

**Epäintentionaaliset kielivalinnat
monikielisten henkilöiden puheessa**

**Maisterintutkielma
Suvi Skantz
Suomen kieli
Kieli- ja viestintätieteiden laitos,
Jyväskylän yliopisto
2019**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä – Author Skantz Suvi Sandra Maria	
Työn nimi – Title Epäintentionaaliset kielivalinnat monikielisten henkilöiden puheessa	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Maisterin tutkielma
Aika – Month and year Elokuu 2019	Sivumäärä – Number of pages 78 sivua + liitteet
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tämä tutkimus käsittelee monikielisten henkilöiden kokemuksia epäintentionaalista kielivalinnoista eli tilanteita, joissa monikieliset ovat puhuneet eri kieltä kuin tarkoittivat. Tutkimuksessa pyrin selvittämään monikielisten henkilöiden kokemusten avulla, mitkä syyt aiheuttavat tilanteeseen kuulumattoman kielen aktivoitumisen ja päättymisen puheeseen. Perehdyn myös siihen, miten eri kielten epäintentionaalista käyttämistä ilmenee ja millaisia tulkintoja nämä tilanteet saavat. Tutkimuskysymykseni ovat: 1) Miten epäintentionaaliset kielivalinnat ilmenevät puheessa? 2) Millaisten seikkojen voidaan nähdä vaikuttavan epäintentionaalisten kielivalintojen syntymiseen? ja 3) Millaisia tulkintoja epäintentionaaliset kielivalinnat saavat eri tilanteissa?</p> <p>Tutkimukseni teoreettinen viitekehys sijoittuu kielitieteen ja psykologian yhteiselle raja-alueelle, psykolingvistiikkaan, joka on ihmisen kielellistä käyttäytymistä käsittelevä monialainen tieteenala. Monikielisuuden tutkimuksessa on tutkittu paljon sitä, kuinka kielet pidetään toisistaan erillään ja valitaan tilanteeseen sopiva kieli tai miten kielen vaihtaminen toiseen tapahtuu. Epäintentionaalista kielivalinnoista, niiden syistä ja sosiaalisista vaikutuksista ei juuri ole aikaisempaa suomenkielistä tutkimusta – tietääkseni vastaavanlaista tutkimusta ei ole tehty englannin kielellä. Tutkimus valaisee, millaisessa suhteessa kielelliset prosessit ovat sosiaaliseen ympäristöön ja millainen vuorovaikutus näiden välillä vallitsee epäintentionaalisten kielivalintojen suhteen. Keräsin tutkimuksen aineiston sähköisellä kyselyllä, johon vastasi yhteensä 58 monikielistä aikuista henkilöä. Monikielisyydellä viitataan kahden tai useamman kielen osaamiseen ja käyttämiseen kielten taitotasosta riippumatta. 47 vastaajalla ensiksi omaksuttu kieli oli suomi ja 6 vastaajaa oli simultaanisti kaksikielisiä (kaikilla toinen ensikielistä oli suomi). 4 vastaajalla ensiksi omaksuttu kieli oli muu kuin suomi. Analysoin aineiston pääsääntöisesti aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin, mutta analyysi oli osittain myös teoriaohjaavaa.</p> <p>Epäintentionaaliset kielivalinnat ovat yleisiä monikielisten henkilöiden ja heidän läheistensä arjessa. Tilanteiden koettu muodollisuus vaikuttaa epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemiseen, ja epäintentionaalista kielivalintoja ilmenee sekä yksi- että monikielisyysympäristöissä. Epäintentionaalisten kielivalintojen syyt olivat monitahoisia ja useimmiten päällekkäisiä. Erilaiset kognitiiviset tekijät, virittäytyminen, tottumus, tunnetilat, aiheet tai nopea vaihtaminen kielestä toiseen aiheuttivat usein sen, että puheeseen päätyi eri kieli kuin puhuja tarkoitti. Myös automaattinen reagoiminen, koodin vaihtaminen tai kielten dominanssi ja samankaltaisuus lausumien välillä, tai ne sekoittuivat sanaston, lauserakenteiden ja ääntämisen tasolla. Epäintentionaalisiin kielivalintoihin suhtauduttiin usein positiivisesti silloin, jos tilanne oli epämuodollinen. Puhujat saattoivat kuitenkin joskus hämmentyä kielen vaihtumisesta, ja se saatettiin kokea myös ärsyttäväksi. Muut henkilöt suhtautuivat yllättävään kielen vaihtumiseen positiivisesti, jos ilmiö oli heille tuttu. Vastaavasti hämmennystä ja suuttumusta esiintyi niissä tilanteissa, joissa kuulija ei ymmärtänyt syitä kielen yllättävän vaihtumisen taustalla. Toivon tutkimukseni inspiroivan muita tutkijoita huomioimaan entistä enemmän myös kielenkäyttäjien kokemuksia psykolingvistisissä tutkimuksissa ja ennen kaikkea kannustavan monitieteiseen tutkimusotteeseen monikielisen kielellisen prosessoinnin tutkimuksessa.</p>	
Asiasanat – Keywords monikielisyys, kielivalinta, kielen vaihto, kielen sekoittuminen, psykolingvistiikka, sisällönanalyysi	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kieli- ja viestintätieteiden laitos	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 EPÄINTENTIONAALISTEN KIELIVALINTOJEN MONITIETEINEN TAUSTA	3
2.1 Monikielisyys	3
2.1.1 Monikielisyyden määritelmä	3
2.1.2 Monikielisyys neurokognitiivisesta näkökulmasta	4
2.2 Monikieliset kognitiiviset prosessit	5
2.2.1 Kielten prosessoiminen	5
2.2.2 Affektiivinen prosessointi	5
2.2.3 Kielten aktivaatio ja inhibitio	6
2.2.4 Kielijärjestelmien hallinta	8
2.3 Kieltenvälinen vaikutus	12
2.4 Puhevirheet ja kielen lipsahdukset	15
2.5 Monikielisyys sosiaalisissa tilanteissa	15
3 AINEISTO JA MENETELMÄT	18
3.1 Aineiston kerääminen	18
3.2 Aineiston ja vastaajien esittely	19
3.3 Aineiston analysointi	23
3.3.1 Analyysimenetelmät	23
3.3.2 Analyysikehikot	24
4 MONIKIELISTEN KOKEMUKSIA EPÄINTENTIONAALISISTA KIELIVALINNOISTA JA NIIDEN ILMENEMISESTÄ	27
4.1 Ilmiön yleisyys	27
4.2 Tilanteiden vaikutus	29
4.3 Syitä epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemisen taustalla	31
4.3.1 Virittäytyminen	31
4.3.2 Automaattinen reagointi	41
4.3.3 Kognitiiviset tekijät	45
4.3.4 Nopea vaihtaminen	51
4.3.5 Tottumus	52
4.3.6 Tunnekieli	54
4.3.7 Aihe	56

4.3.8 Koodin vaihtaminen	57
4.3.9 Kielten dominanssi ja samankaltaisuus	58
4.4 Epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemistavat puheessa	59
4.4.1 Kielten korvautuminen	59
4.4.2 Kielten sekoittuminen	60
4.5 Suhtautuminen epäintentionaalisiin kielivalintoihin	62
4.5.1 Neutraali	62
4.5.2 Positiivinen	63
4.5.3 Hämmennys	65
4.5.4 Negatiivinen	67
5 PÄÄTÄNTÖ	70
5.1 Yhteenveto ja pohdinta	70
5.2 Tutkimuksen haasteet ja arviointi	74
LÄHTEET	76
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Moni kahta tai useampaa kieltä osaava henkilö on joskus puhunut vahingossa eri kieltä kuin tarkoitti. Pienen mietiskelyn jälkeen moni osaa kertoa tarinan, jossa hän tai joku muu on tahattomasti käyttänyt tilanteeseen kuulumatonta kieltä. Omissa tarinoissani kerron usein tilanteista, joissa päädyn puhumaan japania, vaikka käytän kaiken tahdonvoimani ruotsinkielisen lauseen tuottamiseen. Yritinpä kerran myös kirjoittaa ruotsinkielistä lausetta paperille japanilaisilla tavumerkeillä, katakanoilla. Huomasin erehdykseni vasta lauseen puolivälissä, kun vastaan tuli tavu, jota en voinutkaan suoraan kirjoittaa katakanoilla.

Nämä kokemukset ja tarinat ovat usein mielenkiintoisia ja viihdyttäviä. Kuultuani näitä kokemuksia yhä uudelleen myös muiden kertomina ne herättivät ajatuksen siitä, että niiden avulla voitaisiin saada tietoa myös monikielisten henkilöiden kielellisestä prosessoinnista. Tällä tutkimuksella pyrin selvittämään monikielisten henkilöiden omien kokemusten avulla, mitkä syyt tai seikat toimivat ärsykkeinä tilanteeseen kuulumattoman kielen aktivoitumiseen ja päätymiseen puheeseen. Perehdyn myös siihen, miten eri kielten tahatonta käyttämistä ilmenee ja millaisia tulkintoja nämä tilanteet saavat.

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys sijoittuu kielitieteen ja psykologian yhteiselle raja-alueelle, psykolingvistiikkaan, joka on ihmisen kielellistä käyttäytymistä käsittelevä monialainen tieteenala (ks. Festman 2019: 233). Psykolingvistiikka tutkii muun muassa sitä, kuinka kieli on sisäisesti representoitu ja kuinka kieltä käytetään, prosessoidaan tai opitaan (mp.). Monikielisyyden neurokognitiivinen tutkimus on perehtynyt siihen, kuinka kielet ovat edustettuna ja järjestäytyneinä aivoissa. Tällä tieteenalalla on herättänyt kiinnostusta myös, kuinka kielet pidetään toisistaan erillään, valitaan tilanteeseen sopiva kieli tai kielen vaihtaminen toiseen tapahtuu. (Lehtonen 2010: 152–153.) Psykolingvistiikka on minulle teoreettisena viitekehysenä tuttu, sillä myös kandidaatintutkielmani sijoittui kyseiselle alalle (ks. Skantz 2015). Kandidaatintutkielmassani käsittelin monikielisten henkilöiden kokemuksia eri kielten esiintymisestä heidän arkiajattelussaan. Tutkielman analyysissä pinnalle nousi toistuvasti kokemuksia kielten samanaikaisesta aktivaatiosta ja kielten sekoittumisesta, joten kandidaatintutkielmani toimi myös eräänlaisena inspiraationa tämän tutkimuksen aiheelle.

Kielten vaihtamista ja sekoittamista sekä koodinvaihtoa on tutkittu monilla eri tieteenaloilla (ks. esim. Ludmila, Winford & De Bot 2009: iv–v.); kielten kontrollointia on tutkittu esimerkiksi neurokognitiivisten tutkimusmenetelmien avulla (ks. Lehtonen 2010). Tutkimuksissa on kuitenkin harvoin huomioitu monikielisten henkilöiden omia kokemuksia ja tulkintoja.

Tietääkseni epäintentionaalisten kielivalintojen syitä ei ole tutkittu laaja-alaisesti; suurin osa tutkimuksista on kieltenvälisen vaikutusten tutkimusta, joka on keskittynyt kielen vaihtamiseen ja kielten sekoittumiseen kielen rakenteellisella tasolla (ks. esim. Jarvis & Pavlenko 2008). Aikaisemmissa tutkimuksissa ei ole myöskään perehdytty niihin kielen tahattoman vaihtumisen syihin, jotka eivät suoranaisesti johdu kielestä tai kognitiosta. Tutkimuksissa on kyllä tunnistettu sosiaalisten motiivien ja tekijöiden vaikutus esimerkiksi kielten sekoittamiseen, mutta tutkimus on tästä huolimatta useimmiten keskittynyt itse tuotoksen tutkimiseen kielellisten rakenteiden tasolla (ks. esim. Pfaff 1979: 291).

Koska ilmiötä ei ole tietämykseni mukaan aikaisemmin tutkittu monikielisten henkilöiden kokemuksista käsin Suomessa tai ulkomailla, lähestymistapani on soveltava sekä osittain teoreettinen ja osittain aineistolähtöinen. Tutkimuskysymykseni ovat: 1) Miten epäintentionaaliset kielivalinnat ilmenevät puheessa? 2) Millaisten seikkojen voidaan nähdä vaikuttavan epäintentionaalisten kielivalintojen syntymiseen? ja 3) Millaisia tulkintoja epäintentionaaliset kielivalinnat saavat eri tilanteissa? Tämä tutkimus antaa äänen itse kielenkäyttäjille ja heidän kokemuksilleen, kun lähestyn ilmiötä heidän tulkintojensa kautta. Toivon tutkimukseni tarjoavan ikkunan monikielisten henkilöiden kielelliseen prosessointiin sekä siihen, millaisessa suhteessa kielelliset prosessit ovat sosiaaliseen ympäristöön ja millainen vuorovaikutus kielellisten prosessien ja sosiaalisen ympäristön välillä vallitsee kielivalintojen suhteen.

Seuraavassa luvussa esittelen tutkimukseni teoreettista taustaa, kuten monikielisyyteen liittyviä kognitiivisia prosesseja sekä monikielisyyden roolia sosiaalisissa tilanteissa. Teorialuvussa perehdyn myös kielijärjestelmien hallintaan, kieltenväliseen vaikutukseen sekä puhevirheisiin. Kolmannessa luvussa esittelen tutkimuksen aineistoa ja käyttämiäni analyysimenetelmiä. Neljännessä luvussa analysoin tutkimusaineistoa aineistoesimerkkien ja teorian avulla. Analyysin pääluvun liittyvät epäintentionaalisten kielivalintojen yleisyyteen, ilmenemistapoihin ja syihin. Perehdyn analyysissä myös siihen, miten epäintentionaaliin kielivalintoihin suhtaudutaan. Päätännössä kokoan tutkimuksen keskeisimmät tulokset sekä arvioin tutkimusta ja jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2 EPÄINTENTIONAALISTEN KIELIVALINTOJEN MONI- TIETEINEN TAUSTA

2.1 Monikielisyys

2.1.1 Monikielisyysden määritelmä

Monikielisyys on monimutkainen ja alati muuttuva, psykologinen, sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö (Aronin 2019: 35, 61; Edwards 2019: 165). Monikielisyyttä on kaikkialla, ja tilastollisesti katsottuna se on jopa yleisempää kuin yksikielisyys (Edwards 2019: 167). Monikielisyysden määrittelemisen on kuitenkin melko haastavaa, ja määritelmät vaihtelevat usein tutkimuksesta ja tieteenalasta toiseen (ks. Aronin 2019: 35).

Useimmiten monikielisyudesta puhuttaessa viitataan kolmen tai useamman kielen hallitsemiseen (Bhatia & Ritchie 2013: xxi, Pavlenko 2014: 21). Nykykäsityksen mukaan monikieliseksi katsotaan usein henkilöt, jotka käyttävät arjessaan kahta tai useampaa kieltä – riippumatta kielten taitotasosta (Pavlenko 2014: 22). Kielitaito jaetaan usein neljään eri osa-alueeseen: puhuminen, kirjoittaminen, kuunteleminen ja lukeminen. Yksilön kielitaito on harvoin yhtä vahva kaikilla kielen osa-alueilla, mutta nykyaikainen käsitys monikielisyudesta sallii myös epätasapainon kielitaidon eri osa-alueilla. (Edwards 2019: 167.) Monikielisyys ei siis edellytä jokaisen kielen täydellistä hallintaa.

Monikielisyys voidaan jakaa yksilölliseen ja yhteisölliseen monikielisyyteen. Yksilöllinen monikielisyys viittaa yksilön henkilökohtaiseen kielirepertuaariin ja kielten käyttämiseen. (Aronin 2019: 36.) Yksilöllistä monikielisyyttä tarkasteltaessa tutkitaan useimmiten yksittäisten kielenkäyttäjien kielenoppimista ja -käyttämistä tai kielten neurolingvististä perustaa (Dufva & Pietikäinen 2009: 3). Yhteisöllisellä monikielisyydellä tarkoitetaan taas kielten käytämisen konteksteja ja käyttötapoja erilaisissa ympäristöissä ja yhteisöissä (Aronin 2019: 36). Tässä tapauksessa tutkimuskohteina voivat olla esimerkiksi kieliasteet, -ideologiat tai kieli-politiikka (Dufva & Pietikäinen 2009: 4).

Dufva ja Pietikäinen ovat esittäneet näkemyksen (2009: 6), jonka mukaan yksilöt toimivat aina jossain määräinen monikielisyssä ympäristössä. Tällaisessa heteroglossisessa ympäristössä on aina tarjolla mahdollisuuksia eri kielten käyttämiseen ja erilaisille tavoille käyttää kieltä, mutta on yksilöstä itsestään kiinni, havaitseeko tai tarttuuko hän näihin tarjouksiin. Ympäristö muodostaa siis yksilölle alati muuttuvan resurssin, jonka mukaan hän voi toimia tai olla

toimimatta. (Dufva & Pietikäinen 2009: 6.) Monikielisyys voidaan siis laajasti nähdä yksilön resurssina, jolloin monikielisyys on vahvasti tilanteista (Dufva ja Pietikäinen 2009: 5).

Tässä tutkimuksessa monikielisyys nähdään edellä kuvatun mukaisesti sekä yksilön henkilökohtaisena kielirepertuaarina, johon luetaan kaikki henkilön osaamat kielet niiden taitotasosta riippumatta, että tilanteisena ja yhteisöllisenä ilmiönä, joka on aina suhteessa ympäristöönsä. Tätä tutkimusta lukiessa on syytä muistaa, että vaikka olen luokitellut tässä tutkimuksessa osallistujat heidän ensiksi omaksutun kielensä mukaan, he ovat silti monikielisiä.

2.1.2 Monikielisyys neurokognitiivisesta näkökulmasta

Monikielisyydellä on pitkään oletettu olevan vaikutuksia ihmisen ajatteluun ja kognitioon (ks. esim. Byers-Heinlein & Garcia 2015). Useamman kielen käyttämisen on esimerkiksi arveltu vaikuttavan tarkkaavaisuuden säätelyyn, ja monikielisyuden on havaittu lisäävän myös kielellistä tietoisuutta (ks. Bialystok 2001: 246). Monikielisyuden on oletettu myös vaikuttavan suotuisasti esimerkiksi eksekutiivisten toimintojen suorittamiseen, mutta tällaista vaikutusta ei ole vielä voitu kiistatta todistaa (ks. Lukasik, Lehtonen, Soveri, Waris, Jylkkä & Laine 2018). Kielellä ja erityisesti monikielisyydellä on joka tapauksessa kiistaton yhteys kognitioon: on jo pitkään tiedetty, että monikielisyys voi suojata esimerkiksi ikääntymisen mukanaan tuomilta muistisairauksilta (ks. Martin 2016).

Neurokognitiivisten tutkimusten tulokset viittaavat siihen, että kahden kielen järjestäytymisessä aivoissa ei olisi suuria eroja ja että yksi- ja kaksikielisten henkilöiden kielellisessä prosessoinnissa käyttämät aivoalueet ovat samat kielten eri osa-alueiden käsittelyssä (Lehtonen 2010: 160). Joidenkin tutkimusten mukaan osattujen kielten sujuvuuden aste vaikuttaa aivoalueiden aktivaatioon. Laaja-alaisen aktivaation on havaittu olevan yhteydessä heikkoon kielitaitoon, ja vastaavasti aktivaation arvellaan laskevan kielitaidon sujuvuuden kasvaessa. (van den Noort, Struys, Kim, Bosch, Mondt, van Kralingen, Lee & van de Craen 2014: 190.) Tämä viittaa siihen, että heikomman taitotason kielen käsitteleminen vaatii enemmän kognitiivisia resursseja. Tästä huolimatta ei kuitenkaan näytä siltä, että eri taitotasojen kielten prosessointi olisi laadullisesti erilaista. (Lehtonen 2010: 160.)

2.2 Monikieliset kognitiiviset prosessit

2.2.1 Kielten prosessoiminen

Kielen prosessoiminen aivoissa on yksi psykolingvistiikan suurimmista mielenkiinnon kohteista. Tutkijoiden tavoitteena on selittää, kuinka kieltä tuotetaan (kielellinen tuotos, e. *language output*) tai havaitaan (kielellinen syötös, e. *language input*). (Festman 2019: 234.) Monikielinen kielijärjestelmä on vahvassa vuorovaikutuksessa kognitiivisten järjestelmien kanssa (Marian 2009: 180), ja monikielinen kielellinen prosessoiminen edellyttää esimerkiksi kognitiivisen kontrollin toimintoja (Rodriguez-Fornells, Balaguer & Münte 2006: 142). Monikielistä prosessointia selittävät kognitiiviset mallit olettavat, että kieltenvälinen vuorovaikutus, samoin kuin kyky pitää kielet toisistaan erillään, pohjaavat samoihin kognitiivisiin järjestelmiin ja mekanismeihin (Koostra, van Hell & Dijkstra 2009: 136).

Kielen verkostomaisen rakenteen (ks. Dell 1986) vuoksi myös aktivaatio ”leviää” kielijärjestelmien sisällä ja niiden välillä (Festman 2019: 256). Behavioraalisten kokeiden avulla on esimerkiksi pystytty osoittamaan, että kielellinen syötös, kuten jonkin sanan näkeminen tai kuuleminen, aktivoi vastaavat sanaedustumat myös muilla henkilön osaamilla kielillä (Lehtonen 2010: 157; van Heuven, Schiefers, Dijkstra & Hagoort 2008: 2706). Kun siis jokin tietty kielen representaatio aktivoituu, myös sitä lähellä olevat representaatiot aktivoituvat. Aktivaatio ulottuu myös sanoihin, jotka muistuttavat alkuperäistä sanaa merkitykseltään tai äänneasultaan (Festman 2019: 256).

Monikielisissä kielijärjestelmissä esiintyy siis jatkuvasti aktivaation seurauksena syntyntä kilpailua kohdekielen ja muiden kielten representaatioiden välillä, mikä myös altistaa erilaisille häiriöille (van Heuven ym. 2008: 2706; Lehtonen 2010: 157; Festman 2019: 256). Tällaista kielten välillä tapahtuvaa vuorovaikutusta ja kilpailua kutsutaan kielikonflikteiksi (e. *language conflict*) (van Heuven ym. 2008: 2706).

2.2.2 Affektiivinen prosessointi

Affektiivisen prosessoinnin suhde kognitiiviseen prosessointiin sekä erityisesti kielelliseen prosessointiin on ollut pitkään kiistelty aihe tutkijoiden keskuudessa (ks. Pavlenko 2012: 408). Pavlenko on määritellyt (2012: 409) affektiivisen prosessoinnin elimistöllisiksi reaktioiksi, jotka heräävät automaattisesti verbaalisista ärsykkeistä ja niiden arvioinnista. Nämä reaktiot

voidaan rekisteröidä subjektiivisiksi emootioiden kokemuksiksi korkeammassa kognitiivisessa prosessoinnissa (Pavlenko 2012: 409). Affektiivista prosessointia voidaan siis pitää kognitiivisesta prosessoinnista jokseenkin irrallisena toimintona, ja sillä viitataan tunnepitoisten kokemusten prosessointiin (ks. Pavlenko 2012).

Joidenkin tutkimusten mukaan kielten affektiivisessa prosessoinnissa voi olla eroja ensikielten ja myöhemmin omaksuttujen kielten välillä: myöhemmin omaksuttuja kieltä prosessoidaan semanttisesti mutta ei affektiivisesti (ks. Pavlenko 2012: 405.) Affektiivisten ilmausten käyttäminen voi myös vaihdella monikielisen henkilöiden käyttämien kielten välillä – samoin myös yksilön kokemus omasta persoonastaan voi vaihdella kielten mukaan (Koven 2006: 84, 107). Myöhemmin omaksuttuja kieliä saatetaan käsitellä ensisijaisesti sisältö edellä, kun taas ensikieltä prosessoidaan todennäköisemmin myös emotionaalisesti. Jokin kieli voi myös leimautua tunnepitoisemmaksi kuin muut esimerkiksi sen mukaan, mitä kieltä perheessä on käytetty kehumiseen tai torumiseen (Dewaele 2006: 124). Kielet voivat siis myös assosioitua tiettyihin tunteisiin (Dewaele 2006: 146). Kuitenkin monet asiat vaikuttavat siihen, minkä kielen henkilö valitsee tunteidensa ilmaisemiseen (ks. Dewaele 2006: 126). Tässä tutkimuksessa käytän termiä tunnekieli siitä kielestä, jota monikielinen henkilö käyttää ensisijaisesti emootioidensa prosessoimiseen ja sanoittamiseen.

2.2.3 Kielten aktivaatio ja inhibitio

Nykykäsityksen mukaan kielten aktiivisuustasot mielessä vaihtelevat: jokin kielistä on yleensä kaikkein aktiivisin ja muiden kielten aktiivisuustaso on vastaavasti alhaisempi – kyseessä ei ole siis ilmiö, jossa yksi kieli olisi ”päällä” ja muut olisivat ”pois päältä” (ks. Festman 2019: 246). Vallitseva oletus onkin, että yhtä kieltä käytettäessä myös muut kielet ovat jossain määrin osallisina prosessoinnissa. Tätä ilmiötä kutsutaan kielten rinnakkaisaktivaatioksi (e. *parallel activation*). Rinnakkaisaktivaatio mahdollistaa esimerkiksi suunnitellun koodinvaihdon, mutta toisaalta se myös kasvattaa virheiden ilmaantumisen todennäköisyyttä. (Festman 2019: 247).

Kielellistä prosessointia koskevassa psykolingvistisessä tutkimuskirjallisuudessa kohdekieleksi (e. *target language*) kutsutaan kieltä, joka kuuluisi käytettäväksi senhetkisessä vuorovaikutustilanteessa. Tämänhetkinen vallitseva oletus on, että monikielinen henkilö joutuu yksikielisessä tilanteessa valikoimaan käyttöönsä kohdekielen ja pyrkii samalla pitämään muut kielet poissa kielellisestä tuotoksestaan. Muut kielet voivat omalta osaltaan joko mahdollistaa tai häiritä kohdekielen prosessointia. Yhden kielen valitseminen käyttöön vaatii kyseisen kielen aktivaatiota, eli sen tekemistä ”helpommin saatavaksi”, kun taas muiden kielten aktivaatiota

pyritään ehkäisemään, inhiboimaan (e. *inhibit*). (Festman 2019: 240.) Kielten aktiiviseksi siirtymisen prosessia on kutsuttu virittäytymiseksi (ks. esim. Dufva & Isoherranen 1997: 168–169).

Ajattelukieli on vahvasti yhteydessä virittäytymiseen, sillä ajattelukieli vastaa usein sitä kieltä, jolle henkilö on virittäytynyt (ks. Skantz 2015). Kandidaatintutkielmassani (Skantz 2015: 4) määritin ajattelukieleksi Dufvaa ja Isoherrasta (1997: 169) mukaillen sen kielen, jolle henkilö on virittäytynyt sillä hetkellä. Ajattelemisen jollakin kielellä vaatii yleensä korkeaa osaamistasoa kyseisellä kielellä. Kun kielen taitotaso on tarpeeksi korkea, omaa sisäistä ajatteluaan ei tarvitse kääntää kieleltä toiselle, vaan ajatustyön kieli voi vaihtua vastaamaan sillä hetkellä käytössä olevaa kieltä. (ks. Dufva & Isoherranen 1997: 164.) Ajattelu ei tosin aina ole kielellistä; ajattelun representoinnin modaliteetteja ja niin sanottuja kognitiivisia tyylejä on useita erilaisia (ks. esim. Skantz 2015; Riding 2001), mutta ne eivät ole tämän tutkimuksen kannalta oleellisia.

Kieli saattaa aktivoitua yllättäen esimerkiksi yksittäisten sanojen havaitsemisen seurauksena (Clyne 1980: 400–401). Nämä sanat ovat usein muodoltaan tai merkitykseltään samankaltaisia, ja ne voivat nostaa koodinvaihtamisen tapahtumisen todennäköisyyttä (de Bot, Broersma, Irušin 2019: 85). Nämä niin sanotut kielivalinnan laukaisevat sanat (e. *trigger words*) voivat vaikuttaa yksittäisiin kielentuottamisen systeemeihin, eli samassa puhunnoksessa saattaa esiintyä yhden kielen sanastoa toisen kielen syntaksisessa rakenteessa (de Bot ym. 2009: 85).

Eri kielten kielijärjestelmien osat voivat aktivoitua kielivalinnan laukaisevien sanojen myötä. Jos henkilö esimerkiksi valitsee jonkin kielellisen elementin toisesta kielestä, se voi johtaa myös muiden kyseisen kielen elementtien aktivaatioon (de Bot ym. 2009: 89). Esimerkiksi yksittäisen sanan lainaaminen toisesta kielestä voi siis ”herättää” saman kielen muita osaluueita, kuten sen syntaktisen rakenteen. Kielijärjestelmien osien aktiivisuus voi vaihdella monin eri tavoin: eri kielet voivat hallinnoida yksittäisiä kielijärjestelmän alueita, eikä yksittäisen kielen vaikutus välttämättä ylety järjestelmän muihin osiin (de Bot ym. 2009: 97).

2.2.4 Kielijärjestelmien hallinta

Kielten vaihtaminen

Kielten vaihtamisen taustaa

Monikielisillä henkilöillä on kyky valita, mitä kieltä he kulloinkin käyttävät (Bhatia & Ritchie 2004: 339), mutta kielenhallinnan prosesseja ei ole kuitenkaan vielä voitu täysin selittää (Abu-talebi & Green 2008: 557). Kielen vaihtaminen, koodinvaihto ja kielten sekoittaminen ovat yleisiä ilmiötä henkilöillä, jotka osaavat useampia kieliä (ks. Rodriguez-Fornells ym. 2006: 137). Joskus useamman kielen samanaikainen käyttö on myös välttämätöntä (de Bot ym. 2009: 86). Kielen vaihtaminen toiseen voi tapahtua yhden puhunnoksen aikana, tai kieli voi muuttua samalla, kun vuorovaikutustilanteessa tapahtuu muutos esimerkiksi sosiaalisissa tekijöissä tai jos keskustelukumppani vaihtuu (Ludmila ym. 2009: ix).

Siihen, miten tai missä vaiheessa kielellistä prosessointia kielivalinta tehdään, ei ole saatu vielä yksiselitteistä vastausta (ks. Meuter 2005). Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että kielivalinnan prosessit ovat suurilta osin tiedostamattomia, eivätkä monikieliset henkilöt ole läheskään aina tietoisia puheessaan esiintyneistä eri kielistä (Gardner-Chloros 2009: 135). Kielen valintaan vaikuttaa useita erilaisia tekijöitä, kuten konteksti, kielitaito tai kyky havainnoida käyttämäänsä kieltä (Meuter 2005: 365).

Kielen vaihtaminen, koodinvaihto ja kielten sekoittaminen voidaan nähdä synonyymeinä (ks. esim. van Hell & Witteman 2009: 55), ja käsitteitä käytetään usein myös ristiin (Kim 2006: 45). Tässä tutkimuksessa viitataan analyysissa kielen vaihtamisella (*e. language switching, code switching*) yksittäisen lausumien tai tilanteiden välillä esiintyvään kielen vaihtamiseen ja koodinvaihdolla (*e. code switching, code mixing, language switching*) tarkoitan kielen vaihtamista lausumien sisällä (ks. van Hell & Witteman 2009: 55; Kim 2006: 45). Kielten sekoittamisella (*e. language mixing, transfer, code mixing*) tarkoitan pääasiassa kielten rakenteellisella tasolla tapahtuvaa sekoittumista (ks. Jarvis & Pavlenko 2008: 2; Kim 2006: 45). Käytän kielen vaihtamisen käsitettä teoriaosuudessa myös kattoterminä, joka sisältää kaikki kielten vaihtamiseen liittyvät muodot. Lausumalla viitataan yksittäiseen puheenvuoroon tai -toimintoon suullisessa vuorovaikutustilanteessa (ks. Iso suomen kielioppi, verkkoversio = VISK § 864).

Koodin vaihtaminen on ehkä tutkituin kielten vaihtamisen esiintymistavoista. Koodinvaihto on jo pitkään tunnistettu monitieteistä tarkastelua vaativaksi ilmiöksi, ja sen taustalla olevia prosesseja onkin selvitetty muun muassa kielitieteen, sosiolingvistiikan ja psykolingvistiikan aloilla. Kielitieteilijät ovat pääasiassa tarkastelleet koodinvaihdon rakenteellista puolta,

kun taas sosiolingvistiikassa on pyritty selittämään koodinvaihtamisen sosiaalisia syitä. Psykolin­gvis­tiikan kentällä kiinnostus on kohdistunut siihen, kuinka monikielisten henkilöiden kieli­järjestelmiä prosessoidaan kognitiivisissa systeemeissä. Aikaisemmin nämä tieteenalat ovat tehneet tutkimuksiaan kukin omalla tahollaan, mutta nyttemmin tutkimus on muuttunut moni­tie­teisemmäksi. (Ks. Ludmila ym. 2009: iv–v.)

Kuormittavuus

Kognitiivisen kuorman teorian (e. *cognitive load theory*) mukaan rajallisia tiedon­käsit­te­lyn re­surseja ohjataan ja keskitetään erilaisiin kohteisiin ja tehtäviin kunkin tilanteen vaati­malla ta­valla. Liiallinen kognitiivinen kuormittavuus voi haitata esimerkiksi oppimista, jos kognitiivi­set resurssit ohjautuvat suoriutumisen kannalta väärin tai epäolennaisiin prosesseihin. (Sweller 1988; Chandler & Sweller 1991: 294.)

Vaihtaminen kielestä toiseen on havaittu kognitiivisesti kuormittavaksi toimenpiteeksi: esimerkiksi numeroiden nimeäminen kohdekielellä on hitaampaa heti kielen vaihtamisen jäl­keen. Ilmiön taustalla oletetaan olevan korkeamman kieliskeeman vaihtaminen, jolloin aiem­min inhi­boitu kieli nostetaan aktiiviseksi. Oikean kielisysteemin aktivointi vie aikaa. (Lehtonen 2010: 158.)

Kuormittavuus ei kuitenkaan ilmene aina samalla tavalla (Lehtonen 2010: 158). Esimer­kiksi Greenin (1998: 74) mukaan kielen taitotaso voi vaikuttaa siihen, kuinka hankalaa tai help­paa kieli on inhi­boida sen ollessa aktiivinen. Käytännössä tämä tarkoittaa siis sitä, että käyt­tääkseen heikommin osaamaansa kieltä henkilön täytyy keskittyä enemmän inhi­boidakseen korkeamman taitotason kieltä. Jos henkilön kielitaidossa on suuria eroja kielten välillä, kielen vaihtaminen toiseen ei välttämättä ole symmetristä kognitiivisten prosessien suhteen (Festman 2019: 245), eli vaihtaminen kielestä L1 kieleen L2 voidaan kokea helpommaksi kuin vaihtami­nen kielestä L2 kieleen L1.

Vahvemmin hallitun kielen niin sanotun perusaktiivisuustason on oletettu olevan korke­ampi, minkä vuoksi sen inhi­boiminen on työläämpi prosessi (Lehtonen 2010: 158). Tämänkal­tainen epäsymmetrinen kuormittavuus antaa viitteitä siitä, että joissakin tapauksissa inhi­bitio voi jäädä itsepintaisesti päälle. Vahvemmassa asemassa olevaa kieltä kutsutaan usein domi­noivaksi kieleksi (e. *dominant language*). (Ks. Abutalebi & Green 2008: 560–561.)

Tiedettyjä syitä kielen vaihtamiselle

Kielenvaihdolle voi olla useita erilaisia sosiopsykologisia motiiveja (Kim 2006: 45). Luultavimmin yleisin syy kielen vaihtamiseen on hetkellinen puutos sillä hetkellä puheessa käytetyn kielen kielitaidossa: kun monikielinen henkilö ei tavoita oikeaa ilmausta, tiettyä sanaa tai käännöstä sille, mitä hän haluaisi sanoa, hän yksinkertaisesti vaihtaa kielen toiseen. Muita syitä kielen vaihtamiselle voivat olla esimerkiksi erilaiset tunnetilat tai väsymys. (Grosjean 1982: 150; Kim 2006: 50.)

Toisinaan aihe voi myös laukaista kielen vaihtumisen, jos se on vahvasti kytköksissä tiettyyn kieleen henkilön kokemuksissa ja muistoissa (Kim 2006: 55). Fishmanin mukaan (2014 [1965]: 71) monikielinen henkilö voi kokea, että keskusteleminen tietyistä aiheista on epäsopivaa jollain kielellä tai kielen käyttäminen on muuten epäluontevaa kyseisen aiheen kohdalla. Henkilö on myös voinut oppia käsittelemään tietyn aihepiirin asioita jollain tietyllä kielellä. Näissä tapauksissa kielen vaihtaminen toiseen voi olla monikieliselle henkilölle luontevin tapatoimia. (Fishman 2014 [1965]: 71–72.) Zentella (1997) on havainnut, että kielen vaihtuminen voi joskus olla myös tahatonta. Tutkimuksessaan Zentella havaitsi (1997: 98–99), että kielen vaihtaminen ei aina ollut tietoista tai suunniteltua toimintaa, vaan eräänlainen puheen tuki-
muoto niissä tilanteissa, joissa jotain asiaa ei syystä tai toisesta kyetty ilmaisemaan senhetkellä kielellä.

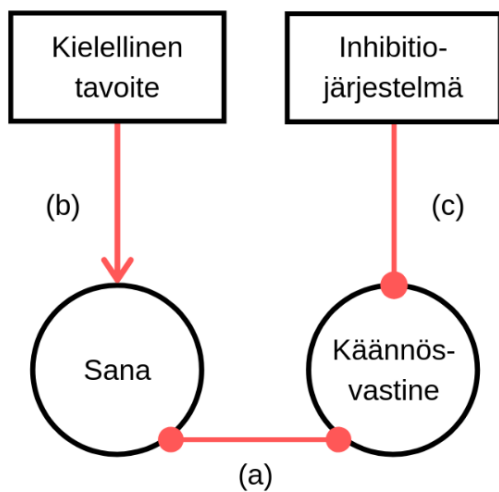
Kielen vaihtaminen on myös kommunikointistrategia, jonka avulla puhuja voi pyrkiä tekemään lausumastaan mahdollisimman helposti ymmärrettävän (Kim 2006: 51). Kielen vaihtaminen voikin olla tehokas keino kommunikoida silloin, kun muut henkilöt hallitsevat samat kielet kuin puhuja (Kohnert, Yim, Nett, Kan & Duran 2005: 256). Kielen vaihtaminen osana kommunikointistrategiaa voidaan myös nähdä osoituksena yksilön tietoisuudesta myös vaihtoehtoisista kommunikointitavoista (Kim 2006: 51), ja esimerkiksi koodin vaihtamisen on todettu tapahtuvan enemmän sen mahdollisuuden vuoksi kuin siksi, että se olisi pakollista (Zentella 1997: 93).

Kielellinen kontrolli

Kahden (tai useamman) kielen käyttäminen edellyttää kielisysteemien kontrollointia. Kielisysteemien kontrolloinnin avulla voidaan käyttää oikeaa kieltä oikeassa tilanteessa ja samalla ehkäistä myös muiden kielten häiritseviä vaikutuksia. (Lehtonen 2010: 153.) Kielen vaihtaminen toiseen edellyttää toiminnanohjausta (Hernandez ym. 2001: 518), ja on oletettu, että kielen

vaihtaminen toiseen tapahtuu yhteistyössä aktivaation ja inhiboinnin kanssa: viimeksi käytetty kieli painetaan alas ja uusi kieli nostetaan sen tilalle (ks. Festman 2019: 253).

Kuvassa 1 on esitetty yksinkertaistettu malli kielten mahdollisista hallintamekanismeista. Kielellinen kontrolli voi esiintyä sanojen tasolla, kun ehkäistään rinnakkaisten edustumien, kuten esimerkiksi käännösvastineiden, aktivaatioita (a). Tässä tapauksessa toisen kielen sanat inhiboidaan automaattisesti, kun sanat aktivoituvat kohdekielessä. (Colzato, Bajo, van den Wildenberg, Paolieri, Niuwenhuis, La Heij & Hommel 2008: 303.) Tämä niin kutsuttu lateraalinen inhibiatio toimii kilpailevien sanaedustumien hillitsemisessä (ks. Lehtonen 2010: 157).

Kuva 1. Kielen mahdolliset hallintamekanismit (Colzato ym. 2008: 303; Lehtonen 2010: 157).

Kielellinen kontrollointi voi ilmetä myös korkeamman kielisysteemin aktivaation avulla. Tällöin kohdekieltä vahvistetaan tehtävään liittyvien representaatioiden kautta (b). (Colzato ym. 2008: 303; Lehtonen 2010: 157). Kolmas hallintamuoto (c) taas liittyy väärin kielisysteemien inhiboimiseen korkeammalla tasolla (Lehtonen 2010: 157). Colzato ym. esittävät (2008: 303), että tämä ehkäisevän kontrollin muoto on yhteydessä kielellisten toimintojen skeemoihin, joista kerron tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

Kielitoimintojen skeemat

Monikielisillä henkilöillä on usein käsitys siitä, millä kielellä jokin tietty toiminto tulisi suorittaa (Festman 2019: 255). Henkilö voi esimerkiksi tietää, että kaupassa asioidaan yhdellä kielellä, mutta ystävän kanssa puhelimesta käytetään jotain toista kieltä. Näitä tiettyyn kieleen liittyviä toimintoja kutsutaan kielitoimintojen skeemoiksi (e. *language task schemas* tai *specific language schemas*) (Rodríguez-Fornells ym. 2006: 139–140; Festman 2019: 255). Kielitoimintojen

skeemat sisältävät tietoa sekä kyseisestä toiminnosta että siinä käytettävästä kielestä (Festman 2019: 255).

Kielitoimintojen skeemojen tarkoitus on auttaa henkilöä suoriutumaan toiminnosta siihen kuuluvalla kielellä. Kielitoimintojen skeemat voidaan aktivoida tai inhiboida samoin kuin yksittäisiä kieliäkin: puhuja valitsee tilanteeseen tai tehtävään sopivan skeeman ja samalla tukahduttaa muita mahdollisesti rinnakkaisia kielitoimintojen skeemoja (Rodriguez-Fornells ym. 2006: 140; Festman 2019: 255.) Esimerkiksi opiskelijalle voi kehittyä opiskelijavaihdon aikana kielitoiminnon skeema kaupassa asioimisesta englanniksi. Palattuaan Suomeen hänen täytyy kuitenkin tukahduttaa tämä kielitoimintoskeema ja korvata se toisella ”kaupassa asioiminen suomeksi” -kielitoiminnon skeemalla.

Kielitoimintojen skeemoihin sisältyy myös käsitys siitä, kuinka tekstiä luetaan: lukiesseen kielenkäyttäjän täytyy muuntaa kirjoitettu kieli kohdekielen fonologiseen asuun ja myös ylläpitää tätä toimintoa lukiessaan. Kielitoimintojen skeemojen avulla valitsemme myös sen, mitä kieltä käytämme ollessamme vuorovaikutuksessa tietyn ihmisen kanssa. Kielitoimintoskeemat ovat siis osa monikielellistä hallintamekanismia, jotka mahdollistavat yhtenäisen ja tarkoituksenmukaisen kielenkäytön. (Ks. Lehtonen 2010: 157.)

2.3 Kieltenvälinen vaikutus

Kielet voivat niin sanotusti häiriintyä toisistaan yksittäisten sanojen tasolla, mutta häiriöitä voi ilmetä myös yleisemmin (Lehtonen 2010: 157). Kieltenvälinen vaikutus (e. *crosslinguistic influence*) on termi, jolla voidaan viitata kaikkiin niihin tapoihin, joilla yksilön tietämys jostain tietystä kielestä voi vaikuttaa jonkin toisen kielen käyttämiseen tai siihen liittyvään tietoon (Jarvis & Pavlenko 2008: 3). Sen on sanottu olevan ilmiö, jonka tunnistaminen onnistuu parhaiten silloin, kun se esiintyy puheessa tai muussa kielellisessä tuotoksessa (De Angelis 2005: 2).

Kieltenvälisen vaikutuksen rinnalla esiintyy myös termi siirtovaikutus (e. *transfer*), mutta termiä on kritisoitu siitä, että se viittasi alkuvaiheissa pinnallisesti vain kielen rakenteellisten elementtien siirtymiseen eikä niinkään siihen monimuotoiseen ilmiöön, joka tapahtuu kielen prosessoinnin tasolla (Sajavaara 1999: 80; Kaivapalu 2005: 27–28). Suomenkielisessä kirjallisuudessa on aikaisemmin usein esiintynyt myös termi lähdekielen vaikutus (ks. esim. Kaivapalu 2005: 27). Koska vaikuttavia kieliä voi kuitenkin olla samanaikaisesti useita (ks. De Angelis 2019: 202), käytän tässä tutkielmassa termiä kieltenvälisen vaikutus.

Kieltenvälistä vaikutusta on tutkittu paljon, ja aluksi vaikutuksen ajateltiin olevan yksisuuntaista siten, että L1 (ensiksi omaksuttu kieli) vaikutti L2:een (toinen omaksuttu kieli) (ks. esim. De Angelis 2019: 200–202). Nykyään kuitenkin tiedetään, että kieltenvälinen vaikutus on kaksi- tai jopa monisuuntaista (Jarvis & Pavlenko 2008: 10; De Angelis 2019: 202). Selvää on myös se, että sekä ensikieliset että myöhemmin omaksutut kielet voivat vaikuttaa kohdekielen tuottamiseen (ks. Jarvis & Odlin 2000). Kieltenvälinen vaikutus ei myöskään ole aina kahdenvälistä, vaan vaikutuksia voi ilmetä myös useammasta kielestä (De Angelis 2019: 202).

Kieltenvälistä vaikutusta voidaan tarkastella sekä itse prosessin tai syntyneen kielellisen tuotoksen tasolla (Sajavaara & Lehtonen 1989: 42). Itse prosessin tarkasteleminen on kuitenkin haastavaa, joten kieltenvälistä vaikutusta yleensä tarkastellaan lähinnä tuotoksen kautta, vaikka näiden kahden välinen raja ei olekaan aina selkeä (Kaivapalu 2005: 28). Myös tässä tutkimuksessa kieltenvälistä vaikutusta ja kielellistä prosessointia lähestytään tarkastelemalla kielellisiä tuotoksia henkilöiden omien kertomuksien kautta.

Kieltenvälinen vaikutus voi ilmetä useilla eri tavoilla (ks. esim. Jarvis & Pavlenko 2008: 19–21), ja sillä voidaan laaja-alaisesti tarkoittaa kielten sekoittumista (ks. Jarvis & Pavlenko 2008: 1). Sekoittumista voi ilmetä esimerkiksi sanaston tai syntaksin tasolla (ks. Jarvis & Pavlenko 2008: 2). Pääpiirteittäin kieltenvälisen vaikutuksen eri osa-alueet voidaan jakaa kymmeneen pääluokkaan (Jarvis & Pavlenko 2008: 20), jotka on koottu taulukkoon 1. En kuitenkaan esittele niitä kaikkia niiden suuren määrän ja määritelmien kirjavuuden vuoksi, vaan käyn niistä läpi tämän tutkimuksen kannalta keskeisimpiä osa-alueita.

Kieltenvälisen vaikutuksen tutkimuksessa yleisimpiä tutkimusaiheita lienevät kielitietoon ja kielenkäyttämiseen liittyvät ilmiöt, kuten semanttinen tai fonologinen siirtovaikutus (Jarvis & Pavlenko 2008: 21). Fonologinen vaikutus viittaa siihen, kuinka tieto kielen fonologisesta järjestelmästä vaikuttaa jonkin toisen kielen havaitsemiseen ja tuottamiseen puheen tasolla (Jarvis & Pavlenko 2008: 62). Syntaktinen vaikutus on ollut kiistelty ilmiö, mutta viime vuosien tutkimukset ovat osoittaneet, että syntaktinen tieto yhdestä kielestä voi vaikuttaa myös muiden kielten tuottamiseen ja vastaanottamiseen (Jarvis & Pavlenko 2008: 96).

Kognitiivinen taso nähdään osana prosessia, jossa kieltenvälinen vaikutus tapahtuu. Perinteisesti on ajateltu, että siirtovaikutusta tapahtuu silloin, kun jokin kielen mentaalisisistä representaatiomalleista siirtyy toiseen kieleen, mutta on myös esitetty, että nämä kognitiiviset tasot voivat toimia linkkinä kielisysteemien välillä. Lopputuloksen määrittämiseksi on tarkasteltava sitä, vaikuttiko siirtovaikutus esimerkiksi sanoman ymmärrettävyyteen tai oliko sen esiintymisen tilanteessa hyväksyttävää tai sopivaa. (Jarvis & Pavlenko 2008: 22–23.)

Kieltenvälisen vaikutuksen osa-alueiden luokittelu

Kielitieto ja kielen käyttäminen	Intentionaalisuus
fonologinen	intentionaalista
ortografinen	epäintentionaalista
leksikaalinen	
morfologinen	Moodi
syntaktinen	tuottava (puhuminen/kirjoittaminen)
diskursiivinen	vastaanottava (kuunteleminen/lukeminen)
pragmaattinen	
sosiolingvistinen	Kanava
	auditiivinen
	visuaalinen
Suuntautuminen	
eteenpäin (L1 → L2)	
käänteinen (L2 → L1)	Muoto
lateraalinen	verbaalinen
kaksi- tai monisuuntainen	nonverbaalinen
Kognitiivinen taso	Ilmeneminen
kielellinen	avoin
ajatuksellinen	piilevä
Tiedon tyyppi	Lopputulos
implisiittinen	positiivinen
eksplisiittinen	negatiivinen

Taulukko 1. Kieltenvälisen vaikutuksen tyyppien luokittelu (Jarvis & Pavlenko 2008: 20).

Monet tutkimukset antavat viitteitä siitä, että kielten samankaltaisuus on ydintekijä kieltenvälisen vaikutuksen laukaisemisessa (De Angelis 2019: 206). Siirtovaikutusta vaikuttaisi esiintyvän eniten niissä kielen osa-alueissa, jotka ovat keskenään samankaltaisia kohdekielessä ja lähdekielessä (Jarvis & Pavlenko 2008: 176). Samankaltaisuus voi olla esimerkiksi typologista tai johtua kielten sukulaisuussuhteesta. Näiden lisäksi tulee huomioida myös kielenkäyttäjän käsitys kielten samankaltaisuudesta tai erilaisuudesta. Tähän käsitykseen viitataan alan kirjallisuudessa termillä psykotypologia (e. *psychotypologia*). Yksilön tuottama henkilökohtainen tulkinta kielten samankaltaisuudesta ei välttämättä ole lainkaan samanlainen kuin se olisi kielitieteellisestä näkökulmasta tarkasteltuna. (De Angelis 2019: 206.)

2.4 Puhevirheet ja kielen lipsahdukset

Virheet monikielisten henkilöiden puhunnoksissa eivät aina liity kielen taitotasoon, vaan ne ovat myös merkki siitä, kuinka kieltä prosessoidaan. Kielen tuottamiseen liittyviä virheitä on kutsuttu psykolingvistiikan alalla kielen lipsahduksiksi (e. *slips of the tongue*) tai puhevirheiksi (e. *speech errors*). (Poulisse 2000: 136.) Kielen lipsahduksiksi voidaan laskea myös niin sanotut Freudilaiset lipsahdukset, jotka paljastavat puhujan todelliset ja joskus myös alitajuntaiset motiivit (ks. Freud 1958 [1901]: 71), mutta tässä luvussa keskitytään kielen lipsahduksiin enemmän kielen prosessoinnin ja tuottamisen näkökulmasta, vaikkakaan nämä kaksi näkökulmaa eivät ole toisiaan poissulkevia.

Kielen lipsahduksia ei yleensä nähdä niitä käsittelevissä teorioissa toimintahäiriöinä, vaan ne tulkitaan seurauksiksi lingvistisen tiedon prosessoinnista ja tarpeesta tuottaa kieltä tehokkaasti (Dell 1986: 319). Dell on määritellyt (1986: 284) kielen lipsahdukset tahattomiksi ja epätavallisiksi poikkeamiksi puheessa. Näihin eivät kuulu esimerkiksi sanoilla leikittely tai normaalit puheessa esiintyvät fonologiset assimilaatiot (Dell 1986: 284). Poulisse (2000: 136–137) on johtanut tästä määritelmästä kaksi kriteeriä, jotka myös määrittävät kielen lipsahduksia: 1) tuotoksessa tulee esiintyä virhe ja 2) esiintyneen virheen tulee olla korjattavissa. Kielen lipsahduksiksi ei siis lasketa kaikenlaisia merkityksettömiä puhunnoksia tai äännähdyksiä.

Dufvan mukaan (1992: 14) kielen lipsahdukset voivat vaihdella pienistä ääntämisvirheistä suuriin kömmähdyksiin, joilla voi olla myös sosiaalisia seurauksia. Dufva on tarkastellut suomenkielisten puhujien kielellisiä lipsahduksia väitöskirjassaan, joka on ollut alansa pioneerityö ja toiminut eräänlaisena inspiraationa myös tälle tutkimukselle. Tässä tutkimuksessa aiheena olevat epäintentionaaliset kielivalinnat ovat eräänlaisia kielen lipsahduksia, joilla on useita erilaisia esiintymistapoja. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat erityisesti sellaiset puhevirheet, joissa tapahtuu käytettävän kielen tahaton vaihtuminen. Tällaisia ovat esimerkiksi kielen tahaton vaihtuminen tai kielten sekoittuminen.

2.5 Monikielisyys sosiaalisissa tilanteissa

Kielen oppimiseen ja käyttämiseen kuuluu olennaisesti myös ymmärrys siitä, miten kieltä käytetään sosiaalisissa tilanteissa (Vaid 2006: 155). Kielen oppimisen tai omaksumisen ohessa puhujat oppivat myös kielikohtaisia sociolingvistisiä ja pragmaattisia taitoja, joiden myötä he

omaksuvat myös kulttuurisia ja emotionaalisia asenteita sekä oppivat ilmaisemaan niitä erilaisin indeksikaalisiin keinoin (Prior 2016: 8). Indeksikaaliset ilmaukset ohjailevat tulkintojen tekemistä, sillä ne kantavat mukanaan erilaisia kontekstipiirteitä, kuten puhujan tuntemuksia, asenteita ja reaktioita. Esimerkiksi erilaiset dialogipartikkelit ovat indeksikaalisia ilmauksia. (VISK § 1427.)

Kielten vaihtamisen on havaittu olevan yleisempää epämuodollisissa ja niin sanotusti luonnollisissa tilanteissa, kuten perheen ja ystävien kanssa (ks. esim. Zentella 1997: 120–121; Gardner-Chloros 2009: 46). Voi olla, että monikieliset henkilöt ”sallivat” itsensä puhua vapaammin tuttujen ihmisten läsnä ollessa. Tilanteisuus on suuri tekijä esimerkiksi koodinvaihtamisen ja kielten sekoittamisen suhteen: monikieliset henkilöt saattavat käyttää osaamiaan kieliä eri tavoin riippuen muiden siittä, kenen kanssa he keskustelevat (Kim 2006: 53).

Yksikielisten yhteisöjen jäsenet saattavat vieroksua kielten vaihtamista ja sekoittamista (Kim 2006: 50). Bhatia ja Ritchie mukaan (2004: 350) myös monikieliset henkilöt voivat suhtautua kielten vaihtamiseen negatiivisesti ilmiön yleisyydestä huolimatta. Kielten sekoittuminen voidaan kokea kielellisesti ”epäpuhtaaksi”, tai sen koetaan olevan merkki puhujan huolimattomuudesta (Bhatia & Ritchie 2004: 350). Monikieliset henkilöt saattavatkin selitellä puheessaan kielten sekoittumista ja koodinvaihtoa esimerkiksi keskittymisen puuttumisella tai huonolla kielitaidolla (Grosjean 1982: 149; Gumperz 1982: 62). Halu puhua oikein on luonnollista, mutta usein lausumien kieliopillisuus ja hyväksyttävyyys ovat kuitenkin tärkeämpiä puhujille kuin kuuntelijoille (Sajavaara & Lehtonen 1989: 42). Sajavaaran ja Lehtosen mukaan (1989: 42) kuuntelija pyrkii ymmärtämään lausuman merkityksen ja ylläpitämään yhteistä ymmärrystä. Kuulijalle lausumien muoto ei ole siis merkittävää, kunhan viesti on ymmärrettävissä.

Ymmärrettävyys on tärkeä osa myös Gricen vuonna 1975 esittelemää yhteistyöperiaatetta (ks. Grice 1996 [1975]). Yhteistyöperiaatteen tärkein oletamus on, että keskustelun osapuolet pyrkivät työskentelemään yhdessä yhteisen ymmärryksen saavuttamiseksi ja ylläpitämiseksi (ks. Grice 1996 [1975]). Yhteistyöperiaate käsittää neljä sääntöä eli maksiimia, joita vuorovaihtustilanteeseen osallistuvien henkilöiden oletetaan noudattavan. Ensimmäinen maksiimi koskee määrää, ja sen mukaan puhujan tulee antaa sopiva määrä tietoa aiheena olevasta asiasta. Toinen maksiimi on laadun maksiimi, joka edellyttää, että puhuja puhuu totta. Kolmas maksiimi, jota kutsutaan relaatioksi, ohjeistaa puhujaa pysymään aiheessa. Tavan maksiimi puolestaan vaatii, että puhuja viestii selkeästi ja ymmärrettävästi. (Grice [1975]: 158–160.)

Koska monikielisen henkilön kommunikointitapaan kuuluu useiden eri kielten käyttö, tavan maksiimin toteutuminen voi olla haastavaa, jos monikielisen puheeseen valitsema kieli on sellainen, jota kaikki keskustelun osapuolet eivät ymmärrä. Monikieliset henkilöt kuitenkin

pyrkivät valitsemaan puheessaan käyttämänsä kielet sen mukaan, keiden kanssa ja missä tilanteessa vuorovaikutus tapahtuu (Bhatia & Ritchie 2004: 339). Niin sanottuja epäsovivia kielivalintoja (e. *language mismatching*) tapahtuu yleensä silloin, kun monikielinen henkilö ei ole tietoinen keskustelukumppanin kielirepertuaarista tai hän on tiedostamattaan valinnut yhteisen keskustelun kieleksi eri kielen kuin keskustelukumppaninsa (Bhatia & Ritchie 2004: 340). Niissä tilanteissa, joissa keskustelukumppanit ovat valinneet yhteiseksi kommunikointikieleksi eri kielet, on erittäin tärkeää, että osapuolet pääsevät yhteisymmärrykseen keskustelussa käytetystä kielestä. Pahimmassa tapauksessa kielivalinnassa pitäytyminen voi etäännyttää keskustelukumppaneita toisistaan ja johtaa jopa vihamielisyyksiin. (Mp.)

Monikielisyyteen liittyvien sosiaalisten ilmiöiden tutkiminen on tärkeää, ja esimerkiksi Kimin mukaan (2006: 44) olisi tarpeellista, että myös yksikieliset henkilöt olisivat tietoisia monikielisyyteen liittyvistä ilmiöistä. Ymmärrys monikielisyyden ilmiöistä voisi esimerkiksi auttaa yksikielisiä henkilöitä ymmärtämään monikielisten tuottamaa kieltä paremmin. Myös monikielisten kommunikointitapoihin vaikuttavien kulttuuristen ja sosiaalisten tekijöiden ymmärtäminen sujuvoittaisi kommunikointia. (Mp.)

3 AINEISTO JA MENETELMÄT

3.1 Aineiston kerääminen

Keräsin tutkimuksessa käytetyn aineiston tammikuun 2016 aikana sähköisellä kyselyllä. Kyselylomake on yksi perinteisimmistä tavoista kerätä tutkimusaineistoa, ja nykyisin niiden rinnalla toimivat myös erilaiset sähköiset kyselyt (Valli 2018: 92). Verkkokyselyiden etuna ovat esimerkiksi niiden nopeus, taloudellisuus sekä se, että niiden avulla voidaan varmistaa osallistujien vastaavan kaikkiin kysymyksiin. Etuna on myös aineiston käsittelyn helppous, kun aineiston saa valmiiksi sähköisenä eikä sitä tarvitse erikseen syöttää sähköiseen muotoon. Sähköinen kysely voi kuitenkin olla joillekin vastaajille vieras, mikä voi karsia vastaajajoukkoa. (Valli & Perkkilä 2018: 118; Valli 2018: 101–102.)

Tein kyselyn ilmaisella Polldaddy-verkkopalvelulla (nyk. Crowdsignal), jonka avulla pystyin luomaan kyselyn ja jakamaan sitä sähköpostilistoille ja verkostoille. Kyselyyn pystyi vastaamaan sähköisesti kolmen viikon ajan. Kyselyn saateviestissä vastaajia oli tiedotettu vastausten käyttämisestä tutkimuksessa. Kyselyn kielenä oli suomi, ja se koostui seitsemästä avoimesta kysymyksestä (ks. liite 1), jotka käsitelivät vastaajien omia kokemuksia epäintentionaalista kielivalinnoista. Avointen kysymysten avulla voidaan saada perusteellista tietoa vastaajien kokemuksista ja mielipiteistä, ja saatuja vastauksia voidaan myös luokitella monella tavalla (Valli 2018: 114). Toisaalta avoimiin kysymyksiin saatujen vastausten laatu voi vaihdella, sillä vastaukset voivat olla epätarkkoja tai ylimalkaisia ja kysymykseen on voitu vastata asian vierestä. Lisäksi avointen kysymysten vastausten käsittely vie enemmän aikaa kuin rajattujen vastausvaihtoehtojen tulkinta. (Mp.)

Tekemässäni kyselylomakkeessa vastausten pituutta ei ollut rajattu, joten vastaajat saivat kertoa omista kokemuksistaan juuri niin paljon kuin halusivat. Kyselyn alussa kerättiin taustatiedoksi tietoa henkilön osaamista kielistä, niiden taitotasosta sekä kielten esiintymisestä arkielämässä. Taustatietojen avulla pystyin luomaan kuvan vastaajien kielirepertuaarista, kielitaidoista sekä joissakin tapauksissa arvioimaan, minkälaisissa tilanteissa ja millä kielen taitotasolla ilmiö esiintyy kullakin vastaajalla. Taustatietoja kerryttävät kysymykset toimivat myös vastaajien herättelynä käsiteltävään aiheeseen (Valli 2018: 94).

Itse tutkittavaa ilmiötä koskeva kysymys oli avoin kysymys (ks. liite 1), sillä en halunnut rajoittaa vastaajia kertomaan kokemuksistaan liiallisen tarkkoilla kysymyksillä. Kysymyksen

alla oli kuitenkin muutamia apukysymyksiä auttamassa vastaajaa kertomaan omista kokemuksistaan. Loput kysymykset keräsivät tietoa tilanteen aiheuttamista reaktioista ja tunteista sekä vastaajan omista tulkinnoista siitä, miksi jokin kieli oli ilmestynyt puheeseen tahattomasti. Esitelen aineistoa tarkemmin seuraavassa luvussa.

Hain tutkimukseen aikuisia vastaajia pääasiassa yliopiston sähköpostilistojen kautta ja lumipallo-otannalla. Lumipallo-otanta on aineistonkeruutapana erityinen, sillä siinä tutkimusentekijä tietää tutkimuksen alussa yleensä vain yhden tai muutaman avainhenkilön tai -tahon, jonka kautta voidaan siirtyä tiedonantajasta toiseen (Tuomi & Sarajärvi 2018: 99). Sähköinen kysely teki lumipallo-otannasta toimivan menetelmän, sillä sähköpostin vastaanottajan on helppo jakaa linkkiä eteenpäin omille verkostoilleen. Toisaalta tämän seurauksena minulla ei ole ollut mahdollisuutta valvoa tai tarkistaa vastaajien henkilöllisyyttä tai valita vastaajiksi sellaisia henkilöitä, joilla olisi mahdollisimman paljon kerrottavaa tutkittavasta ilmiöstä (ks. mp.). Anonymiteetin vuoksi en ole voinut rajoittaa yksittäisen henkilön vastauksetoimia, mutta verkkokyselyn avulla pystyin tarkistamaan, kuinka monta kertaa kyselyyn on vastattu samasta IP-osoitteesta. Koska en ole voinut hallita vastaajien valikoitumista, on syytä muistaa, että saadut vastaukset eivät noudata todennäköisyysotannon periaatteita, minkä vuoksi aineistoa analysoitaessa on puhuttava *näytteestä*, ei *otannasta* (Valli & Perkkilä 2018: 120).

Erilaiset kyselyt ovat laadullisen tutkimuksen yleisimpiä aineistonkeruumenetelmiä (Tuomi & Sarajärvi 2018: 83). Kysely valikoitui aineistonkeruutavaksi, sillä sen avulla pystyin tavoittamaan suuremman vastaajajoukon ja keräämään enemmän vastauksia kuin esimerkiksi haastattelun avulla. Aineistonkeruumenetelmä osoittautui toimivaksi, ja kyselyyn vastasi yhteensä 58 henkilöä. Tuomi ja Sarajärvi huomauttavat (2018: 98) että, laadullisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole pyrkiä tilastolliseen yleistettävyyteen vaan ennemmin kuvaamaan ja ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä paremmin – näin on myös tämän tutkimuksen kohdalla.

3.2 Aineiston ja vastaajien esittely

Tutkimuksessa käytetty aineisto koostuu tekemäni kyselylomakkeen (ks. liite 1) vastauksista. Kyselylomakkeessa oli yhteensä seitsemän eri kysymystä, joiden avulla pyrin saamaan mahdollisimman kattavan kuvauksen vastaajan kokemuksista epäintentionaalista kielen puhumisesta. Kahdeksas kysymys tiedusteli vastaajan mahdollista halukkuutta tulla haastateltavaksi. Haastatteluille ei kuitenkaan osoittautunut tarvetta kerätyn aineiston laajuuden ja monipuolisuuden vuoksi.

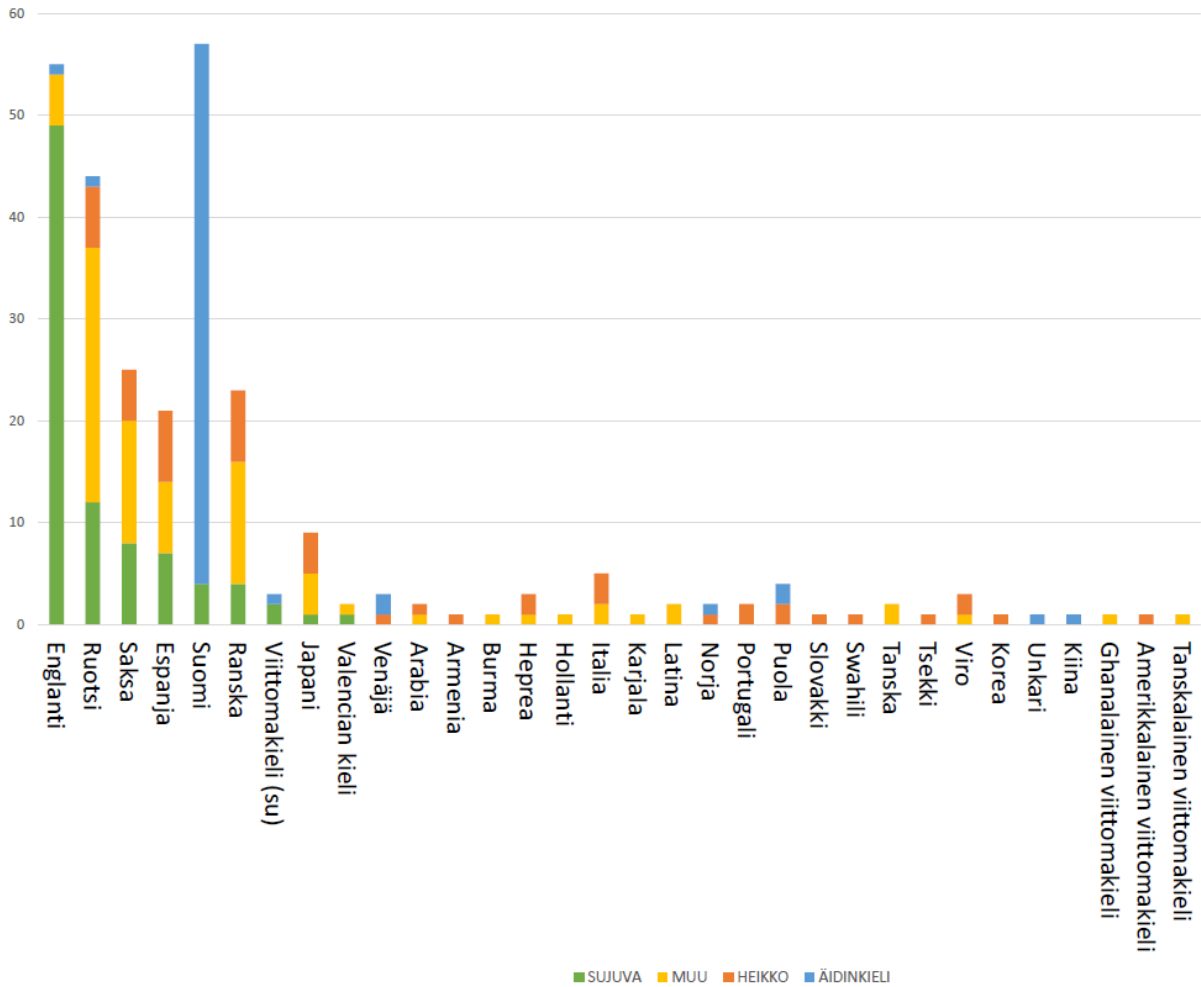
Kyselyssä ei kerätty osallistujilta taustatietoja vastaajien ikään, sukupuoleen, koulutus-taustaan tai ammattiin liittyen. Aineiston keräämistä vuoksi on todennäköistä, että suurin osa vastaajista on akateemisesti kouluttautunutta tai muuten yhteydessä yliopistomaailmaan. Vastaajien taustatiedoilla ei kuitenkaan ole tutkimuksessani juuri väliä, sillä tarkastelen nimen-omaan vastaajien kokemuksia epäintentionaalisista kielivalinnoista. Koska kaikki kokemukset ovat lähtökohtaisesti samanarvoisia, ei vastaajien taustoilla ole väliä.

Kerätyssä aineistossa ei ollut tietoa, joista yksittäisiä henkilöitä voisi tunnistaa, mutta joissakin vastauksissa oli mainittu yksittäisiä henkilöiden etunimiä. Tunnistamattomuuden varmistamiseksi olen korvannut kaikki esiintyneet nimet pseudonyymeillä. Vastauksia ei ole muuten muokattu tai stilisoitu, vaan kaikki esimerkit ovat niiden alkuperäisessä muodossaan. Vastausten pituudet vaihtelivat kysymyskohtaisesti muutamasta virkkeestä pitkiin tarinoihin. Aineiston koko on yli 20 000 sanaa.

Kyselyyn vastaaminen oli anonyymia. Vastaajien henkilöllisyyttä ei siis ole tarkistettu, eikä kaikkien vastausten aitoudesta voi tämän vuoksi olla täydellistä varmuutta. Vastaukset olivat kuitenkin usein pitkiä ja johdonmukaisia sekä kertoivat yksilöllisistä ja henkilökohtaisista kokemuksista, mikä tukee oletusta vastausten aitoudesta. Vastausten kirjoittaminen on useimilla vienyt myös paljon aikaa, joten vastausten sepittäminen olisi ollut työlästä, ja siten on melko epätodennäköistä, että joku olisi jaksanut nähdä vaivaa vastausten sepittämiseen.

Kyselyyn vastasi yhteensä 58 henkilöä. Vastaajat ovat aikuisia, kaksi- ja monikielisiä henkilöitä, joista osa on vastausten perusteella opiskelijoita ja osa työssäkäyviä. Kaikilla vastaajilla oli omakohtaisia kokemuksia kielten aktivaatiosta monikielisissä tilanteissa. Vastauksista tutkimuksessa käyttökelpoisia oli 57, sillä yksi vastaaja ei ollut ymmärtänyt kysymyksiä oikein. Vastaaja kuvaili useita tilanteita, joissa hän oli kohdannut erikielisiä ihmisiä tietämättä heidän äidinkieltään, minkä jälkeen kieli usein vaihtui tietoisesti englanniksi, joka toimi tilanteessa *lingua francana*.

Kuvassa 2 ja taulukossa 2 on esitetty vastaajien kielirepertuaari kootusti. Luokittelin vastaajien kielitaidon heidän omien arviointiensä mukaan neljään eri kategoriaan: äidinkieli, sujuva kielitaito, peruskielitaito ja määrittelemätön kielitaito. Luokittelin kielitaidon määrittelemättömän kielitaidon kategoriaan niissä tapauksissa, joissa vastaaja ei ollut määrittänyt kielitaitonsa tasoa. Taustatiedoissa kysyttiin henkilön äidinkieliä, joiden perusteella luokittelin vastaajat. Suomi oli ensiksi omaksuttu kieli 47 vastaajalla, 6 vastaajaa oli simultaanisti kaksikielisiä (kaikilla toinen ensikieli oli suomi) ja 4 vastaajalla ensiksi omaksuttu kieli oli muu kuin suomi. Vastaajat osasivat yhteensä 31 eri kieltä, ja kielten taitotasot vaihtelivat alkeista natiivin kielenpuhujan tasolle. Kaikkien vastaajien suomen kielen osaaminen oli korkealla tasolla.

Kuva 2. Vastaajien kielitaito.

Sujuva taitotaso pohjaa väljästi eurooppalaisen viitekehyksen B2–C2-taitotasolle (ks. Council of Europe 2019). Vahvimpana kriteerinä luokittelulle oli se, että henkilö kuvaili kielenkäyttöään vaivattomaksi ja sujuvaksi ja henkilön kuvailemat kielenkäyttötilanteet myös tukivat tätä kuvausta. Sujuvimmat kielet olivat englanti (49 sujuvaa kielenkäyttäjää), ruotsi (12 sujuvaa kielenkäyttäjää), saksa (8 sujuvaa kielenkäyttäjää), espanja (7 sujuvaa kielenkäyttäjää), suomi (4 sujuvaa kielenkäyttäjää) ja ranska (4 sujuvaa kielenkäyttäjää).

Perustaitotason kieliksi luokittelun kielet, jotka vastasivat kuvailujen perusteella eurooppalaisen viitekehyksen taitotasoa A1–A2 (ks. Council of Europe 2019). Useimmiten vastauksissa oli kuvailtu, että henkilö *hallitsee kielen alkeet* tai on *opiskellut muutaman kurssin* kyseistä kieltä. Aineistossa yleisimpiä perustaitotason kieliä (ks. Taulukko 2) olivat ranska ja espanja (7 vastaajaa), ruotsi (6 vastaajaa), saksa (5 vastaajaa) sekä japani (4 vastaajaa). Määrittelemätön taitotaso koostuu kielistä, joiden taitotaso ei voinut määritellä vastausten perusteella.

Taulukko 2. Vastaajien kielitaito

KIELI	SUJUVA	MÄÄRITTELEMÄTÖN	PERUS	ÄIDINKIELI
Englanti	49	5	0	1
Ruotsi	12	25	6	1
Saksa	8	12	5	0
Espanja	7	7	7	0
Suomi	4	0	0	53
Ranska	4	12	7	0
Viittomakieli (su)	2	0	0	1
Japani	1	4	4	0
Valencian kieli	1	1	0	0
Venäjä	0	0	1	2
Arabia	0	1	1	0
Armenia	0	0	1	0
Burma	0	1	0	0
Heprea	0	1	2	0
Hollanti	0	1	0	0
Italia	0	2	3	0
Karjala	0	1	0	0
Latina	0	2	0	0
Norja	0	0	1	1
Portugali	0	0	2	0
Puola	0	0	2	2
Slovakki	0	0	1	0
Swahili	0	0	1	0
Tanska	0	2	0	0
Tsekki	0	0	1	0
Viro	0	1	2	0
Korea	0	0	1	0
Unkari	0	0	0	1
Kiina	0	0	0	1
Ghanalainen viittomakieli	0	1	0	0
Amerikkalainen viittomakieli	0	0	1	0
Tanskalainen viittomakieli	0	1	0	0

Loin vastaajille pseudonyymit heidän ilmoittamansa ensiksi omaksutun kielen mukaan. Taulukossa 3 näkyvät lyhenteet, joilla olen merkinnyt vastaajat ensiksi omaksuttujen kielten mukaan. Lyhenteet ovat näkyvissä analyysin aineistoesimerkeissä esimerkin loppuosassa.

Taulukko 3. Vastaajien tunnisteet

Kieli	Lyhenteet
Suomi	SU1–SU47
Puola	PU1
Unkari	UN1
Kiina	KI1
Suomalainen viittomakieli	VK1
Simultaani kaksikielisyys	SI1–SI6

Taustatiedoissa kysyttiin myös henkilön muita osaamia kieliä ja pyydettiin henkilön oma arvio kielen taitotasosta sekä kuvailua siitä, missä ja miten kielet ovat tulleet henkilön elämään. Samassa yhteydessä pyydettiin myös kuvailua tilanteista, joissa henkilö käyttää osaamiaan kieliä. Kielitaidon arviot olivat vastaajien omia sanallisia kuvauksia kielen taitotasosta, mutta osa vastaajista ilmoitti kielitaitonsa eurooppalaisen viitekehysten (EVK) taitotasojen mukaisesti (ks. Council of Europe 2019).

3.3 Aineiston analysointi

3.3.1 Analyysimenetelmät

Aineiston analysoimisessa käytän hyväkseni laadullista aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Kiviniemen mukaan (2018: 77) laadullinen tutkimus ei niinkään ole valmiiden teorioiden testausta, vaan se voidaan nähdä tutkittavan ilmiön vähitellen tapahtuvana käsitteellistämisenä. Laadullisen tutkimuksen aineistonkeruun ja teorian kehittymisen vuorovaikutteisuus nähdään luontevana osana tutkimusprosessia. Teoreettisten ydinkategorioiden jäsentyminen prosessin edetessä auttaa jäsentämään ja pelkistämään ilmiötä kuvaavaa teoriaa. (Kiviniemi 2018: 78.) Laadullisen tutkimuksen teoria siis usein jäsentyy enemmän tai vähemmän aineistolähtöisesti. Aineistolähtöisyyden myötä tapahtuva tutkittavan ilmiön luonteen vähitellen tapahtuva selkiytyminen ohjaa tutkijaa siinä, minkälaisiin teoreettisiin näkemyksiin olisi vielä hyvä perehtyä (mts.78–79). Aineiston analysointi etenee tämän myötä prosessinomaisesti: analyysin luokittelu, teemoittelu, koodaus ja sisäinen jäsenitys löytävät lopullisen muotonsa vähitellen, usein useiden eri vaiheiden jälkeen (mts. 81–82). Myös tässä tutkimuksessa aineiston luokittelu ja teemoittelu muotoutuivat prosessinomaisesti useiden eri vaiheiden kautta.

Sisällönanalyysi tarjoaa mahdollisuuden soveltaa vapaasti monenlaisia teoreettisia lähtökohtia. Aineistolähtöisen analyysin perusajatuksena on pyrkiä luomaan tutkimusaineiston perusteella teoreettinen kokonaisuus, mutta aikaisempi tieto aiheesta ei kuitenkaan vaikuta aineiston analyysiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018: 103, 108.) Tämä on tutkimusaiheeni kannalta hyvä asia, kun ottaa huomioon vielä melko puutteellisen ja osittain ristiriitaisenkin tiedon monikielisten kielellisestä prosessoinnista (ks. esim. De Angelis 2005: 2).

Aineistolähtöisessä analyysissa teoriapohja voi kuitenkin olla mukana ohjaamassa analyysia (Tuomi & Sarajärvi 2018: 108). Teoriaohjaava sisällönanalyysi on lähtökohdiltaan samanlainen kuin aineistolähtöinen sisällönanalyysi, mutta se eroaa aineistolähtöisestä sisällön-

analyysistä siinä, kuinka aineisto kytketään teoreettisiin käsitteisiin. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi luo teoreettisia käsitteitä aineiston perusteella, kun taas teoriaohjaava sisällönanalyysi tuo analyysiin valmiita käsitteitä, joiden pohjalta analyysia toteutetaan. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi luo teoreettisia käsitteitä aineiston perusteella, kun taas teoriaohjaava sisällönanalyysi tuo analyysiin valmiita käsitteitä, joiden pohjalta analyysia toteutetaan. Teoriaohjaavaa sisällönanalyysia ei pidä sekoittaa teorialähtöiseen sisällönanalyysiin, jossa analyysia ohjaavat vahvasti valmiit teorit. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissa keskeistä on se, että analyysi toteutetaan aineiston ehdoilla ja kytketään myöhemmin johonkin tiettyyn, sopivaksi katsottuun teoriaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018: 98.) Tämän tutkimuksen analyysin toteuttamisessa aineistolähtöinen ja teoriaohjaava analyysi kulkevat lähes rinnakkain ja ovat vuoropuhelussa keskenään: osa analyysiluokista on muotoutunut tutkimuksen alkuvaiheissa teorian pohjalta ja osa hahmottunut vasta aineiston perusteella. Analyysin edetessä luokat ovat muuttaneet osin muotoaan teorian ja aineiston vuorovaikutuksen myötä. Analyysin tukena käytän psykolingvistiikan, kognitiivisen psykologian ja kielitieteen teorioita.

Aineistolähtöisissä analyysissa analyysiyksiköt eivät ole ennalta päätettyjä (Tuomi & Sarajärvi 2018: 108). Aloitin analyysin teemoitteleamalla aineiston alustavasti erilaisiin kategorioihin, joita nousi esiin aineistoon perehtyessä. Analyysini pääkategoriat vastasivat pääosin ilmiöön vahvasti liittyviä kyselylomakkeen kysymyksiä. Tältä osin analyysin osittainen teoriaohjautuvuus on selkeästi nähtävissä: kysymykset olivat osittain teoriataustan ohjaamia. Suurin osa analyysiluokista taas syntyi puhtaasti aineiston perusteella, kuten käsitys ilmiön yleisyydestä tai tilanteen muodollisuuden vaikutuksesta. Tässä analyysin vaiheessa oli induktiivisia piirteitä, kun yksittäisistä vastauksista kertyi yleisempiä vastausluokkia (ks. Tuomi & Sarajärvi 2018: 107). Pääkategorioihin muodostui vielä erilaisia alakategorioita erottelemaan esimerkiksi erilaisia virittäytymisen ilmenemistapoja.

3.3.2 Analyysikehikot

Analyysin tekemiseen minulla ei ollut valmista esikuvaa käytössäni, vaan analyysia tehdessäni loin itse analyysikehikon, jonka mukaan luokittelin ja koodasin aineiston analyysia varten. Aineiston luokittelussa ja koodaamisessa etsin aineistosta toistuvia teemoja ja kokemuksia, joiden avulla jäsentelin analyysin. Teemoittelun avulla saaduista vastauksista pyrin tunnistamaan tekijöitä, jotka yhdistivät useita vastaajia (ks. Hirsijärvi & Hurme 2008: 173). Vastaajat eivät kuitenkaan aina ilmaise samaa asiaa samalla tavalla. Analyysin tuloksena syntyneet teemat ovatkin tekemiäni tulkintoja osallistujien antamista vastauksista. (Ks. mp.) Analyysikehikko

muodostui luokittelun ja koodaamisen aikana osittain aineistolähtöisesti, mutta osittain myös teoreettisesta viitekehystä käsin. Prosessin aikana teemat ja luokitukset muuttuivat ja asetuivat lopulliseen muotoonsa työn edetessä.

Seuraavaksi esittelen muodostamani analyysikehikot. Taulukoiden vasemmassa sarakkeessa on esitetty pääsääntöinen analyysitapa, ja sen viereisessä sarakkeessa on teorialähde. Teoria-aiheet pohjautuvat kandidaatintutkielmassani käyttämiini teorioihin, joiden arvelin olevan osa myös epäintentionaalisiin kielivalintoihin liittyviä prosesseja ja ilmiöitä. Kolmannessa sarakkeessa on analyysissa muodostunut teema ja oikealla mahdollinen alaasio.

Taulukossa 4 olen kuvannut analyysissa esiin nousseita syitä epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemisille. Osa analyysiluokista syntyi vastaajien suorista ilmaisuista ilmiön syyksi, kuten esimerkiksi vireystila ja tottumus. Osa luokista taas nousi enemmän teoreettisen viitekehksen taustalta, kuten esimerkiksi kielen aktiivisuus.

Taulukko 4. Analyysikehikko epäintentionaalisten kielivalintojen syistä.

ANALYYSITAPA	TEORIALÄHDE	SYY	ALAKATEGORIAT
		Virittäytyminen	
Teoriaohjaava (=TO)	Dufva & Isoherranen 1997		Ajattelukieli
TO	Festman 2010		Kieli aktiivisena
TO	Festman 2019		Kielellinen syötös ja tuotos
Aineistolähtöinen (=AL)			Vuorovaikutustilanteen kieli
AL			Pitkäaikainen altistuminen kielelle
AL		Automaattinen reagointi	
AL		Tunnekieli	
AL		Tottumus	
		Kognitiiviset tekijät	
AL			Vireystila
AL			Kuormittuminen
AL			Keskittymisen puute
AL		Kielen vaihtaminen nopeasti	
AL		Aihe	
AL		Koodin vaihtaminen	

Käsittelen vastauksissa esiintyneitä epäintentionaalisten kielivalintojen syitä luvussa 4.3. Jo taulukon perusteella on nähtävissä, että suurin osa epäintentionaalisten kielivalintojen syistä on kognitiivisiin prosesseihin liittyviä.

Taulukossa 5 on esitelty luokittelu tilanteista, joissa epäintentionaalisia kielivalintoja on tapahtunut, ja taulukossa 6 on erilaisia epäintentionaalisen kielivalinnan ilmenemistapoja.

Taulukko 5. Analyysikehikko tilanteista. Taulukko 6. Analyysikehikko ilmenemistavoista.

ANALYYSITAPA	TILANTEET
AL	Muodollinen tilanne
AL	Epämuodollinen tilanne

ANALYYSITAPA	ILMENEMISTAVAT	ALAKATEGORIAT
AL	Ketjureaktio	
AL	Kielten sekoittuminen	
AL		Täytesanat

Taulukon 5 sisällöt muodostavat luvun 4.2, jossa esittelen aineistoesimerkkejä tilanteiden vaikutuksesta epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemiseen. Taulukon 6 aineistoja olen käsitellyt esimerkiksi luvuissa 4.3 ja 4.4. Taulukossa 7 on esitetty kielten ominaisuuksien ja niiden vaikutusten analyysikehikko.

Taulukko 7. Analyysikehikko kielten ominaisuuksista ja niiden vaikutuksista.

ANALYYSITAPA	TEORIALÄHDE	KIELTEN DOMINANSSI JA SAMANKALTAISUUS
AL		Sukukielet
AL		Samankaltaisuus
TO	Abutalebi & Green 2008	Kielten dominanssi

Kielten ominaisuudet ja niiden vaikutukset ovat esillä erityisesti luvussa 4.4, jossa esittelen epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemistapoja.

Analyysikehikko epäintentionaalisten kielivalintojen aiheuttamista reaktioista on esitetty taulukossa 8. Taulukossa 9 on analyysiluokka vastaajien käsityksistä siitä, kuinka yleistä epäintentionaalisten kielivalintojen esiintyminen on. Käsittelen aihetta luvussa 4.1.

Taulukko 8. Analyysikehikko reaktioista.

ANALYYSITAPA	REAKTIOT	ALAKATEGORIAT
AL	Neutraali	
AL	Positiivinen	
AL	Hämmennyt	
	Negatiivinen	
AL		Suuttumus
AL		Paheksunta

Taulukko 9. Analyysikehikko muista luokista.

ANALYYSITAPA	MUUT
AL	Yleisyys

Luvussa 4.5 tarkastelen sekä vastaajien omia reaktioita että heidän kuvailemiaan muiden reaktioita. Reaktioiden tarkastelun avulla on mahdollista saada käsitys epäintentionaalisten kielivalintojen vaikutuksista sosiaalisissa tilanteissa sekä puhujan että kuulijan kannalta.

4 MONIKIELISTEN KOKEMUKSIA EPÄINTENTIONAALISISTA KIELIVALINNOISTA JA NIIDEN ILMENEMISESTÄ

Tässä luvussa käsittelen monikielisten henkilöiden kokemuksia epäintentionaalisista kielivalinnoista eli tilanteista, joissa he ovat tahattomasti puhuneet eri kieltä kuin tarkoittivat. Käsittelen myös vastaajien tulkintoja siitä, mikä ilmiön aiheutti ja miten epäintentionaaliset kielivalinnat saattoivat ilmetä puheessa.

Aika ajoin viittaa ilmiöön hieman eri sanoin asiayhteyden mukaan. Haluaisin kuitenkin huomauttaa, että vaikka välillä käytän sananmuotoja, kuten ”virheellinen kielivalinta” tai ”väärä kieli”, ne eivät missään tapauksessa ole arvottavia. Sen sijaan ne kuvastavat sitä, että tilanteessa kielelliseen tuotokseen valittu kieli ei ole se kieli, joka siihen sosiaalisen vuorovai-
kutustilanteen näkökulmasta olisi kuulunut.

4.1 Ilmiön yleisyys

Monikielisillä henkilöillä kielten sekoittuminen, koodin vaihtaminen sekä kielten sekoittaminen on yleistä (Rodriguez-Fornells ym. 2006: 137). Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että myös tahaton kielten käyttäminen on melko yleistä monikielisten henkilöiden arjessa: Kerätyssä aineistossa oli paljon viittauksia siihen, että kielen vaihtumista tapahtuu melko usein ja että ilmiötä pidetään yleisenä. Vastauksista kävi ilmi, että myös vastaajien läheiset tunnistavat ilmiön:

- 1) [...] myös hän oli puhunut vahingossa puolaa useampaankin otteeseen SU8
- 2) [...] heillekin käy joskus niin SU16
- 3) muillakin sattuu noita SU17

Vastaajilla oli siis omakohtaisten kokemusten lisäksi kokemuksia tilanteista, joissa joku toinen puhuu eri kieltä kuin oli tarkoitus.

Aineistoa tarkastellessani kävi nopeasti ilmi, että epäintentionaaliset kielivalinnat ovat tavanomaista monikielisissä tilanteissa:

- 4) Kielten sekoittuminen on aika yleistä SU21

- 5) Tilanteet ovat aika toistuvia SU17
- 6) [...] sitten ajattelin, että näitä sattuu SU25

Osa vastaajista oli jo tottunut tilanteisiin, jossa suusta lipsahtaa eri kieli kuin oli tarkoitus. Esimerkiksi SU21 toteaa kielten sekoittumisen olevan *aika yleistä*. SU17:n kohdalla tilanteet ovat *toistuvia* eli niitä tulee vastaan tasaisin väliajoin. SU25 on hyväksynyt tilanteet ja niiden yleisyyden eikä kokenut niitä enää kovinkaan kummallisina.

Erityisesti useampaa kieltä puhuvilla ja kielistä kiinnostuneilla puhujilla tilanteita tapahtui aineiston perusteella arjessa melko taajaan. Vastaajien läheiset voivat kuitenkin olla tottuneita tilanteisiin, joissa tapahtuu väärän kielen valikoitumista puheeseen. Tämä ilmenee esimerkiksi 7:

- 7) Läheiseni tietävät kieli-innostuksistani, joten heistä ei ole niin outoa, jos puhun vahingossa puuta heinää. SU11

Läheisten ihmisten tieto puhujan kielitaustasta ja harrastuneisuudesta siis normalisoivat toistuvia tilanteita SU11:n tapauksessa. Ilmiö on tuttu vastaajien lähipiirissä, ja moni vastaajien tuttavista pystyy samaistumaan vastaajien kokemuksiin. Tätä ilmentävät esimerkit 8–10.

- 8) Sellaiset ihmiset keille sattuu samaa, eivät kiinnitä siihen edes huomiota SU21
- 9) Kaikki tiesivät, miltä se tilanne tuntuu. SU41
- 10) Työkavereitten kesken kutsumme ilmiötä leikkillisesti "kello kolmen afasiaksi", koska monikielisessä työyhteisössämme yksi jos toinenkin alkaa olla iltapäivällä aika sekavassa mielentilassa. :) SU11

Kielten vaihtaminen toiseen vahingossa ei siis ole ihmetyksen aihe monikielisessä ympäristössä; SU11:n työyhteisössä yhteisesti koettu ilmiö on jopa saanut oman nimityksensä (esimerkki 10).

Vastauksissa kävi ilmi myös, että moni pitää kielten vaihtamista keskenään täysin normaalina yksikielisessä tilanteessa. Esimerkiksi vaihtaminen englantiin voidaan kokea normaalisti arkipuheessa:

- 11) Englannin ilmauksia käytetään niin paljon myös ihan tietoisesti osana esimerkiksi suomenkielisten välistä viestintää, että niiden vaihtaminen puheeseen on todella normaalia. SU2

SU2:n mukaan vaihtaminen kielestä toiseen on normaalia, jos kyseinen kieli on englanti. Tällöin epäintentionaalinenkin englannin kielen puhuminen voidaan tulkita tavalliseksi koodinvaihdoksi eli kielen vaihtamiseksi lausumien sisällä (ks. van Hell & Witteman 2009: 55; Kim 2006: 45).

4.2 Tilanteiden vaikutus

Kielten vaihtamisen on havaittu olevan yleisempää epämuodollisissa ja niin sanotusti luonnollisissa tilanteissa, kuten perheen ja ystävien kanssa (ks. esim. Zentella 1997: 120–121; Gardner-Chloros 2009: 46). Aineistossa 11 vastauksessa kävi ilmi, että tilanteiden koettu muodollisuus tai rentous vaikuttivat siihen, kuinka helposti epäintentionaalista eri kielten puhumista esiintyi. Moni vastaaja kertoi, että väärä kieli lipsahti puheeseen helposti, jos tilanne oli heidän kokemuksensa mukaan rento. Esimerkiksi SU14 ja KI1 kertovat, että heillä syy epäintentionaalisille kielivalinnoille oli kokemus tilanteen rentoudesta tai luontevuudesta.

12) Tilanne oli luonteva ja rento SU14

13) Itse puhetilanne on rentouttava KI1

Tutun ihmisten läheisyydessä on turvallinen tila toimia vuorovaikutuksessa ja kommunikointi sujuu estottomasti. Tämänkaltaisissa tilanteissa myös kielellinen kontrolli, joka mahdollistaa oikean kielen käyttämisen oikeassa tilanteessa ehkäisee myös muiden kielten häiritseviä vaikutuksia (Lehtonen 2010: 153), vaikutti olevan heikompi:

14) Tutun ihmisen kanssa tarkkaa sanamuotoa ei ajattele, kunhan vain avaa suunsa ja antaa sanojen tulla - tällöin kielen vaihtuminen tapahtuu useammin. Tilanteissa, joissa "keskityn" enemmän (viralliset kontekstit, vieraammat kielet, tuntemattoman ihmisen kanssa puhuminen...) en juurikaan sotke kieliä keskenään. SU8

15) varsinkin 'epävirallisessa', rennossa puheessa kavereiden kesken ajatusvirta on vapaa ja sanat tulevat siinä muodossa ja sillä kielellä kuin ne ensimmäisenä tulevat päähän. SU12

Rennossa ja turvallisen tuntuaisessa tilanteessa ajatusten annetaan siis virrata ja sanat valikoituvat puheeseen siinä muodossa kuin ne nousevat ajattelussa pinnalle. Näissä tilanteissa ei yleensä koeta tarvetta *olla skarppina* eli kiinnittää erityistä huomiota siihen, miten itseään ilmaisee tai käyttäytyy:

- 16) Kieleni muuttuu sekakieleksi lähinnä rennoissa tilanteissa, jossa ei tarvitse olla skarppina ja tietää että vastapuoli kuitenkin ymmärtää. SI6

Myös luottamus siihen, että *vastapuoli kuitenkin ymmärtää* mitä itse tarkoittaa, usein antoi vastaajille mahdollisuuden puhua vapaasti ajatuksen tasolla ilman tarvetta tietoiselle ponnistelulle puhua oikeakielisesti tai pitäytyä yhdessä kielessä; kielen vaihtaminen voi olla tehokas kommunikointikeino, jos keskustelijoiden kielirepertuaari on samanlainen (Kohnert ym. 2005: 256). Näissä tilanteissa puhujat ovat armollisempia puheensa kieliopillisuuden suhteen ja panostavat kuulijoiden tavoin yhteisen ymmärryksen ylläpitämiseen (vrt. Sajavaara & Lehtonen 1989: 42). Tilanteiden epämuodollisuuden koettiin myös mahdollistavan jonkin muun kielen käyttämisen, kun omat kielitaidot eivät riittäneet itsensä ilmaisemiseen kyseisessä tilanteessa:

- 17) Usein päällekkäisyyttä tapahtuu samaa äidinkieltä puhuvan toisen opiskelijan kanssa, sillä ympäristö ja tilanne ovat rennompia ja muista kielistä tulee otettua helposti "tukea". SU3

SU3 kertoo, että hän ottaa helposti *tukea* muista kielistä rennoiksi kokemissaan tilanteissa. Zentella (1997: 98–99) kutsuu tämänkaltaisia puhetta kantavia lainauksia ”kainalosauvoiksi” (e. *crutches*), sillä niiden avulla yksilö voi ikään kuin ontua yli sanavarastonsa aukoista.

Muodollisissa tilanteissa vastaajat usein kertoivat harkitsevansa tarkemmin sanomisiaan, vaikka siihen kuluisikin hieman enemmän aikaa. Tätä havainnollistaa esimerkki 18, jossa SU2 kertoo, että muodollisissa tilanteissa hän käyttää enemmän aikaa ja harkintaa puhuessaan.

- 18) Ehkä kaikkia näitä tilanteita yhdistää jonkinlainen epämuodollisuus. Muodollisemmassa tilanteessa luultavasti harkitsen sanomisiaini tarkemmin ja ehdin mieltä aina sopivan ilmauksen millä tahansa kielellä. SU2

Muodollisessa tilanteessa kielellinen kontrolli (ks. Lehtonen 2010: 153) ja hallintamekanismit (ks. Colzato ym. 2008: 303; Lehtonen 2010: 157) ovat todennäköisesti aktiivisempia kuin epämuodollisissa tilanteissa, jotta tilanteeseen kuulumattomien kielten inhiboiminen olisi mahdollista (Festman 2019: 240). Tilanteiden virallisuus tai muodollisuus vaikuttivat myös siihen, miten henkilö itse koki epäintentionaalisen kielen puhumisen. Esimerkissä 20 vastaaja SU23 kertoo pitävänsä epäintentionaalista kielen käyttämisestä yleensä huvittavana, mutta virallisissa tilanteissa hän koki sen ärsyttäväksi, sillä niissä hän olisi halunnut *puhua hyvin ja oikein*:

- 19) Yleensä asia huvittaa, mutta vähän virallisemmissa tilanteissa asia ärsyttää, koska haluaisin puhua hyvin ja oikein. SU23

SU23 on ehkä kokenut, että epäintentionaaliset kielivalinnat voivat antaa vaikutelman huolimattomuudesta, kuten monet muutkin monikieliset kokevat Bhatian ja Ritchien mukaan (2004: 350). Virallisessa tilanteessa moni luonnollisesti haluaa antaa itsestään hyvän kuvan, jonka rakentumiseen kuuluu myös olennaisesti huoliteltu kielenkäyttö.

Vuorovaikutustilanteissa vieraiden ihmisten kanssa epäintentionaalinen kielen vaihtaminen koettiin harvinaisemmaksi. Näin kertovat esimerkiksi SU1 ja SI4 seuraavissa esimerkeissä:

20) Tuntemattomien kanssa ei kielten sekoittumista ole sattunut. SU1

21) Se on harvinaista, että käytän väärää kieltä vieraan ihmisen kanssa SI4

Vieraan ihmisen kanssa kommunikoidessa luultavasti on taustalla samanlainen ilmiö kuin esimerkiksi virallisissa tilanteissa: itsestään haluaa antaa hyvän kuvan huolitellulla kielenkäytöllä. Lisäksi taustalla voi olla myös tarve varmistaa, että keskustelukumppani varmasti ymmärtää, mitä itse yrittää viestiä (ks. Grice [1975]: 158–160). Vastajaat voivat pidättäytyä myös tahallista koodinvaihdosta siksi, että heillä ei ole tietoa kuulijan kielitaidoista, minkä vuoksi he eivät voi olla varmoja siitä, että kuulija ymmärtää heidän viestinsä; monikieliset henkilöt yleensä pyrkivät valitsemaan käyttämänsä kielen sen mukaan, keiden kanssa ja missä tilanteessa vuorovaikutus tapahtuu (Bhatia & Ritchie 2004: 339).

4.3 Syitä epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemisen taustalla

4.3.1 Virittäytyminen

Yhteensä 29 vastaajaa kertoi vastauksissaan tilanteista, joissa epäintentionaalisen kielen puhumisen voi annetun vastauksen perusteella tulkitsemaan virittäytymisestä (ks. luku 3.2.2) johtavaksi. Virittäytymiseen kuluva aika voi vaihdella paljon yksilöstä, tilanteesta ja kielestä riippuen (ks. esim. Skantz 2015). Useimmiten virittäytyminen näkyy siten, että esimerkiksi kielen vaihtaminen toiseen voidaan kokea vaikeaksi tai toisen kielen tuottaminen voi vaatia tavallista enemmän ponnisteluja (Green 1998: 74; Lehtonen 2010: 158), kuten SI2 kertoo:

22) Jos jotakin kieltä puhuu hyvin pitkään, ja sen jälkeen pitäisi vaihtaa toiseen, aiheuttaa se monesti sekaannuksia. SI2

SI2 kertoo, että tietyn kielen käyttäminen pidemmän aikaa yleensä aiheuttaa hankaluuksia silloin, kun kieli pitäisi vaihtaa johonkin toiseen kieleen.

Alla erittelen virittäytymistä aiheuttavat tekijät viiteen eri kategoriaan analyysikehikkoni mukaisesti. Vaikka tämän luvun alalukujen kategoriat ovat osittain päällekkäisiä, pyrin silti erottelemaan niitä havainnollistaakseni useita erilaisia virittäytymisen mahdollisuuksia, joita vastaajat ovat omien kokemustensa mukaan sanoittaneet.

Kieli aktiivisena

Vaikuttaa siltä, että käytännössä kaikenlaisten kielellisten ärsykkeiden seurauksena kyseinen kieli voi aktivoitua (ks. Clyne 1980: 400–401), jolloin se saattaa helpommin lipsahtaa puheeseen tahattomasti. Kielen aktiivisuustaso määrittääkin sitä, kuinka ”helposti saatavilla” kyseinen kieli on (Festman 2019: 240) Useimmiten aktiivisena oleva kieli on äidinkieli, sillä se on monilla ensisijainen ajattelun, itseilmaisun, automaattisen reagoinnin kieli. Seuraavassa esimerkissä SU4 kertoo, että hän on alkanut puhua vahingossa suomea sitä osaamattoman ulkomaalaisen kanssa:

- 23) Myös se, jos olen puhunut ensiksi jonkun suomalaisen kanssa suomeksi, jonka jälkeen alan puhua ulkomaalaisen kanssa englannin sijaan vahingossa suomea. SU4

Tilannetta on edeltänyt keskustelu suomalaisen kanssa, mikä on luultavasti vahvistanut kielellistä virittäytymistä äidinkielelle. SU24 puolestaan kertoo, että hänellä syy tahattomaan kieli-valintaan on se, että toisen kielen sanasto ja fraasit ovat vielä *tuoreena muistissa*. Tämä viittaa siihen, että kyseistä kieltä on käytetty vähän aikaa sitten, minkä vuoksi kieli on vielä aktivoituneena.

- 24) Toisen kielen fraasit ja sanasto ovat edelleen tuoreena muistissa, jolloin ne kumpuavat myös helposti puheeseen. SU24

Kielen oleminen *tuoreessa muistissa* voi viitata esimerkiksi työmuistiin, mutta toisaalta se voi kertoa myös siitä, että kyseinen kieli on aktivoituneena. Kielen aktiivisuus onkin taustalla kaikissa virittäytymisen osa-alueissa.

Ajattelukieli

Ajattelukieli löytää usein tiensä puheeseen, ja ajattelukielen rooli näkyikin useissa esimerkeissä. Esimerkeissä 25 ja 26 SU23 ja SU41 kertovat omista kokemuksistaan, joissa näkyy ajattelukielen vaikutus epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemiseen:

- 25) Usein ulos tulee se kieli, jolla tein ajatustyötä sillä hetkellä. SU23
- 26) Olen huomannut, että tilanne aiheutuu silloin jos ajattelen eri kielellä kuin millä minun on tarkoitus puhua [--] Kerran olen puhunut oppilaille koulussa englantia suomen sijaan, koska olin juuri ajatellut englanniksi jotain aivan muita asioita ja kun aloitin puhumisen tuli puhe englantina. SU41

SU23:n kertoma syy epäintentionaaliselle kielivalinnalle on ehkäpä yksinkertaisin esimerkki siitä, kuinka ajattelukieli voi ilmestyä tahtomatta puheeseen: *ulos tulee se kieli, jolla tein ajatustyötä sillä hetkellä*. Myös SU41 kertoo, että hänellä sisäisen ajattelun kieli voi päätyä puheeseen, vaikka se ei olisi ympäristössä muuten käytetty kieli. Näissä esimerkeissä on selkeästi nähtävissä, kuinka ajattelukieli usein vastaa sitä kieltä, jolle henkilö on virittäytynyt (ks. Dufva & Isoherranen 1997: 169; Skantz 2015).

Kielitaito voi määrittää sitä, mitä kieltä ajattelussa käytetään (ks. Dufva & Isoherranen 1997: 164). Esimerkiksi SU17 on kertonut taustatiedoissaan, että hän osaa sujuvasti englantia, mutta hänen espanjan kielen taitonsa on kohtalainen. Tämä näkyy hänellä ajattelussa käytettävissä olevissa kielissä:

- 27) Kielen vaihtuminen johtuu mielestäni useimmiten siitä, että ajattelen suomeksi tai englanniksi mutta en espanjaksi. Siksi ajatuksen keskeytyessä vastaan tahtomatta sillä kielellä mitä olen viimeksi käyttänyt ajatustyössä. SU17

Myös tässä kohdassa on nähtävissä ajattelukielen yhteys virittäytymiseen: ajattelukielen vaihtaminen voi vaatia virittäytymistä. SU15 kertoo, että kielen vaihtaminen toiseen on hänelle joskus hankalaa, sillä silloin myös *ajatellun kieli pitää vaihtaa* toiseksi:

- 28) On kuitenkin vaikea vaihtaa lennossa kielestä toiseen, sillä yleensä ajattelun kieli pitää vaihtaa samalla. SU15

Ajattelukielen vaihtaminen ei kuitenkaan käy helposti sen joskus vaatiman virittäytymisprosessin vuoksi (Dufva & Isoherranen 1997: 168–169), mikä voi johtaa hankaluuksiin tilanteissa, joissa puheessa käytetty kieli pitäisi vaihtaa toiseksi – aivan kuten SU15 kertoo.

Ajattelukielen, ja sitä kautta myös puhekielen, vaihtaminen voi vaatia myös tietoista ponnistelua. Esimerkissä 30 SU15 kertoo, että hän puhuu tahtomattaan eri kieltä kuin tarkoitti, jos kieli pitää vaihtaa toiseen. Hänen ajatuksensa ovat kuitenkin toisella kielellä, eikä hän ole *ymmärtänyt vaihtaa kieltä tietoisesti*.

- 29) Joka kerran tilanteen on aiheuttanut eri kielellä puhuminen juuri ennen. Ajatukseni ovat olleet toisella kielellä, enkä ole ymmärtänyt vaihtaa kieltä tietoisesti. SU15

SU15 kokemuksen valossa vaikuttaisi siltä, että ajattelukieli on myös oletusarvoisesti puheessa käytetyn kommunikaation kieli, jonka vaihtaminen voi vaatia tietoista työskentelyä. Näissä tilanteissa ajattelukieli pitäisi siis pystyä inhihoimaan samalla kun tilanteeseen kuuluva kieli aktivoituaan käytettäväksi puheessa. Ajattelukielen pitäminen poissa puheesta vaatii siis myös kielellistä kontrollia (ks. luku 2.2.4).

Kielellinen syötös ja tuotos

Koostran, van Hellin ja Dijikstran mukaan (2009: 136) kyky pitää kielet erillään ja kielten välinen vuorovaikutus pohjautuvat samoihin kognitiivisiin järjestelmiin. Joissakin tapauksissa senhetkiseen tilanteeseen kuulumattoman kielen tuottaminen itsenäisesti saattoi vaikuttaa kielen virittäytymiseen ja aktivoitua kielen niin, että kyseinen kieli saattoi siirtyä tai muuten vaikuttaa myös henkilön puheeseen. Tämä käy ilmi esimerkissä 30.

- 30) Jos vaikka kirjoittaa tekstiviestiä/sähköpostia eri kielellä (esim englanti) samalla kun keskustele jonkun kanssa suomeksi niin silloin kielet menevät taatusti sekaisin. SI3

SI3 kertoo, että esimerkiksi tekstiviestin kirjoittaminen englanniksi voi aiheuttaa englannin siirtymisen myös puheessa käytettäväksi kieleksi ja näissä tilanteissa kielet voivat myös sekoittua keskenään.

Vastauksissa kuitenkin useimmin kielen tahattoman aktivaation aiheutti auditiivinen tai visuaalinen kielellinen syötös, joka nosti aktivoituneen kielen myös puheeseen. Erityisesti tietyn kielen lukeminen tai aktiivinen kuunteleminen aiheutti saman kielen ilmestymisen myös puheeseen, kuten seuraavissa esimerkeissä on nähtävissä:

- 31) Istuin hotellihuoneessamme kuunnellen iPodiltani suomenkielistä äänikirjaa, kun kaverini tuli ilta-apesulta huoneeseen. Sen kummemmin ajattelemta aloin selittää hänelle jotain taas suomeksi, mutta tällä kertaa tajusin itse lauseen puolivälissä, että kieli oli väärä. SU8

- 32) Myös tilanteissa, joissa kuuntelen englannin kielistä kirjaa ja alan puhua englantia suomen sijaan. SU41

Vastaajat SU8 ja SU41 kertovat, että heillä jonkin kielen kuunteleminen vuoksi kuunneltu kieli saattoi siirtyä myös puheeseen. Kumpikin vastaajista mainitsee kuunnelleensa äänikirjaa, jonka kuuntelemiseen todennäköisesti keskitytään syvemmin kuin esimerkiksi musiikin kuuntelemiseen, jota ei välttämättä tehdä aina kovinkaan tietoisesti tai aktiivisesti. Syvälinen keskittymisen kuunteluun luultavasti edesauttoi virittäytymistä kuunneltavalle kielelle ja nosti kyseisen kielen myös puheeseen.

SU45 ja SU21 puolestaan kokevat luetun tai nähdyn kielen siirtyneen myös puheeseensa tahattomasti:

- 33) Esim. suomenkielistä sähköpostia juuri luettuani olen saattanut alkaa vastata jollekin puheeseen suomeksi vaikka minulta on kysytty englanniksi. SU45
- 34) Joskus jos olen lukenut tai katsonut englannin kielistä asiaa, ja olen ajatellut englanniksi, saatan vahingossa aloittaa puheen englanniksi. SU21

Vaikuttaa siltä, että lukeminen virittää myös kognition työskentelemään tekstissä esiintyvällä kielellä. Luultavasti tämän vuoksi lukemisessa käytetty kieli siirtyi vastaajilla myös heidän puheeseensa. Lukeminen ja aktiivinen kuunteleminen luultavasti kääntävät myös ajattelun samalle kielelle erityisesti, jos kielen taitotaso on korkea; ajatteleminen vieraalla kielellä edellyttää usein korkeaa kielitaitoa (Dufva & Isoherranen 1997: 165).

Ajattelussa käytetty kieli on luonnollisesti sillä hetkellä aktiivisena, minkä vuoksi se saattaa helposti ilmestyä myös puheeseen:

- 35) Siihen aikaan kun asuin Ruotsissa, eri kielet [suomi, ruotsi, englanti] tuntuivat olevan päässäni ikään kuin samassa lokerossa, sillä käytin niitä kaikkia päivittäin Jos luin, kuulin tai ajattelin välissä jotain eri kielellä, niin puhekieleni saattoi vaihtua siinä samalla. SU47

SU47 kertoo, että hänellä puhekieli saattaa vaihtua vastaamaan ajattelussa käytettyä kieltä samalla tavalla kuin lukeminen tai kirjoittaminen saattavat vaikuttaa kielelliseen virittäytymiseen. Olen käsitellyt ajattelukielen vaikutuksia tarkemmin aikaisemmin tässä luvussa.

Vastaaja SI5 kertoo esimerkissä 36, että esimerkiksi Puolassa perheen kanssa vietetyn loman jälkeen hänen ajattelunsa voi jäädä puolankieliseksi, minkä vuoksi hän saattaa puhua puolaa myös kavereilleen.

- 36) Puolassa kun käymme joka kesä noin kolmen viikon ajan lomalla, niin "usein" tulee puhuttua väärää kieltä. Puhumme puolassa ollessa lähinnä puolaa, mutta perheen kanssa saatamme kommunikoida suomeksi, ja serkkujen kanssa käytän englantia jos puolan kielen taito jossain tietyssä sanassa loppuu kesken. Tällöin saattaa vahingossa puhua serkulle suomea, tai perheelle puolaa, vaikka olisikin tarkoittanut puhua suomea. Samaa voi käydä suomessa varsinkin lomien jälkeen, jos puhun perheen kanssa puolaa ja käännyin kohti kaveria sanoakseni tälle jotain, saatan jatkaa puhetta puolaksi. [-] Ja toisaalta lomailun jälkeen puolan kielellä ajattelu jää päälle, ja puhutaan perheen keskenkin enemmän puolaa, niin siinä taas helposti puhuu kavereilleenkin vahingossa puolaksi. SI5

SI5 kertoo, että lomamatkojen aikana hän käyttää aktiivisesti suomea, englantia ja puolaa. Suomi ja puola ovat SI5:n äidinkieliä, ja hän osaa englantia erinomaisesti. Kielten korkea taitotaso tukee oletusta siitä, että kielen vaihtuessa myös ajattelu voi kääntyä toiselle kielelle (ks. Dufva & Isoherranen 1997: 164), mikä puolestaan voi aiheuttaa virheellisiä kielivalintoja vuorovaikutustilanteissa. Esimerkkien vastaajat käyttivät tilanteissa joko äidinkieltään suomea (SU8, SU45, SU17, SU47 ja SI3), puolaa (SI5), englantia (SU45, SU21, SU47 ja SI5) tai ruotsia (SU47). Puheeseen ilmestyneiden kielten (suomi, englanti, ruotsi, puola) taitotaso oli kaikilla vastaajilla korkea.

Vuorovaikutustilanteen kieli

Kymmenen eri vastaajan vastauksissa ilmeni virittäytymistä jollekin kielelle sosiaalisen vuorovaikutustilanteen yhteydessä ja sen jälkeen. Monissa tapauksissa edellisen vuorovaikutustilanteen kommunikoinnissa käytetty kieli esiintyy myös seuraavassa tilanteessa, vaikka kielen olisikin ollut tarkoitus vaihtua joksikin toiseksi, kuten seuraavassa esimerkissä on nähtävissä:

- 37) Tulin juuri tunnilta, jossa puhuttiin vain venäjää. Rupesin puhumaan sitä kavereille. SI1

Näissä tilanteissa viimeiseksi käytetty kieli jää vielä aktiiviseksi, vaikka vuorovaikutustilanne ja ympäristön kieli vaihtuisivatkin toiseksi.

Osassa esimerkeissä puheeseen ilmestynyt kieli oli saattanut olla aktiivisessa käytössä esimerkiksi usean tunnin tai koko päivän ajan:

- 38) Etenkin suomalaisen viittomakielen kanssa tällaista käy usein; kun olen koko päivän ollut viittomakielisessä ympäristössä, saatan ryhtyä viittomaan bussikuskille tai läheisilleni, jotka eivät viittomakieltä osaa. Ts. arkipäiväiset tilanteet, joissa ympäristö ja vuorovaikutustilanne vaihtunut suomalaisesta viittomakielestä suomenkieliseen. [-] Edeltävä ympäristö ja kielenkäyttötilanteet - se, että vuorovaikutuskumppaneiden kanssa käytetty kieli on ollut monen tunnin ajan pelkästään viittotu kieli. SU27

- 39) Useimmiten sekoittumista tapahtuu kun olen puhunut koko päivän suomea esim. koulussa ja sitten iltapäivällä tapaan jonkun, jonka kanssa täytyy puhua englantia. [--] Juuri kuin aikaisemmin kirjoitettu - kun puhun paljon toisella kielellä ja sitten pitää muiden kanssa käyttää toista. PU1

SU27 kokemuksen mukaan epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemiseen vaikuttavat aikaisempi ympäristö ja kielenkäyttötilanteet: monta tuntia kommunikoinnin välineenä ollut viittomakieli ilmestyy myös seuraaviin tilanteisiin. Myös PU1 kertoo, että hänellä epäintentionaalisia kielivalintoja tapahtuu erityisesti silloin, kun hän on pitkään käyttänyt jotain kieltä, minkä jälkeen kieli pitäisi vaihtaa toiseksi. Voi olla, että näissä tilanteissa pitkäkestoisen aktiivisen käytön myötä kielen aktiivisuustaso on korkeampi kuin muilla kielillä, joita ei ole tarvittu pitkään aikaan. Henkilöt eivät välttämättä myöskään tunnista kohdekielen vaihtumista tai kykene käynnistämään kielen vaihtamiseen liittyviä prosesseja.

Myös kielen opiskelu voi virittää kielen aktiiviseksi. Kielen opiskeleminen vaatii usein keskittymistä ja paljon kognitiivista prosessointia, minkä vuoksi opiskelutilanteessa kieli nostetaan tavallaan tietoisesti aktiiviseksi. SU46 kertoo omasta kokemuksestaan kielten opiskeluun liittyen esimerkissä 40.

- 40) Olin saksalaisen, itävaltalaisen, suomalaisen ja hollantilaisen seurassa. Olimme vasta poistuneet tanskan oppitunnilta, saksankieliset puhuivat keskenään saksaa ja me muut aloimme keskustella englanniksi. Yhtäkkiä en saanut suustani haluamiani englanninkielisiä sanoja, vaan huomasin kerta toisensa jälkeen aloittavani selittää asiaani tanskaksi. [--] Kun olin puhunut tanskaa ja kuulin saksankielisten puhuvan vieressäni tanskaa muistuttavaa saksaa, en osannut vaihtaa puhettani englanniksi vaan jatkoin tanskan puhumista. SU46

SU46 tapauksessa muiden kielten unohtuminen voi kertoa siitä, että tanskan kieli on hyvin vahvasti aktiivisena. Aktiivisuutta voi lisätä myös SU46:n kokemus saksan kielen samankaltaisuudesta: SU46 kokee saksan muistuttavan tanskaa, jolloin kielten koettu samankaltaisuus voi vahvistaa tanskan kielelle virittäytymistä. Kielten samankaltaisuuden on todettu olevan ydintekijä kieltenvälisen vaikutuksen laukaisemisessa (De Angelis 2019: 206).

Pitkäaikaisen tai usean tunnin kielelle altistumisen lisäksi myös hyvinkin lyhyt tilanne voi yllättäen aktivoida kielen, kuten esimerkki 44 osoittaa:

- 41) Olin yliopistolla ja siirryin englanninkielisen vaihto-oppilaan kanssa puhumisesta suomalaiselle puhumiseen. Tarkoitukseni oli puhua suomea, mutta puhunkin vahingossa englantia. SU15

Lyhyt keskustelutilanne vaihto-oppilaan kanssa aktivoi SU15:llä englannin kielen ja aiheutti myös sen, että SU15 puhui tämän jälkeen tahattomasti englantia myös suomalaiselle. Virittäytyminen voi olla siis hyvinkin nopea prosessi: lyhytkin vuorovaikutustilanne riitti aktivoimaan SU15:llä englannin kielen, minkä jälkeen hän ei ilmeisesti kyennytkään inhiboimaan kieltä ja

vaihtamaan sitä takaisin. Voi olla myös, että suomen kielen inhibointi on ”jäänyt päälle”, sillä inhibointi on ollut kognitiivisesti työläs prosessi. Abutalebi ja Green kutsuvat (2008: 560–561) ilmiötä epäsymmetriseksi kuormittavuudeksi. SU41 kertoo myös esimerkissä 42, että kielen vaihtaminen toiseen esimerkiksi kesken puhelun ei aina onnistu.

- 42) Usein jos olen puhunut suomeksi puhelimesta ja minun tulee kertoa asiasta jotain puolisolalle saat-
taa puhe tulla ensin suomena. SU41

Taustatiedoissaan SU41 on kertonut, että hän käyttää puolisonsa kanssa kommunikoinnin kie-
lenä englantia. Suomenkielisen puhelun aikana puolisolalle suunnattu puhe olisi siis ollut tarkoi-
tus olla englanniksi, mutta puhelun aikana aktiivisena ollut suomen kieli on pysynyt puheessa.
Kielitoiminnon skeeman nopea vaihtaminen kohdehenkilön mukaan ei siis onnistunut niin no-
peasti kuin olisi tarvinnut (ks. Lehtonen 2010: 157). SU15:n ja SU41:n esimerkeissä on viitteitä
kielten vaihtamisen aiheuttamasta kuormittavuudesta (ks. Lehtonen 2010: 158).

Myös passiiviseksi koettu kielitaito voi herätä intensiivisen ja lyhyen työskentelyjakson
tuloksena, mikä voi tuoda kielen myös muihin vuorovaikutustilanteisiin. Tämä on nähtävissä
seuraavissa esimerkissä:

- 43) Toisaalta ennen kaikkea, jos olen juuri tehnyt paljon töitä ruotsin kanssa, saatan yrittää puhua
saksalaiselle miehelleni ruotsia, mikä on todella epätavallista, koska ruotsintaitoni ovat lähinnä
passiiviset. [--] Aivot olivat virittyneet tietylle kielelle (matkoilla englantia, ruotsin kurssia suunni-
tellessa ruotsi). SU43
- 44) Tullessani työväenopiston saksan intensiivikurssilta tervehdin suomalaista bussikuskia automaati-
sesti saksaksi. SU19
- 45) Hyvin usein työkielenä jatkuvasti käyttämä englantia jää päälle myös kun tulee kotiin. Suomenkie-
lisille perheenjäsenille tulee hyvin usein aloitettua keskustelu englanniksi vahingossa. [--] Voi
mennä miltei koko työpäivä puhuessa englantia, joten se vaan jää jotenkin päälle kun menee kotiin.
SU45

Kielen aktiivinen käyttäminen selkeästi nostaa kielen aktiivisuustasoa tehden sen helpommin
saatavaksi, kuten Festmankin todennut (2019: 240). Vaikuttaa siltä, että intensiivisen kielen-
käyttöjakson jälkeen kielen vaihtaminen toiseen on haastavaa. Kielen eräänlainen tietoinen ak-
tiivisena pitäminen voi vaikuttaa myös siten, että kielen vaihtaminen toiseen ja käytetyn kielen
inhiboiminen voi olla vaikeampaa ja vaatii tietoisesta ponnistelua (ks. Lehtonen 2010: 158; Fest-
man 2019: 240). Vastaajan esimerkissä käyttämä ilmaus kielen ”jämisestä päälle” vaikuttaa
aineiston perusteella olevan yleinen tapa sanoittaa kielellistä virittäytymistä (ks. Skantz 2015).

Pitkäaikainen altistuminen kielelle

Yhteensä kahdeksan vastaajaa kertoi puhuneensa eri kieltä kuin tarkoitti oleskeltuaan pidemmän aikaa vieraskielisessä ympäristössä. SU13 kertoo esimerkissä 46, kuinka hän oli ulkomailla vietetyn ajanjakson jälkeen vastannut paluulennolla suomeksi esitettyyn kysymykseen englanniksi:

- 46) Olin ollut yli vuoden ulkomailla, jona aikana puhuin suomea aika harvoin. Olin lentokoneessa tulossa Suomeen ilman seuralaista. Olin juuri hypännyt Lontoosta Helsingin koneeseen, joka oli Finnairin lento. Matkan alkuvaiheessa lentoemäntä tuli kysymään minulta suomeksi "haluatko teetä vai kahvia?". Vastasin englanniksi, että "coffee please" [--] Lentokone-tapauksessa huomaisin itse asian samantien, kun sanat pääsivät suustani. Tilanne huvitti minua, ja totesin sen johtuvan ilmeisesti siitä, että olen ollut ulkomailla ja puhunut englantia arjessa pidemmän aikaa. SU13

SU13 kertoo käyttäneensä yli vuoden ulkomailla oleskellun ajanjakson aikana suomea hyvin harvoin. Vastaaja kertoo käyttäneen englantia arkikielenään pidemmän aikaa, joten on hyvin todennäköistä, että hän on myös virittäytynyt englannin kielelle. SU13 tulkitsee itse tilanteen johtuneen siitä, että hän on käyttänyt englantia arjessa pitkään.

Arjessa eniten käytetty kieli oli myös muilla vastaajilla se kieli, joka herkästi valikoitui puheeseen tahattomasti:

- 47) [--] se mikä on lasna arjessa. Suomessa ollessani, jos joskus kaytan vahingossa englannin tai ruotsin ilmaisuja se johtuu vain siitä, että ne ovat tai ovat olleet arkipäiväni viime ajat enemmän kuin suomen ilmaiset. SU44
- 48) Luulen asian johtuvan yksinkertaisesti siitä, että olen monen vuoden ajan käyttänyt espanjaa arjessani jatkuvasti ja joskin se on ensimmäinen mieleeni tuleva kieli SU23

Vastaajalla SU44 kielen asema arjessa vaikuttaa siihen, kuinka herkästi kieli valikoituu puheeseen. Myös SU23 kertoo, että arjessa käytetty espanjan kieli on hänellä usein se kieli, joka tulee ensimmäisenä mieleen. Kielen aktiivinen käyttäminen ja altistuminen kielelle virittävät henkilön kyseiselle kielelle, minkä vuoksi kieli valikoituu puheeseen myös silloin, kun niin ei olisi tarkoitus käydä.

SI4 kertoo esimerkissä 49, että tahatonta kielen valikoitumista puheeseen tapahtuu erityisesti silloin, kun hän matkustaa Suomesta Norjaan. Suomessa ollessaan SI4 käyttää arjessa taustatietojensa mukaan pääasiassa suomea. Esimerkissä SI4 kertoo kokevansa, että puheeseen ilmestyy suomea siksi, että hänen päässään on *paljon sanoja ja fraaseja*, joita hän käyttää päivittäin Suomessa ollessaan.

- 49) Se tapahtuu lähes aina, jos matkustan paikasta toiseen, esimerkiksi jos olen juuri tullut Suomesta Norjaan. Jos aion kertoa jotaki norjankielisille sukulaisille, saattaa mennä niin, että alkuosa on suomeksi. Alan usein keskustelin partikkelilla (siis sanoja kuten: eli, niin, joo, oikeesti jne). [--] sukulaisten kanssa se tapahtuu kun olen juuri tullut Suomesta. Arvaan, että päässäni on paljon sanoja ja fraaseja, joita käytän automaattisesti joka päivä kun olen Suomessa. SI4

Suomenkielisten fraasien ja sanojen pinnalla oleminen kertoo virittäytymisestä, mutta toisaalta myös tottumuksesta ja vuorovaikutustilanteisiin liittyvistä rakenteista (ks. Rodriguez-Fornells ym. 2006: 139–140; Festman 2019: 255). SI4:n tapauksessa esimerkiksi keskustelun aloittaminen suomenkielisillä partikkeleilla antaa viitteitä siitä, että suomen kieli on hänellä näissä tilanteissa vielä virittäytyneenä, mutta kyse voi olla myös kieleen liittyvästä affektiivisesta prosessoinnista (ks. Pavlenko 2012: 409).

Kahdessa esimerkissä ilmeni tilanne, jossa jokin tietty kieli oli niin voimakkaasti virittynyt, että se vaikeutti huomattavasti tietoista kielivalinnan tekemistä ja jonkin toisen kielen tuottamista. Seuraavassa esimerkissä SU10 kertoo tilanteesta, joka tapahtui pian hänen muutettuaan Ruotsiin:

- 50) Asuin Ruotsissa, ja käytin arjessani lähinnä ruotsia ja suomea. Tapasin virolaisen tytön, joka ei puhunut ruotsia, vaan hänen kanssaan piti puhua englantia. [--] Virolainen tyttö kysyi minulta jotain englanniksi ja huomaamattani vastasin hänelle ruotsiksi. Kerkesin puhua muutaman lauseen ennen kuin huomasin puhuvani ruotsia enkä englantia kuten oli tarkoitus. [--] Olin silloin asunut Ruotsissa vasta hetken aikaa ja olin juuri tottunut kieleen. Arjessani sekoittuivat suomi ja ruotsi, ja olin hyvin keskittynyt ruotsin puhumiseen ja ymmärtämiseen. Englanti unohtui, ja kun yhtäkkiä pitikin puhua englantia, tuntui, että kaikki sanat olivat hävinneet päästä. Ruotsi vain tuli helpommin ulos suusta. SU10

On hyvin mahdollista, että erityinen keskittyminen ruotsin puhumiseen ja ymmärtämiseen ovat nostaneet kielen niin vahvasti aktiiviseksi, että se on vaikuttanut englannin kielen mieleen palauttamiseen ja aktivointiin. Ruotsi on siis tullut dominoivaksi kieleksi (ks. Abutalebi & Green 2008: 560–561).

Myös SU15:llä oli eräässä tilanteessa vaikeuksia puhua sitä kieltä, jota hän olisi halunnut. SU15:n tapauksessa virittäytyminen on ollut nopeaa, sillä hänen kokemuksensa mukaan epäintentionaalinen kielen esiintyminen puheessa on johtunut siitä, että hän on käyttänyt kyseistä kieltä edeltävässä vuorovaikutustilanteessa.

- 51) Olin Japanissa kansainvälisellä suurleirillä, jossa kuuli jatkuvasti monia eri kieliä. Olin juuri käynyt kaupassa, jossa asioitiin japaniksi. Näin saksalaisen tuttuni ja menin juttelemaan hänelle. Aloitin kuitenkin vahingossa japaniksi. En jostain syystä saanut saksaa päähäni, joten puhuimme lopulta englanniksi. [--] Joka kerran tilanteen on aiheuttanut eri kielellä puhuminen juuri ennen. Ajatukseni ovat olleet toisella kielellä, enkä ole ymmärtänyt vaihtaa kieltä tietoisesti. SU15

Esimerkin perusteella vaikuttaa siltä, että virittäytyminen japanin kielelle on voinut ehkäistä saksan kielen aktivaatiota. SU15 kertoo taustatiedoissaan, että hänen kielitaitonsa saksan ja japanin kielillä on perustasolla. Sen sijaan hänen englannin kielen taitonsa on erinomainen. On siis erityisen kiinnostavaa, että japanin kielen ollessa aktiivisena saman taitotason kielen tuottaminen oli heikentynyt, mutta vahvemman taitotason kielen ei. Tämänkaltainen esimerkki antaa hieman viitteitä siitä, että sama taitotaso kielissä ja erityisesti erot taitotasoissa voivat vaikuttaa siihen, miten kielen päätyvät esiintymään puheessa tahattomasti (ks. Abutalebi & Green 2008: 560–561, Lehtonen 2010: 158).

4.3.2 Automaattinen reagointi

Automaattinen reagointi on eräällä tapaa yhteydessä affektiiviseen prosessointiin. Pavlenkon mukaan (2012: 409) affektiivinen prosessointi on elimistöllisiä reaktioita, jotka syntyvät verbaalisista ärsykkeistä ja niiden arvioinnista. Automaattinen reagointi analyysikategoriana viittaa vastaajien kuvailemiin tilanteisiin, joissa he ovat reagoineet tilanteeseen kuulumattomalla kielellä johonkin yllättävään ärsykkeeseen tai tilanteeseen. Automaattinen reagointi voidaan siis nähdä verbaalisena reaktiona affektiiviseen prosessointiin.

Useat vastaajat kuvailivat virheellisten kielivalintojen ilmestyvän juuri yllättävissä tilanteissa. Vastaajat kuvasivat tämänkaltaista yllättävää kielen ilmaantumista puheeseen esimerkiksi sanoilla *huudahtaa*, *reagoida yllättävästi* tai *spontaanisti*.

- 52) Norja ilmestyi varsinkin jos minua alkaa väsyttää tai jos olen todella yllätynyt jostakin asiasta. SI4
- 53) Jos tulee jotain yllättävää ja ei ole ihan keskittynyt, olen sanonut vaikka "ei" kysymykseen joka kysytty espanjaksi. SU18
- 54) Myös spontaanit ja yllättävät tilanteet ovat sellaisia, joissa saatan vahingossa puhua englantia. [-] Englannin kieli lipsuu paikalle kun olen väsynyt tai innoissani, spontaanina reaktiona [-] SU29

SI4, SU18 ja SU29 kertovat kaikki, että yllättävissä tilanteissa puheeseen saattaa tahattomasti ilmestyä jokin toinen kieli. Kaikilla vastaajilla puheeseen ilmestyvä kieli on sellainen, jonka osaaminen on heillä korkealla tasolla (äidinkieli tai sujuva kielitaito). Vastaajat ilmoittivat myös vireystilansa ja keskittymisen puutteen vaikuttavan virheelliseen kielivalintaan. Vireystilan ja keskittymisen vaikutuksia olen käsitellyt tarkemmin luvuissa 4.3.3.

Virittäytyminen, ajattelukieli ja automaattinen reagointi näyttäisivät olevan yhteydessä toisiinsa: automaattisessa reagoinnissa esiintyvä kieli on vastausten perusteella sidoksissa siihen kieleen, joka on aktiivisena kyseisellä hetkellä. SU19 ja SU46 kertovat tämänkaltaisista tilanteista:

- 55) Tullessani työväenopiston saksan intensiivikurssilta tervehdin suomalaista bussikuskia automaattisesti saksaksi. Vieras ympäröivä kieli oli muuttunut niin automaattiseksi. SU19
- 56) Kun olen käyttänyt suomea ulkomailla, ilmeisesti unohdan, ettei se olekaan tällä hetkellä arkisen kommunikointini kieli. Tämän vuoksi yllättävässä kohtaamisessa unohdan ajatella, että jonkun toisen kielen käyttäminen olisi edes mahdollisuus. SU46

SU19:llä ja SU46:lla automaattisessa reagoinnissa käytetty kieli on se, joka on virittynyt jonkin toiminnan seurauksena. SU19:llä kyseessä oli saksan intensiivikurssi ja SU46:lla puolestaan suomen kielen käyttäminen, minkä jälkeen käytetty kieli ilmestyy myös automaattisiin reaktioihin, kuten esimerkiksi bussikuskin tervehtimiseen esimerkissä 55. SU7 kertoo kokevansa, että automaattinen reagointi vuorovaikutustilanteissa tapahtuu englanniksi, koska *päänsisäiset dialogini tai lauseeni ovatkin usein englanniksi*:

- 57) Usein (täysin suomalaisen) perheen kesken saatan yllättäen reagoida sanomalla jotain englanniksi. Esimerkiksi innostunut "yeah!" tai "but..." kommenttina johonkin, mitä joku toinen on sanonut. Niissä tilanteissa puhumme usein nopeasti ja innostuneesti. [--] Kirjoitan enemmän viestejä englanniksi kuin suomeksi, ja tämän takia päänsisäiset dialogini tai lauseeni ovatkin usein englanniksi. Luulen että se vaikuttaa siihen, että kun en enempää asiaa ajattele, nämä ilmaisut, varsinkin reagoitavat, tulevat jostain automaattisesti juuri englanniksi. SU7

SU7:n käyttämä ilmaisu päänsisäisistä dialogeista ja lauseista antavat viitteitä siitä, että vastaaja käyttää englantia ajattelukielenään ja kyseinen kieli on aktiivisena ja helposti saatavilla (ks. Festman 2019: 240).

Joissakin tilanteissa automaattisen reagoinnin kielen vaihtuminen voi kestää useamman päivän ajan kieliympäristön vaihtumisen jälkeen. SU1 kertoo Espanjassa vietetyn opiskelijavaihdon jälkeen reagoineensa Suomessa *mitä- ja hei*-huudahdukset espanjaksi ensimmäisten päivien ajan:

- 58) Olin Espanjassa vaihdossa ja takaisin Suomeen palatessa reagoin kaikki "mitä?" ja "hei" huudahdukset espanjaksi ensimmäisten päivien ajan. SU1

SU1 kertoo taustatiedoissaan, että hänen espanjan kielen taitonsa on erinomainen. Vaihdoissa ollessaan SU1 on luultavasti käyttänyt espanjan kieltä paljon, minkä on nostanut kielen aktiiviseksi. Palattuaan Suomeen kieli on todennäköisesti pysynyt aktiivisena vielä muutaman päivän ajan, mikä on näkynyt esimerkiksi automaattisena reagoitina espanjan kielellä. Voi olla, että kielitoiminnon skeeman muuttaminen reagoinnin osalta on vaatinut enemmän aikaa (ks. Rodriguez-Fornells ym. 2006: 140; Festman 2019: 255).

Useissa esimerkeissä automaattinen reagointi tilanteeseen kuulumattomalla kielellä on tapahtunut siten, että puheeseen ilmestyy yksittäisiä sanoja. Usein nämä tapaukset ovat yksittäisiä reagoitisanoja kuten *kyllä*, *ei* tai *mitä*. Alla olevissa esimerkeissä vastaajat kuvailevat tilanteita, joissa he ovat reagoineet automaattisesti yhdellä sanalla.

- 59) Parityönä aikana puhuttiin suomea. Sanoi kesken kaiken "da" sanan "kyllä" sijasta, koska olin niin aatoksissa. SII
- 60) ajoittain myös suomalaisen ystäväporukkani kanssa ollessani saatan sivukorvalla kuulla jonkun väittämän johon reagoin salamannopeasti vaikka huudahtamalla "What?". SU29
- 61) Kerran olin museossa kämppisteni kanssa. Kaksi heistä on suomalaisia, yksi tanskalainen ja yksi skotlantilainen. Kävellessämme puhuimme aina keskenämme englantia. Kävelin suomalaisen ja skotlantilaisen kämppisteni perässä ja he keskustelivat englanniksi. Sitten heistä se suomalainen kääntyi ympäri ja kysyi minulta kysymyksen englanniksi. En kuullut, mitä hän sanoi, joten sanoin "Mitä?" vaikka tarkoitukseni oli sanoa "What?". Muut tilanteet ovat olleet samankaltaisia. Kun olen keskustellut jonkun kanssa englanniksi, olen saattanut yhtäkkiä sanoa "joo" tai "mitä". Yleensä tilanteessa on silloin ollut joku ei-suomea-äidinkielenään-puhuva henkilö. SU36

Näissä tilanteissa heiltä on odotettu nopeaa reagoitua, jolloin heillä ei ole todennäköisesti ollut aikaa kiinnittää huomioita kielivalintaansa. Toisaalta tilanteissa on varmasti myös ajatuksissa oleminen, sivukorvalla kuunteleminen tai muu havaitsemien vaikeus vaikuttanut siihen, että kielivalintaan ei ole kiinnitetty huomiota. Näissä tilanteissa kielen hallintamekanismit (ks. Colzato ym. 2008: 303; Lehtonen 2010: 157), ovat joka tapauksessa pettäneet tai jääneet jopa kokonaan aktivoitumatta minkä vuoksi sanaedustumia ei ole voitu hillitä (ks. Lehtonen 2010: 157) ja ne ovat päätyneet puheeseen.

Virheellinen kielivalinta voi myös tapahtua niissä keskustelun tilanteissa, joissa käytettäisiin dialogipartikkeleita. Dialogipartikkelit ovat keskustelussa käytettyjä pikkusanoja, joiden avulla kuulija voi osoittaa suhtautumisensa kuulemaansa (VISK § 797). Näiden käyttämiseksi kuulijan täytyy prosessoida saatu tieto nopeasti ja myös reagoida siihen tilanteeseen sopivalla tavalla, eli ne ovat vahvasti yhteydessä affektiiviseen prosessointiin (ks. Pavlenko 2012: 409). PU1, SU44 ja KI1 kertovat kaikki tilanteista, joissa yksittäinen sana on valikoitunut puheeseen kommentoimaan puhujan lausuntoa:

- 62) Yleensä keskustellaan ja sitten yhtäkkiä kun pitää vastata jotain nopeasti, vaikka 'niin' tai 'just', se tulee automaattisesti toisella kielellä kuin tarkoitin. PU1
- 63) Olin juttelemassa vanhempieni kanssa kiinaa, äitini sanoi kiinaksi jotain, johon kommentoin "juu". Tilanne oli Kiinassa, vanhempieni luona. KI1
- 64) Joskus vastaan tai kommentoin englanninkielisen keskustelun yhteydessä suomeksi sanoin "Aivan!", "Niinpä!" tms. Se tuntuu hassulta, koska luulisi, että kun on taysin englanninkielisessä tilanteessa ei suomi olisi mielessä, mutta joskus näin on. Valilla tämä tapahtuu myös kun olen suomenkielisessä tilanteessa, saatan sanoa "Yeah" tai "uh-huh" englanniksi, erityisesti talloin tunnen itseni holmoksi. SU44

Sanat kuten *niin*, *just*, *niinpä*, *aivan*, *juu*, *yeah* tai *uh-huh* ovat lausumia, joiden tarkoitus ei ole keskeyttää puhujaa vaan osoittaa, että kuuntelija aktiivisesti kuuntelee tätä. Tällaiset sosiaaliset konventiot omaksutaan jo varhaisessa vaiheessa, ja ne ovat kiinteä osa sosiaalista kanssakäymistä, joten ne oletettavasti automatisoituvat nopeasti myös kieliympäristössä eletessä. PU1 on kertonut osaavansa sujuvasti sekä englantia että suomea. SU44 puolestaan kertoo osaavansa käyttämänsä englantia sujuvasti ja myös KI1 osaa sujuvasti suomea. Vastaavasti myös aiempien esimerkkien vastaajien käyttämät kielet olivat heillä korkealla osaamistasolla.

Useimmiten automaattinen reagointi ilmeni vastauksissa yksittäisinä sanoina, mutta esimerkiksi SU33 kertoi myös reagoivansa yllättävissä tilanteissa myös pidempinä puhunnoksina:

- 65) Vaihto-vuoden aikana huomasin useampaan kertaan, että aloinkin puhua suomea jossain yllättävässä tilanteessa, vaikka muuten puhuin koko ajan saksaa. Esimerkiksi ruokalassa kassalla, kun kahvia läikkyi päälleni, reagoin tapahtuneeseen selittämällä saksalaiselle ystävälleni suomeksi, mitä oli tapahtunut. Tajusin vasta hetken päästä, että hän ei ymmärtänyt sanaakaan ja vaihdoin kielen takaisin saksaan. [-] Saatan myös reagoida spontaanisti eri tilanteisiin yksittäisillä saksankielisillä tai englanninkielisillä huudahduksilla. [-] Usein tilanteet olivat yllättäviä ja jostain syystä ensireaktion tapahtui jollain muulla kielellä kuin mitä käytin siinä hetkessä. SU33

Tässä vastauksessa on kiinnostavaa se, että pidempi kuvaus tapahtuneesta on tapahtunut suomen kielellä, joka on vastaajan äidinkieli. Sen sijaan yksittäisillä sanoilla tapahtuvat reaktiot tapahtuvat SU33:lla saksaksi tai englanniksi. Olisi kiinnostavaa selvittää, mistä kyseinen ero johtuu tai onko eroa edes olemassa. Tämän yksittäisen esimerkin perusteella ei kuitenkaan voida tehdä johtopäätöksiä.

Automaattinen reagointi on hyvin lähellä myös niin sanottujen suunnittelu- ja empimisasi- mausten käyttämistä. Näitä partikkeleiksi luokiteltavissa olevia täytesanoja käytetään usein silloin, kun puhuja ”editoi” puhettaan tai hakee sanoja (VISK § 861). Sanat liittyvät usein vahvasti tiedon ja ajatuksien prosessointiin puheen aikana, ja niitä käytetään täyttämään puheen aukkoja ajatustyön aikana. Samoin myös partikkeleita voidaan käyttää itsekorjaukseen (VISK §862) kuten seuraavassa esimerkissä nähdään:

- 66) Olin ranskalaisen ja suomalaisen kanssa tanskalaisessa museossa keskustellen koko päivän englanniksi. Käänsimme ranskalaisen kanssa tanskankielisiä teosten nimiä englanniksi. Käänsin yhden teoksen nimen väärin englanniksi, huomasin virheeni, sanoin suomeksi "eiku" ja korjasin nimen oikein jatkaen puhetta englanniksi. SU46

Itsekorjaus tapahtui SU46:n tapauksessa suomeksi sanalla *eiku*. Oman puheensa korjaaminen tapahtuu puhuessa yleensä nopeasti, jolloin kielivalinnan tekeminen ei aina ole mahdollista reagoinnin vuoksi. Tässä tilanteessa *eiku* toimii itsekorjauksen partikkelina, jollaisena se usein ilmeneekin puheessa Haakanan mukaan (2014: 44).

Erilaisten voima- ja kiro sanojen käyttäminen tapahtuu yleensä reaktiona johonkin juuri tapahtuneeseen asiaan (VISK § 1725). Kiro sanat vaikuttavat esiintyvän puheessa ilman tietoista harkintaa ja yllättävissä tilanteissa eräänlaisina opittuina reaktioina. Vastaajissa SU17 ja UN1 kertoivat käyttävänsä kiroiluun usein eri kieliä:

- 67) Kiroilen myös yllättävässä tilanteessa usein espanjaksi suomenkielisessä ympäristössä. SU17
- 68) Sanoisin että vain kiroilen unkariksi ja englanniksi. UN1

SU17 kertoo kiroilevansa espanjaksi suomenkielisessä ympäristössä ja UN1 puolestaan kertoo kiroilevansa unkariksi tai espanjaksi. Kummallakin vastaajalla kiroilussa käytetyt kielet ovat korkealla osaamistasolla. Koska vastaajat eivät kertoneet esimerkkejä tilanteista, joissa kiroilua esiintyy, on kuitenkin vaikeaa sanoa, valikoituuko kiroilun kieli tahattomasti tilanteeseen sopimattomaksi kieleksi vai onko kyseessä enemmän opittu reagoititapa, jolloin kyse on enemmän koodinvaihdosta tai lainaamisesta (van Hell & Witteman 2009: 55). Toisaalta kyse voi olla myös affektiivisestä reaktiosta.

4.3.3 Kognitiiviset tekijät

Vireystila

Väsytys vaikuttaa kognitiivisiin prosesseihin: jo yhden yön univaje voi heikentää kognitiivista prosessointia huomattavasti (Thomas, Sing, Belenky, Holcomb, Mayberg, Dannals, Wagner, Thorne, Popp, Rowland, Welsh, Balwinski & Redmond 2000: 349). Vastaajien kokemukset omasta vireystilastaan toistuivat aineistossa painavana syynä epäintentionaaliseen kielen vaihtamiseen.

- 69) Toisaalta saatoinkin olla vain väsynyt SU33

- 70) [...] väsymyksestä johtuen SU39
- 71) Väsymys tai ei-keskittyminen varmasti vaikuttaa. SU44
- 72) Tavallisimmin joko uupuneisuus tai ajatuksiin syventyminen SI1
- 73) Miten virkistystilanteeni on, kielen vahvuusalue VII1

Vastaajat SU33, SU39 SU44, SI1 ja VII1 arvelivat, että epäintentionaaliset kielivalinnat johtuivat väsymyksestä. Väsymys onkin esimerkiksi Grosjeanin mukaan (1982: 150) yksi syistä kielen vaihtamiselle ja koodinvaihdolle.

Unisina tai vastaheränneinä vastaajat saattoivat puhua eri kieltä kuin olisi ollut tarkoitus. SU23 kertoo usein puhuneensa *väärää kieltä* ollessaan *puoliuudessa*:

- 74) Olen usein puhunut väärää kieltä puoliuudessa. SU23

Puoliuudessa SU23 ei luultavasti ole ajatellut, mitä kieltä pitäisi puhua, joten puheessa on todennäköisesti ollut käytössä se kieli, joka on sillä hetkellä ollut aktiivisena mielessä (ks. luku 4.3.1). SU44 kertoo esimerkissä 75, että hän yleensä alkaa ”unenpöpperössä” puhumaan suomea sitä osaamattomalle, sillä suomi on hänelle ”läheisin kieli”.

- 75) Joskus aamutuimaan unenpöpperossa olen alkanut puhumaan vaaraa kieltä (yleensä suomea sitä osaamattomalle, suomi on kuitenkin läheisin kieli minulle SU44

SU44:n tapauksessa suomi on myös hänen äidinkieltensä, joten on todennäköistä, että suomi on hänellä myös usein aktiivisena. Väsyneenä affektiivinen prosessointi ja tunnekielen rooli voivat korostua kuten eri kielten virittymisen tasot (ks. Pavlenko 2012: 405; Festman 2019: 240).

Väsymyksen vuoksi kielivalintaan liittyvät prosessit vaikuttaisivat heikkenevän. Moni vastaaja kertoi, että väsyneenä oikean kielen valitsemiseen liittyy ylimääräistä ponnistelua ja tilanteessa mukana pysyminen saattaa tuottaa vaikeuksia. Esimerkissä 76 SU29 kielellistää tilanteen siten, että aivot *eivät ole olleet ihan kartalla* niissä tilanteissa, joissa hän on väsymyksen vuoksi puhunut väärää kieltä.

- 76) Monesti olen ollut erittäin väsynyt ja siksi aivoni eivät ole olleet ihan kartalla. SU29

Vastaaja kokee siis, että väsyneenä on vaikeampaa pysyä mukana tilanteessa, minkä vuoksi puheeseen on ilmestynyt jokin muu kieli kuin oli tarkoitus. SU20 puolestaan kertoo esimerkissä 77 joutuneensa pohtimaan, mitä kieltä läsnä olevalle henkilölle pitäisi puhua:

- 77) Kerran heräsin kesken unien, yhä ollessa "unessa" ja aloin puhua saksaa suomenkieliselle henkilölle, joka ei tajunnut kieltä. Sitten aloin miettiä pitäisikö vaihtaa kieli englanniksi, mutta tajuinkin sitten, hän ymmärtää myös suomea. SU20

Uneliaisuus vaikutti SU20:lla myös siihen, että hän joutui ponnistelemaan osatakseen valita oikean kielen keskustelukumppanin kielitaidon mukaan (ks. esim. Bhatia & Ritchie 200: 339).

Vastauksissa ilmiö kielellistyy eräänlaisena priorisointina: esimerkissä 78 SU29 kertoo olleensa niin väsynyt, ettei voinut keskittyä ympäristöönsä ja siinä käytettyyn kieleen.

- 78) Väsymys ja myöhäinen ajankohta. Aivoni varmaan vaativat saada keskittyä muilla osa-alueilla, esimerkiksi että pysyn hereillä, niin paikka ja kieli jäävät vähemmälle huomiolle. SU29

SU29 koki oikean kielen valinnan ja ylläpidon liian vaativaksi kognitiiviseksi prosessiksi väsyneenä, jolloin kaikki kognitiiviset resurssit kuluvat hereillä pysymiseen: *aivoni varmaan vaativat saada keskittyä muilla osa-alueilla*. Myös toinen vastaaja koki, että väsyneenä oikean kielen valikoiminen keskustelussa vaatii ponnistelua:

- 79) Vireystila mahdollisesti, ettei ole jaksanut ponnistella tarpeeksi sen suhteen, että muistaisi mitä kieltä puhua SU20

Väsyneenä tilanteissa käytettyjen kielten seuraaminen ja oman kielen valikoiminen tilanteen mukaan voidaan siis kokea vaativan erityistä ponnistelua.

Väsymys saattaa myös nostaa pinnalle tilanteeseen kuulumattoman kielen, joka ei ole henkilön äidinkieli: SU11 kertoo esimerkissä 80 puhuvansa väsyneenä usein ruotsia, joka ei ole hänen äidinkieltensä.

- 80) Väsyneenä alan usein ajatella ja puhua ruotsiksi. Esimerkiksi kerran istuin kahden kaverini kanssa yliopiston kirjaston kahvilassa. Voi olla, että kahvilassa kuului suomen lisäksi englantia. Olin vähän väsynyt, enkä seurannut keskustelua kovin tarkkaan, koska lueskelin erästä suomenkielistä kirjaa. Toinen ystävä havahdutti minut lukemisen maailmasta ja kysyi (suomeksi), mitä luen. Kerroin kirjan nimen ja selitin pitkät pätkät siitä, miksi kirja on niin hyvä ja hyödyllinen, että kysyjänkin kannattaisi lukea se. Kaverini katsoivat minua hämmästyneinä ja kysyivät, miksi ihmeessä puhuin ruotsia. Olin huomaamattani selittänyt koko asiani ruotsiksi, enkä olisi tajunnut sitä, elleivät kaverit olisi kiinnittäneet asiaan huomiota. Myöhemmin vastaavissa tilanteissa he eivät ole enää ihmetelleet niin paljon, mutta huomauttavat kuitenkin aina, jos alan huomaamattani puhua ruotsia. SU11

Kuvailemassaan tilanteessa SU11 vastaa suomeksi kysytyyn kysymykseen ruotsiksi, vaikka ympäristössä ei ollut kyseisellä kielellä ärsykeitä. Vastaja ei itse tiedostanut käyttäneensä eri kieltä kuin kysyjä, eikä oman kertomuksensa mukaan olisi huomannut kielivalintansa olleen virheellinen ilman toisen henkilön huomautusta. SU11:n ruotsin kielen osaaminen on kielitaitoja kartoittavan taustakysymyksen perusteella korkealla tasolla:

- 81) Ruotsia, englantia ja venäjää olen oppinut lapsesta saakka muun muassa radiosta ja televisio-ohjelmista. Kaikkia näitä kieliä on myös puhuttu kotona, koska vanhempani työskentelevät kansainvälisillä aloilla ja meillä kotona on käynyt paljon esim. venäläisiä. Ruotsia ja englantia olen tietysti opiskellut eniten koulukielenä, mutta venäjää en ole koskaan päässyt opiskelemaan koulussa. Pystyn kommunikoimaan työelämätasoisesti englanniksi ja ruotsiksi. SU11

Ruotsin kielen korkea taitotaso luultavasti edesauttaa kielen epäintentionaalista valikoitumista puheeseen myös väsyneenä. Vaikuttaisi siltä, että sujuvasti osattu kieli saattaa lipsahtaa puheeseen väsyneenä, kun kielellinen kontrolli ei toimi yhtä hyvin kuin virkeänä (ks. Lehtonen 2010: 153). Samalla vastaajalla saattoi väsyneenä ilmestyä puheeseen myös yksittäisiä sanoja väärällä kielellä:

- 82) Niin ikään väsyneenä (tai jos en keskity) minun on vaikea muistaa yksittäisiä sanoja parhaillaan puhuttavalla kielellä. Tätä tapahtuu nykyään entistä enemmän niin päin, etten muista jotain sanaa suomeksi, mutta mieleen pulpahtelee sanoja muilla osaamillani kielillä. Saatan siis vahingossa käyttää puheen joukossa "vääränkielistä" sanaa. Esimerkiksi vähän aikaa sitten työpaikalla puhuin suomenkielisen työkaverin kanssa suomeksi jotain pistorasiasta, mutta sanoinkin pistorasian vahingossa arabiaksi. Kollega ei ymmärtänyt, ja minua vähän hävetti, kun menin sekoilemaan. SU11

Yksittäiset sanat voivat vastaajalla tulla puheeseen myös heikomman taitotason kielistä, joita esiintyy hänen arjessaan. Näissä tilanteissa voi olla kyse siitä, että väsyneenä ei ole kognitiivisia resursseja mieleen juolahtaneiden sanojen inhibointiin (Thomas ym. 2000: 349), vaan ne siirtyvät suoraan puheeseen.

Toisaalta myös korkea vireystila, esimerkiksi innostuminen voi ilmeisesti vaikuttaa kielelliseen kontrolliin. SU29 kertoo, että englanti saattaa ilmestyä hänen puheeseensa vireystilojen eri ääripäissä: väsyneenä tai innostuneena:

- 83) Englannin kieli lipsuu paikalle kun olen väsynyt tai innoissani, spontaanina reaktiona, olen myös saanut kuulla, että puhun usein unissani englantia. Suomi taas lipsuu englannin keskelle VAIN kun olen erittäin väsynyt, sekin harvemmin. SU29

Sen sijaan SU29:n äidinkieli, suomi, ilmestyy tahtomatta puheeseen ainoastaan erittäin väsyneenä. UN1 kertoi, että hän ei kykene puhumaan suomea väsyneenä:

- 84) Jos olen tosi väsynyt, en pysty puhua suomea, mutta jos olen erittäin vihainen tai itken, en pysty puhua mitä kieltä vain unkaria. UN1

Vastaajan äidinkieli on unkari, mutta hän osaa suomea erinomaisesti. UN1 ei täsmennä, mitä kieltä hän väsyneenä kykenee tuottamaan, mutta vaikuttaisi siltä, että väsyneenä kohdekielen aktivoiminen tuottaa hänelle vaikeuksia, vaikka kyseessä on korkean taitotason kieli. Vastauksessaan UN1 lisää myös, että voimakkaassa tunnetilassa (suru, viha) hän kykenee puhumaan vain äidinkieltään unkaria (ks. luku 4.3.6). Vastauksen perusteella voi olettaa, että väsyneenä UN1:n kielellisen kontrollin toiminnot heikkenevät.

Samankaltaisia kokemuksia oli myös monella muulla, kuten seuraavissa esimerkeissä on nähtävissä:

- 85) Minulla kielenkäyttöön vaikuttaa paljon myös oma vireystilani. Jos olen hyvin väsynyt, käy tällaista helpommin. En ole seurannut tätä systemaattisesti mutta minusta tuntuu, että väsyneenä alan helpommin puhua vahingossa suomea, koska vieraiden kielten tuottaminen on haastavampaa väsyneenä. SU22
- 86) Esimerkiksi ruokalassa kassalla, kun kahvia läikkyi päälleni, reagoin tapahtuneeseen selittämällä saksalaiselle ystävälleni suomeksi, mitä oli tapahtunut. Tajusin vasta hetken päästä, että hän ei ymmärtänyt sanaakaan ja vaihdoin kielen takaisin saksaan. Sama saattoi tapahtua, jos olin hyvin väsynyt ja olin jonkun hyvän saksalaisen tai muunmaalaisen ystävän seurassa, kieli saattoi vaihtua suomeksi aivan yllättäin. SU33
- 87) Norja ilmestyi varsinkin jos minua alkaa väsyttää tai jos olen todella yllättynyt jostakin asiasta. S14

Yllä olevissa vastauksissa vieraiden kielten käyttämisen ja niiden tuottamisen koettiin olevan haastavampaa väsyneenä. Tämän takia monella vastaajalla vieraiden kielten tilalle saattoi ilmestyä äidinkieli, jonka tuottaminen vuorovaikutustilanteessa vaatii vähemmän ponnisteluja. Oletusta tukee havainnot siitä, että väsymyksen myötä jotkin kognitiiviset prosessit voivat heiketä (ks. Thomas ym. 2000: 349).

Kuormittuminen

Kielten vaihtaminen toiseen on kognitiivisesti kuormittavaa (Lehtonen 2010: 158). Joissakin vastauksissa oli viitteitä siitä, että kuormittumisen seurauksena kielellinen kontrolli saatettiin kokea heikommaksi (ks. luku 3.2.4). SU34 kertoo esimerkiksi arvelevansa, että hänellä vaikeudet kielen vaihtamisessa keskustelukumppanin vaihtuessa saattoivat johtua kognitiivisesta kuormittumisesta aikaisemmin:

- 88) Olin kovasti hämmästynyt tästä ketjureaktiosta, ja että se tapahtui lyhyessä ajassa kolme kertaa. Mietin, oliko se erikielisen kuoron kanssa kommunikointi niin aivoja kuormittavaa, että se vaikutti usean keskusteluketjun yli. SU34

SU34 arvelee, että erikielisen kuoron kanssa kommunikointi saattoi olla hänelle niin *aivoja kuormittavaa*, eli henkistä ponnistelua vaativaa, että ponnistelun vaikutukset vaikuttivat myös seuraavin keskustelutilanteisiin. Kuormittavuuden (ks. Sweller 1988; Chandler & Sweller 1991: 294) takia hänellä oli vaikeuksia oikean kielen valitsemisessa kunkin keskustelukomppanin mukaan.

Väsyneenä kielellisen kontrollin resurssit saatettiin myös kokea vähäisemmiksi. SU22 kertoo esimerkissä 89, että hän alkaa väsyneenä puhua helpommin äidinkieltään suomea, koska *vieraiden kielten tuottaminen on haastavampaa väsyneenä*. SU29 puolestaan kertoo esimerkissä 90 kokevansa, että kielivalinta saattaa jäädä *vähäisemmälle huomiolle*, kun hänen täytyy keskittyä muilla osa-alueilla enemmän.

- 89) En ole seurannut tätä systemaattisesti mutta minusta tuntuu, että väsyneenä alan helpommin puhua vahingossa suomea, koska vieraiden kielten tuottaminen on haastavampaa väsyneenä. SU22
- 90) Väsymys ja myöhäinen ajankohta. Aivoni varmaan vaativat saada keskittyä muilla osa-alueilla, esimerkiksi että pysyn hereillä, niin paikka ja kieli jäävät vähemmälle huomiolle. SU29

SU22 siis kokee, että vieraiden kielten tuottaminen vaatii enemmän ponnisteluja kuin äidinkielen tuottaminen, joten väsyneenä hänen kognitiiviset resurssinsa eivät riitä vieraiden kielten puhumiseen, minkä vuoksi hän saattaa tahtomattaan puhua äidinkieltään. Esimerkkien perusteella vaikuttaa siltä, että kognitiivinen kuormittuminen on myös yhteydessä vireystilaan: väsyneenä myös kognitiiviset prosessit heikkenevät, jolloin myös kielellinen kontrolli heikkenee.

Keskittyminen

Keskittymisen puute on yksi yleisimmistä syistä, joilla monikieliset henkilöt selittävät puheensa esiintyvää kielten sekoittumista (Gumperz 1982: 62). Moni vastaaja koki, että keskittymisen, tai tarkemmin sanottuna sen puute, aiheutti epäintentionaalisia kielivalintoja:

- 91) Usein olen myös puhunut suomea, kun olen tarkoittanut puhua englantia silloin, kun olen ollut ajatuksissani. SU36

- 92) Parityönä aikana puhuttiin suomea. Sanoi kesken kaiken "da" sanan "kyllä" sijasta, koska olin niin aatoksissa. SII
- 93) Jos tulee jotain yllättävää ja ei ole ihan keskittynyt, olen sanonut vaikka "ei" kysymykseen joka kysytty espanjaksi. SU18

SU18:n, SII:n ja SU36:n esimerkkien perusteella vaikuttaa siltä, että jos he eivät keskity tilanteeseen ja kielivalinnan tekemiseen, he saattavat puhua äidinkieltään (huom. SII:n toinen äidinkieli on suomi).

SU32:n kohdalla tilanne vaikuttaa kuitenkin olevan toisenlainen. SU32 kertoo, että hän saattaa vahingossa vaihtaa kieleksi espanjan, jos hän ei keskity:

- 94) Joka tilanteessa on espanja ollut hallitseva kieli. Eli vaikka olenkin suomenkielinen, niin suuri osa elämästäni tapahtuu espanjaksi, niin kun en 100% ole mukana tilanteessa ja ajattele, niin vaihdan vahingossa kieltä. SU32

SU32 kertoo, että *suuri osa elämästä tapahtuu espanjaksi*, minkä perusteella vaikuttaisi siltä, että keskittymisen puuttumisen vuoksi hänen puheensa saattaa vaihtua sille kielelle, jolle hän on virittäytynyt, eli espanjaksi (lue lisää virittäytymisestä luvusta 4.3.1).

4.3.4 Nopea vaihtaminen

Aineiston perusteella vaikuttaa vahvasti siltä, että virheellisiä kielivalintoja saattaa syntyä tilanteissa, joissa puhuja joutuu vaihtamaan käyttämäänsä kieltä useasti, vuorottelemaan eri kielten välillä tai vaihtamaan puhumansa kielen toiseen keskustelutoverin vaihtuessa (ks. Lehtonen 2010: 158; Bhatia & Ritchie 200: 339). Nopea vaihtaminen kielten välillä oli aiheuttanut epäintentionaalisia kielivalintoja esimerkiksi vastaajille SU8, SU24 ja SU22:

- 95) [-] sattuu kun vaihtelee kieliä lennossa. SU8
- 96) Tiuha vaihtaminen kieleltä toiselle saa usein aikaan sen, että tulee käytettyä vahingossa eri kieltä kuin tarkoitus/tarve olisi. SU24
- 97) Mielestäni siihen vaikuttaa ehdottomasti se, jos käytän useita kieliä samassa tilanteessa. Mitä useampaa kieltä tai mitä nopeampia vaihtoja kielestä toiseen, sitä helpommin tulee valittua väärä kieli. SU22

Virheellisiä kielivalintoja tapahtuu siis herkästi, kun kieli vaihdetaan nopeasti toiseen. Myös toistuvat ja nopeat vaihdot kielten välillä aiheuttavat epäintentionaalisia kielivalintoja. SU22

kertookin, että mitä useampaa kieltä tai mitä nopeammin hänen täytyy vaihtaa kielestä toiseen, sitä helpommin hän valitsee väärän kielen puheeseensa. Kielen vaihtamiseen liittyvät kognitiiviset toiminnot eivät ilmeisesti pysy aina mukana, kun kieliä vaihdellaan nopeasti: Lehtosen mukaan (2010: 158) oikean kielisysteemin aktivointi vie aikaa.

Monikieliset henkilöt pyrkivät valitsemaan käyttämänsä kielen sen mukaan, kenen kanssa he ovat vuorovaikutuksessa (Bhatia & Ritchie 2004: 339). Tämä toiminto kuitenkin kasvatti epäintentionaalisten kielivalintojen esiintymisen todennäköisyyttä. Seuraavissa esimerkeissä on vastaajien kuvaamia tilanteita, joissa kielivalinta ei ole kohdistunut oikein tiettyihin henkilöihin:

- 98) [--] olin tilanteessa, jossa kieltä piti muutenkin vaihtaa useampaan kertaan, enkä aina muistanut, että kenelle piti puhua milläkin kielellä. SU33
- 99) [--] silloin kun tilanteessa on monta kieltä läsnä ja niitä on tarkoitus vaihtaa eri henkilöille puhuttaessa. SU41
- 100) [--] äkkinäisissä kielen vaihto tilanteissa saattaa lipsahtaa suomenkieltä väliin. [--] jos piti vaihtaa nopeasti kielestä toiseen eri ihmisten välillä SU42

SU33 kertoo vastauksessaan, että hän ei aina muistanut, *kenelle piti puhua milläkin kielellä*, jos tilanteessa täytyi vaihtaa kieltä useampaan kertaan. SU41 puolestaan kertoo, että hän puhuu eri kieltä kuin tarkoitti erityisesti silloin, kun hänen täytyy samassa tilanteessa vaihtaa kieltä eri henkilöille puhuessaan. SU42 kertoo vastaavasti, että jos hänen täytyy vaihtaa nopeasti kielestä toiseen eri ihmisten välillä, hänen puheeseensa *saattaa lipsahtaa* suomen kieltä. Henkilöihin liittyvät kielitoimintojen skeemat eivät siis ilmeisesti ehdi vaihtua niin nopeasti kuin niiden täytyisi (ks. Lehtonen 2010: 157).

4.3.5 Tottumus

Useat vastaajat kertoivat käyttäneensä tottumuksen vuoksi eri kieltä kuin olivat tarkoittaneet. Totumuksen määrittelen tässä kuvastavan vastaajille muodostuneita kielitoimintojen skeemoja (ks. luku 3.2.3). Kielen valikoituminen saattaa esimerkiksi liittyä tiettyihin paikkoihin tai tiettyjen henkilöiden kanssa tapahtuvaan kanssakäymiseen (Festman 2019: 255; Lehikoinen 2010: 157). Esimerkiksi SU5 kertoo opiskelijavaihdon aikana tottuneensa asioimaan kaupassa englannin kielellä:

- 101) Olin palannut vaihto-opiskeluistani jo paria viikkoa aikaisemmin, mutta kaupan kassalla heitin tervehdyksen englanniksi. Olin puolessa vuodessa niin tottunut, että käytän kyseisessä tilanteessa englantia, joten kielensekoittuminen tapahtui eräänlaisesta tottumuksesta. Kyseinen kauppa oli minulle vieras, joten en "vanhasta muistista" liittänyt siihen mitään kieltä ja menin viimeisimmän tottumukseni mukaan. SU5
- 102) Totutus. Se, että ei ollut "tilanteessa mukana", vaan koko tilanne oli niin rutiininomainen, että kieli ei ole asia, jota siinä hetkessä miettii. SU5

SU5 kertoo tilanteen olleen niin rutinoitunut, että kielivalintaan ei tule kiinnittäneeksi huomioita. SU5 käytti siis tilanteessa sitä kieltä, jota hän oli tottunut käyttämään kaupassa asioidessaan vaihdon aikana: hänellä oli toimintoon liittyvä vahva kielitoiminnon skeema (ks. Festman 2019: 255).

Totutus saattoi liittyä paikan tai tilan lisäksi myös tiettyihin henkilöihin tai sosiaalisiin tilanteisiin. Esimerkiksi tilanne voi joskus edetä niin, että kielen vaihtaminen voisi olla mahdollista esimerkiksi henkilöiden parhaiten osaamaan kieleen tai äidinkieleen, mutta tilanteen luonne ylläpitää tiettyä kielivalintaa jonkin aikaa. Tämänkaltaisista tilanteista kertoivat vastauksissaan SU22, SU45 ja SU21:

- 103) Suomessa ja muuallakin maailmalla käy tosin usein niin, että suomalaistenkin kesken jatkamme jonkin aikaa englanniksi puhumista, jos ainoa/ainoat porukan suomea ymmärtämättömät lähtevät johonkin. Menee hetki ennen kuin tajuaa, että voimme puhua suomea. Oudosti tuntuu myös tosi teennäiseltä jatkaa englannin puhumista, jos huomaan kesken kaiken, että kaikki porukassa ymmärtäisivät hyvin myös suomea. Näin käy helposti esimerkiksi kansainvälisillä illallisilla, jossa vieressäni istuu pöydässä paljon suomalaisia ja lisäksi joitain sellaisia henkilöitä, jotka eivät ymmärrä suomea kovin hyvin (tai pysty käymään illalliskeskustelua suomeksi). Jos keskusteluporukka vaihtuu siten, että lopulta keskusteluun osallistuu vain suomalaisia, vaikka sitä on kohteliaisuusyistä käyty englanniksi aiemmin, olen joskus hämilläni ja saatan kommentoida (tai joku muu saattaa kommentoida), että nythän me voidaankin puhua suomea. SU22
- 104) Jos porukassa on "suomea ymmärtämättömiä" siis englantia käyttäviä ihmisiä ja puhutaan englantia, jatkan automaattisesti keskustelua englanniksi vaikka jäljellä olisi vain suomea puhuva ihminen [--] Totutus siihen, että tiettyjen ihmisten kanssa ja tietyssä ympäristössä puhutaan englantia. SU45
- 105) Seurassa, joka on koostunut osittain englantia puhuvista ja osittain suomea puhuvista. Jos englantia puhuva on poistunut paikalta niin suomalaiset ovat silti saattaneet jatkaa keskustelua englanniksi. SU21

Esimerkkien perusteella vaikuttaa siltä, että tilanteessa mukana olevilla henkilöillä saattaa olla muodostunut samanlainen kognitiivinen malli siitä, että tilanteessa kuuluu käyttää jotain tiettyä kieltä. Tämä skeema voi vaikuttaa siihen, kuinka kauan keskusteluun osallistujilla menee huomata, että tilanteessa voisi käyttää jotain muuta kieltä sillä hetkellä käytetyn kielen lisäksi.

Syntyneen kielitoiminnon skeeman muuttaminen saattoi myös tuottaa vaikeuksia. Esimerkiksi SU22 kertoo, että tietyn henkilön kanssa käytettyä kommunikoinnin kieltä on vaikea muuttaa toiseksi myöhemmin:

- 106) On myös hankalaa vaihtaa kieltä jonkun tutun ihmisen kanssa. Jos siis olen aloittanut viestinnän jonkun kanssa englanniksi, ja hän oppiikin suomea sen verran, että kommunikoinnin voisi vaihtaa suomenkieliseksi, se voi olla yllättävän hankalaa. Tällaisissa tilanteissa joudun muistuttamaan itseäni siitä, että minun tulisi puhua suomea eikä englantia. Englanti on ikään kuin automatio, josta tulee tietoisesti päästä eroon. SU22

SU22 oli tottunut käyttämään englantia kommunikoidessaan tietyn henkilön kanssa, ja myöhemmin kielen vaihtaminen suomeen oli osoittautunut yllättävän vaikeaksi. SU22 kertoi joutuneensa tietoisesti ponnistelemaan ja muistuttamaan itseään oikean kielen valitsemisesta.

Yhden vastaajan tapauksessa kielitoiminnon skeemat koskivat lukemista. Lehtosen mukaan (2010: 157) kielitoiminnon skeemat liittyvät myös lukemiseen: lukiessaan kielenkäyttäjän täytyy muuntaa kirjoitettu kieli kohdekielen fonologiseen asuun ja myös ylläpitää tätä toimintoa lukiessaan. Vastaja SU46:n tapauksessa kielet sekoittuivat foneettisella tasolla kielitoimintojen skeemojen vuoksi:

- 107) Olin kuukausien ajan pyrkinyt unohtamaan ruotsin ääntämissäännöt, sillä ruotsin ja tanskan muistuttaessa toisiaan ruotsalaisen ääntämyksen osaaminen vaikeutti tanskan ääntämiseni automatisoitumista. Ilmeisesti nyt tilanne on kääntynyt niin päin, että nähdessäni skandinaavista kieltä edustavan tekstin alan lukea sitä ensisijaisesti tanskan kielen kautta. SU46

Esimerkin perusteella vaikuttaa siltä, että SU46 on aktiivisen työn tuloksena automatisoinut tanskankielisen ääntämyksen, eli luonut ja vahvistanut tekstin lukemiseen liittyvää kielitoiminnon skeemaa. Tämän vuoksi SU46 ääntää lukemansa skandinaaviset kielet tottumuksesta tanskan fonologisten sääntöjen mukaan.

4.3.6 Tunnekieli

Vastaajien kokemuksessa kävi ilmi myös tunnetilojen vaikutus eri kielten tahattomaan käyttämiseen. Usein erilaisten tunnetilojen esiin nostama kieli oli henkilön ensikieli, jota useimmiten prosessoidaan affektiivisesti (Pavlenko 2012: 405) ja joka on voinut leimautua tunnepitoisemmaksi kuin muut kielet (Dewaele 2006: 124). Vastaja SU43 kertoo, että hänellä kieli saattaa vaihtua tahattomasti esimerkiksi tunteita herättävän elokuvan katsomisen yhteydessä.

- 108) Olen huomannut myös sellaisen mielenkiintoisen tilanteen, että jos katson jotain hyvin koskettavaa tai mukaansatempaavaa elokuvaa intensiivisesti, niin monesti kommentoin asioita suomeksi, vaikka paikalla ei olisi ketään, joka suomea ymmärtäisi. Elokuvan lopussa saatan myös jakaa fiiliksiäni ensin suomeksi, kunnes tajuan, että kukaan ei ymmärrä minua. [-] Elokuvan katsomisen jälkeen tilanne on mielestäni mielenkiintoinen, koska yleensä elokuva on englanniksi tai saksaksi (ilman tekstityksiä), joten epäilisin, että yllättävä suomenkielinen ulostulo johtuu siitä, että alitajuntani toimii jossain määrin suomen kielellä SU43

Koskettavaa elokuvaa katsoessa ja sen jälkeen SU43:n puheeseen ilmestyi suomen kieli, vaikka elokuva olisikin ollut saksaksi tai englanniksi. Vastauksen perusteella vaikuttaa vahvasti siltä, että SU34:n tunnekieli on hänen äidinkieltensä suomi. Voimakkaat tunnetilat ohjasivat myös esimerkiksi UN1:n kielenkäyttöä:

- 109) jos olen erittäin vihainen tai itken, en pysty puhua mitä kieltä vain unkaria. UN1

UN1 kertoo, että hän erittäin vihaisena tai surullisena hän kykenee puhumaan ainoastaan äidinkieltään unkaria. SU43 ja UN1 voivat olla tottuneet käsittelemään tunteitaan äidinkieltensä kautta, jolloin myös kieliä prosessoidaan affektiivisemmin kuin muita kieliä. Pavlenkon mukaan (2012: 405) affektiivinen prosessoiminen voikin vaihdella ensikielten ja myöhemmin omaksuttujen kielten välillä.

Vastaajien niin sanottu tunnekieli saattoi aktivoitua kanssakäymisessä läheisiksi koettujen henkilöiden kanssa. Vastaajan SU9:n kokemuksessa läheisyyden tunne loi turvallisen ja kotoisan tunteen, jolloin hänen tunnekieltensä aktivoitui:

- 110) Olin Espanjassa vaihdossa ja olin viettänyt ystäväni kanssa intensiivisesti viikon. Olin laittamassa tavaroita jääkaappiin ja vastasin hänen espanjaksi esittämään kysymykseensä suomeksi. Puhuin hänen kanssaan vain espanjaa. [-] Viikko espanjalaisen ystäväni kanssa lähensi meitä ja tunsin oloni kotoisaksi, joten vastasin kotikielellä. SU9

Vastaaja kutsuu suomea kotikieleksi, mutta vastauksen perusteella vaikuttaa siltä, että taustalla on myös tunnesiteen kehittyminen espanjalaisen ystävän kanssa. Yksi vastaajista kertoi myös kulttuurisen läheisyyden aktivoivan tunnekielen käytön:

- 111) Joskus kongresseissa, jossa on puhuttu englantia, kun olen sitten tavannut ruotsalaisen tai tanskalaisen kollegan, olen alakanut puhua heille suomea. He ovat tuntuneet "läheisemmiltä", kun ovat olleet pohjoismaalaisia, ja se on mielestäni aiheuttanut suomen kielen käytön. SU34

SU34:n vastauksessa puhekumppanin kulttuurinen tausta on vaikuttanut hänen tunnekieltensä aktivoitumiseen kansainvälisissä kongresseissa. Vastaaja on luultavasti kokenut pohjoismaalaisuuden yhdistävänä ja lähentävänä tekijänä monikulttuurisessa ympäristössä.

4.3.7 Aihe

Aikaisempien tutkimusten perusteella tiedetään, että monikielisten henkilöiden kielitaito voi vaihdella elämän eri osa-alueiden ja aiheiden mukaan ja aihe voi vaikuttaa kielten aktivaatioon (ks. esim. Kim 2006: 55; Fishman 2014 [1965]: 71–72). Aineistossa oli useita esimerkkejä, joissa puheeseen on päätyttyä eri kieli kuin oli tarkoitus jonkin tietyn aiheen vuoksi:

- 112) Tietty kieli voi olla vahvin tietyssä kontekstissa (hallinto, sanonnat, huudahdukset tms). Näin ollen saatan käyttää kontekstissa vahvinta toista kieltä, vaikka keskustelu käytäisiinkin joillain muulla kielellä. SU40
- 113) Puhuin luultavasti sillä kielellä joka siinä tilanteessa oli minulle tutumpi, esim jos tiedän aiheesta enemmän englanniksi kuin suomeksi niin helposti vaihtaa kielen siihen huomaamatta. SI3
- 114) Suomea puhuessani, varsinkin, jos kerron elämästäni Saksassa, puuttuu minulta usein suomenkielisiä sanoja kuvaamaan asioita, jolloin saksa lipsuu mukaan. [--] Konteksti tai aihe liittyy vahvasti johonkin kieliympäristöön (elämä Saksassa). SU43

Kielitaidon vahvuus voi vaihdella kontekstin tai aiheen mukaan. Näissä tilanteissa kielen vaihtaminen voidaankin nähdä eräänlaisena puheen tukimuotona niissä tilanteissa, joissa kielellinen ilmaisukyky ei syystä tai toisesta riitä asian ilmaisemiseen senhetkiselällä kielellä (ks. Zentella 1997: 98–99).

SU23 kertoo edellisten vastaajien tapaan, että myös hänellä väärä kieli saattaa ilmestyä, jos hän ajattelee tai puhuu tilanteesta, joissa hän käyttäisi kyseistä kieltä:

- 115) Väärä kieli saattaa tulla esiin esimerkiksi, jos ajattelen tai puhun tilanteesta, jossa käyttäisin espanjaa ja henkilöstä, jonka kanssa puhun espanjaa. Aloitankin vahingossa lauseen espanjaksi. Tajuun virheeni kyllä samantien ja vaihdan suomeen. SU23

Edellisistä esimerkeistä poiketen SU23 kuitenkin kertoo, että hänellä myös tietyn henkilön ajatteleminen voi laukaista sen, että hän alkaa puhumaan tahattomasti espanjaa, joka on yhteisen kommunikoinnin kieli ajattelun kohteena olevan henkilön kanssa. Aiheella ja kielitoimintojen skeemoilla vaikuttaisi siis olevan jonkinlainen yhteys toisiinsa.

4.3.8 Koodin vaihtaminen

Monikielisten henkilöiden arjessa on toki myös tilanteita, joissa kielen vaihtaminen on tahallista tai muuten tarpeellista tai tilanteeseen kuuluvaa (ks. esim. Kohnert ym. 2005: 256; Kim 2006: 51). SU26 kertoo tiedostavansa tilanteet, joissa voi sekoittaa kieliä:

- 116) Tiedostan kyllä tilanteet joissa voin sekoittaa kieliä, ja pyrin välttämään sekoittamista jos ihmiset ympärillä eivät ymmärrä kumpaakin kieltä. Suurin osa ihmisistä ymmärtää mitä haen takaa jos lainaan englannista lauseen tai pari (jos en osaa suomeksi selittää). SU26

SU26 kertoo, että esimerkiksi *lauseen tai parin* lainaaminen englannista ei haittaa, sillä suurin osa ihmisistä ymmärtää, mitä hän tarkoittaa. SU26 kuitenkin mainitsee, että hän pyrkii välttämään kielten sekoittamista, jos kaikki tilanteeseen kuuluvat henkilöt eivät ymmärrä kumpaakin kieltä. SU26 pyrkii siis valikoimaan kielensä sen mukaan, mitä kieltä muut henkilöt osaavat toimien samalla yhteistyöperiaatteen mukaisesti (ks. Grice [1975]: 158–160; Bhatia & Ritchie 2004: 339).

Vaikka kielen vaihtaminen saattaa olla tahallista, sen jälkeen osalla vastaajista esiintyi hankaluuksia palata aikaisemmin käytettyyn kieleen, kuten seuraavissa esimerkeissä käy ilmi:

- 117) Yleensä kielen vaihtumisen aiheuttaa kun joudun käyttämään tarkoituksella toisenkielistä sanaa, jolloin myös loppu puheestani muuttuu toiseksi kieleksi. SU35
- 118) Useinmiten tällaiset tilanteet ovat tapahtuneet kun olen joutunut englantia puhuville kavereilleni kääntämään jotain ruotsinkielistä tekstiä tai selittämään ruotsalaisesta kulttuurista. Yleensä mainitsen jonkun asiaan liittyvän ruotsinkielisen termin jonka jälkeen olenkin saattanut jatkaa selitystä ruotsiksi. SU35
- 119) Yleensä sekä englantia että ruotsia puhuessani vaihdan herkästi huomaamattani saksaan, varsinkin tilanteissa, joissa käytän lauseessa jotain saksalaista erisnimeä. SU43

Tietoinen koodin vaihtaminen saattaa siis joissain tapauksissa aiheuttaa sen, että puhekieli vaihtuu kokonaan kieleksi, jota koodia vaihdettaessa käytettiin. Koodinvaihtaminen saattaa toimia virittäytymisen tavoin (ks. esim. Dufva & Isoherranen 1997), eikä puhuja aina huomaa kielen vaihtumista. Yksittäinen toisesta kielestä lainattu sana laukaisee kielenvaihdoksen, minkä vuoksi loppu lausumasta on sillä kielellä, josta lainaaminen tapahtui (ks. Clyne 1980: 400–401).

4.3.9 Kielten dominanssi ja samankaltaisuus

Osa vastaajista kertoi, että kielen tahattoman vaihtamisen saattavat laukaista kielten ominaisuudet, kuten kielten mahdollinen samankaltaisuus (de Bot ym. 2009: 85; De Angelis 2019: 206) tai kielten taitotasojen suhteet (Abutalebi & Green 2008: 560–561). Osalla vastaajista kielten samankaltaisuus saattaa aiheuttaa sen, että kieli vaihtuu tahattomasti toiseksi tavalla tai toisella:

- 120) Sekoitan usein saksan ja hollannin, koska ne ovat niin samanlaisia kieliä. SU40
- 121) Ruotsi ja englantia molemmat germaanisina kielinä menevät usein sekaisin. [--] Lisäksi esim prepositioita (tai muita lyhyitä, vokaalipainotteisia sanoja) käytettäessä kielet menevät helposti sekaisin toisiaan foneettisesti muistuttavissa kielissä. SU3
- 122) Kielten samankaltaisuus, esimerkkinä espanja ja ranska. Usein puhuessani jompaa kumpaa kieltä, puheeseeni sujahtaa toisesta kielestä sanoja tai lauserakenteita, jotka voivat olla molemmissa kielissä keskenään samankaltaisiakin. SU4

Kieltenvälinen vaikutus näkyy esimerkeissä kielten sekoittumisena tai koodinvaihtona. Kokemus kielten samankaltaisuudesta tai sukulaisuudesta sanaston tai lauserakenteen tasolla koettiin merkittäviksi syiksi kielten tahattomalle vaihtumiselle.

Aineistossa on viitteitä kielten välisestä vuorovaikutuksesta myös kielten valtasuhteiden eli niin sanotun dominanssin osalta (ks. Abutalebi & Green 2008: 560–561). Vastauksissa ilmiötä kuvattiin esimerkiksi niin, että jokin kieli *puskee läpi, tulee muiden päälle, tunkee läpi* tai *dominoi*:

- 123) Yleensäkin ottaen venäjän kieli meinaa tulla kaikkien muiden kielten päälle. SI2
- 124) Itselle vain saksa ilmestyy tahtomatta. Se puskee läpi myös silloin, jos yritän puhua ruotsia. (persoonapronominit, reagointi puhetilanteessa) SU16
- 125) Usein puhuessani englantia, meinaa espanja tunkea väkisin läpi, sekä sanastoon että kielioppiin. [--] Kun puhun englantia, espanja yrittää tulla läpi enemmän kuin suomen kieli ja tämän luulen johtuvan siitä, että espanja on vahvin vieras kieleni. Vierasta kieltä puhuessani osaan pitää paremmin äidinkielen kuin vahvan vieraan kielen poissa puheesta. SU23

Esimerkeissä kiinnostavaa on se, että vahvemmin osatun kielen koetaan dominoivan heikomman taitotason kieliä: SU16 on kertonut taustatiedoissaan, että hän osaa saksaa sujuvasti, kun taas ruotsin taitotaso on heikompi. SU23 on puolestaan maininnut, että hän osaa espanjaa sujuvasti, mutta englannin osaaminen on kohtalaista. SU23 arveleekin, että espanja vaikuttaa englannin kielen puhumiseen, koska espanja on hänellä kaikista vahvin vieras kieli. SU23 kokee,

että hän osaa pitää äidinkieltä suomen paremmin *poissa puheesta* kuin vahvan vieraan kielen. Kielten taitotaso näyttäisikin vaikuttavan siihen, miten kielen inhiboiminen tai aktivoiminen onnistuu; vahvemmin hallitun kielen korkeamman perusaktiivisuustason vuoksi sen inhiboiminen voi olla haastavaa (Abutalebi & Green 2008: 560–561, Lehtonen 2010: 158).

Myös samantasoisten kielten välillä esiintyi vuorovaikutusta. SU18 kertoo, että hänellä espanja ilmestyy puheeseen, jos hän yrittää puhua ruotsia:

- 126) Erittäin yleistä on, että puhun ruotsin tunneilla espanjaa. Jos pitää ilman suunnittelua vapaasti kommentoida jotain, monesti espanja iskee päälle ja varsinkin muutamia sanoja tulee espanjaksi [-] Käytän espanjaa enemmän kuin ruotsia, ja se on sujuvampi, kun vaaditaan äkillistä reaktiota. Se vaan dominoi, koska en käytä ruotsia vapaa-ajalla. SU18

SU18 on kertonut taustatiedoissaan, että hän osaa sujuvasti sekä ruotsia että espanjaa. SU18 arvelee, että espanja ilmestyy puheeseen ruotsin sijasta siksi, koska hän ei käytä ruotsia vapaa-ajalla. Esimerkin perusteella vaikuttaisi siltä, että saman taitotason kielistä dominoivaksi kieleksi voi päätyä se, jonka aktiivisuustaso on korkeampi. Tämänkaltaisen rinnakkaisaktivaation on tiedetty mahdollistavan esimerkiksi suunnitellun koodinvaihdon, mutta toisaalta se myös kasvattaa virheiden ilmaantumisen todennäköisyyksiä (Festman 2019: 247).

4.4 Epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemistavat puheessa

4.4.1 Kielten korvautuminen

Epäintentionaaliset kielivalinnat saattoivat esiintyä eri tavoin. Suurimmassa osassa tämän analyysin esimerkeistä jokin kieli on korvautunut toisella. Henkilö on saattanut esimerkiksi aloittaa puhevuoronsa eri kielellä kuin tarkoitti: puhe saatetaan aloittaa sillä kielellä, jolle on virittäytynyt, tai kieli voi vaihtua toiseksi vaikkapa tottumuksen (ks. luku 4.3.5), tunnetilan (ks. luku 3.4.4) tai yllättyneisyyden (ks. luku 4.3.2) vuoksi.

Kielen korvautuminen toisella oli selkeästi yleisin epäintentionaalisen kielivalinnan esiintymismuoto aineistossa. Kielten vaihtuessa keskenään kielet eivät ole ”kosketuksissa” toisiinsa, vaan ne esiintyvät toisistaan irrallisissa lausumissa. Kieli siis yksinkertaisesti vain korvautuu jollakin muulla kielellä. Joillakin vastaajilla esiintyi kuitenkin myös kielten sekoittumista, jota esittelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

4.4.2 Kielten sekoittuminen

Kielet voivat sekoittua puheessa useilla eri tavoilla (Jarvis & Pavlenko 2008: 2), ja sekoittumistavat vaihtelivat vastaajien kesken. Yleisin sekoittumistapa vaikutti olevan tahaton koodin vaihtaminen, jolloin puheeseen päätyy yksittäisiä sanoja jostain muusta kielestä (ks. van Hell & Witteman 2009: 55):

127) [--] useimmiten on ollut kyse vain muutamasta sanasta "väärällä" kielellä SU6

128) [--] puhuin tuttavapariskunnalle espanjan sanoja saksalaisessa lauseessa. SU32

129) Asuessani Ranskassa minulle kävi usein usein niin, että puhuessani suomalaisten ystäväni tai perheeni kanssa, puheeseen lipsahti ranskan kielisiä sanoja ja ilmauksia huomaamattani (esim. kiitos, selvä, kyllä, ei jne.) SU19

Tämänkaltainen yksittäisten sanojen ilmaantuminen puheeseen voi olla osoitus kielten rinnakkaisaktivaatiosta (ks. Festman 2019: 247) ja lateraalisen inhiboinnin epäonnistumisesta (ks. Lehtonen 2010: 157). SU19:n tapauksessa puheeseen ilmestyneet ranskankieliset sanat voivat kertoa siitä, että SU19 on virittäytynyt ranskan kielelle, minkä vuoksi hän saattaa käyttää ranskankielisiä sanoja automaattisessa reagoinnissa (ks. luku 4.3.2).

SI4:n ja SU28:n vastauksissa on myös viittauksia tällaisesta ilmiöstä: SI4 ja SU28 kertovat, että heillä puheeseen saattaa ilmestyä väärästä kielestä yksittäisiä sanoja, kuten *eli*, *niiku* tai *eiku*.

130) Alan usein keskustelin partikkelilla (siis sanoja kuten: eli, niin, joo, oikeesti jne). SI4

131) Usemmankin kerran kun olen puhunut englantia puhuvan kumppanini kanssa, puheeseen on sotkeutunut suomenkielisiä sanoja kuten "niiku" "eiku" SU28

Tämänkaltaisia niin kutsuttuja pikkusanoja kutsutaan täytesanoiksi (ks. VISK § 795). Täytesanat ovat eräällä tapaa yhteydessä automaattiseen reagointiin ja ne ovat yksi kielten sekoittumisen tavoista puheessa. Esiintyvät täytesanat ovat useimmin erilaisia vuoron sisällä esiintyviä lausuma-, suunnittelu- tai sävyartikkeleita (ks. VISK § 795), kuten monet automaattisessa reagoinnissa ilmestyneet sanatkin. SU1 kertoo, että hänellä saattaa esiintyä yksittäisiä espanjankielisiä sanoja puheessa:

132) Englantia puhuessa välillä saatan sanoa "eli siis", "tyyliin" yms. sanoja espanjaksi väliin. SU1

Esiintyvistä sanoista SU1 antaa esimerkeiksi *eli siis* ja *tyyliin*, jotka ovat tulkittavissa selittäviksi partikkeleiksi (ks. VISK § 801). SU12 puolestaan kertoo, että hänellä puheeseensa ilmestyy sanoja englannin kielestä:

- 133) käytän hyvin paljon englanninkielisiä täytesanoja kuten kirosanoja, "fantastic", "which is nice", "obviously"... lista on pitkä SU12

SU12 kertoo, että hänellä puheeseen ilmestyy englanninkielisiä kirosanoja tai yksittäisiä sanoja, kuten *fantastic*, *obviously* tai muita lausumaa sävyttäviä lisäyksiä (ks. VISK § 821), kuten *which is nice*. SU12 kertoo taustatiedoissaan, että hänen on helpompi ilmaista itseään englannin kielellä, mikä voi vaikuttaa siihen, että hänen puheeseensa juuri sävypartikkelit (ks. VISK § 821) ilmestyvät englanniksi.

Myös muita partikkelityyppejä esiintyi puheessa: KI1 ja SU42 kertovat että heillä väärällä kielellä puheeseen ilmestyvät sanat ovat suomenkielisiä *pikkusanoja*.

- 134) Tai se voi olla vain yksi pikku sana, esim. sana niinku. KI1

- 135) Esim. isommassa porukassa jossa eri ihmiset puhuvat eri kieliä ja joillekin pitää puhua esim suomea ja toiselle englantia niin tahtomatta saattaa tulla englannin kieleen väliin suomalaisia pikkusanoja esim "niin, muka, eiku" SU42

KI1:n mainitsema *niinku* ja SU42 mainitsema *eiku* ovat itsekorjauksessa käytettyjä suunnitelupartikkeleita (ks. Haakana 2014: 44; VISK § 862). *niin* ja *muka*, jotka SU42 mainitsi, ovat luokiteltavissa intensiteettipartikkeleiksi (VISK § 677). Täytesanojen ilmaantuminen puheeseen eri kielellä kuin oli tarkoitus saattaa ehkä johtua siitä, että nämä sanat ovat puheessa usein huomaamattomia, eikä niille aina ole opeteltu käännösvastineita. Tämän vuoksi niiden tuottaminen kohdekielellä voi olla haastavampaa. Tällöin puheeseen saattaisi siis ilmestyä automaattisesti jo omaksuttuja pikkusanoja sillä kielellä, jolla niitä on tottunut käyttämään.

Joissakin tapauksissa yksittäiset sanat ilmestyivät vieraalla kielellä paikkaamaan aukkoja sanastossa eli silloin, jos henkilö ei kyennyt tavoittamaan oikeaa sanaa käytössä olevalla kielellä (ks. esim. Kim 2006: 50):

- 136) Joskus myös vahingossa puheeseen lipsahtaa englannin kielisiä sanontoja tai sanoja, varsinkin jos haen jotain tarkoitusta jolla ei ole suomeksi vastinetta tai yhtä hyvää kuvausta. SU21

- 137) Suomea puhuessani, varsinkin, jos kerron elämästäni Saksassa, puuttuu minulta usein suomenkielisiä sanoja kuvaamaan asioita, jolloin saksa lipsuu mukaan. SU43

- 138) Usein unohdan suomenkielisiä termejä ja huomaamattani käytän englannin kielen sanoja kuvaamaan asioita ihan jokapäiväisissä tilanteissa. SU26

SU21:n, SU43:n ja SU26:n tapauksissa ilmiö voi johtua rinnakkaisten sanaedustumien, kuten käännösvastineiden aktivoitumisesta: sanatason kielellinen kontrolli ei ole onnistunut inhiboimaan toisen kielen sanojen aktivaatiota, minkä vuoksi sanat ovat päätyneet myös puheeseen (ks. Colzato ym. 2008: 303). Toisaalta aihe (ks. luku 4.3.7) voi myös aiheuttaa jonkin tietyn kielen ilmaantumisen puheeseen: Kimin mukaan (2006: 55) kielen aktivoitumisen voi laukaista myös aihe, jos se on vahvasti kytköksissä tiettyyn kieleen henkilön kokemuksissa ja muistoissa.

Yksittäisten sanojen sekoittumisen lisäksi kielet voivat sekoittua myös lauserakenteiden ja kielioppien tasolla (ks. esim. Jarvis & Pavlenko 2008). Tämä oli kuitenkin huomattavasti harvinaisempaa kerätyssä aineistossa.

- 139) Usein puhuessani englantia, meinaa espanja tunkea väkisin läpi, sekä sanastoon että kielioppiin. SU23

- 140) Töissä Englannissa monta vuotta, Suomessa lomalla ja tahtomattani puheeseen tuli englannin kielisiä termejä tai käänsin englannista suoraan suomeen esim. sanoin "tämä asia ei tee järkeä" (doesn't make sense) kunnes tajusin että ei suomeksi noin voi sanoa. SU42

Syntaktinen vaikutus on ollut kiistelty ilmiö (Jarvis ja Pavlenko 2008: 96), mutta ylläolevissa esimerkeissä vastaajat kertovat, että heillä kielet voivat sekoittua myös syntaksin ja ”kieliopin” tasolla. Esimerkiksi SU42 tapauksessa vaikuttaisi siltä, että hänen ajatteluaan saattoivat ohjata englannin kielen konventiot.

4.5 Suhtautuminen epäintentionaalisiin kielivalintoihin

4.5.1 Neutraali

Vastaajien kokemukset tilanteissa vaihtelivat laajasti. Osa koki tilanteet huvittaviksi, jotakuta saattoi hävettää tai jopa närkästyttää se, että puheeseen oli ilmestynyt kieli, joka ei kuulunut kyseiseen sosiaaliseen tilanteeseen. Vastaajissa oli toki myös niitä, jotka kertoivat, että virheelliset kielivalinnat eivät herättäneet heissä juurikaan tunteita tai reaktioita, koska ne ovat osa heidän arkipäiväistä elämäänsä tai vastaavanlaisia tilanteita sattuu myös muille:

- 141) En reagoi siihen sen kummemmin. Kielten sekoittuminen on aika yleistä. SU21

SU21:n tavoin epäintentionaalisiin kielivalintoihin neutraalisti suhtautuvia oli vastaajien joukossa monia. Useimmiten neutraaliin suhtautumiseen liittyi käsitys siitä, että ilmiö on yleinen ja samankaltaisia tilanteita sattuu myös muille. Esimerkkejä tästä on esitetty luvussa 4.1, jossa käsittelen ilmiön yleisyyttä.

Myös muut henkilöt saattoivat suhtautua puhujan virheelliseen kielivalintaan neutraalisti. Osa vastauksista antaa viitteitä siitä, että vastaajien suhtautuminen puhujan epäintentionaalisiin kielivalintoihin voi riippua heidän omista kokemuksistaan tai kielitaustoistaan:

- 142) Riippuu seurasta. Sellaiset ihmiset keille sattuu samaa, eivät kiinnitä siihen edes huomiota, mutta ne ketkä eivät joudu käyttämään arjessaan ja työssään vierasta kieltä kokevat asian outona eivätkä ymmärrä sitä. SU21
- 143) Perheeni ei reagoi enää mitenkään, sillä kaikki tekevät samoin, emmekä ajattele asiaa sen enempää. SI6
- 144) Monikielisten ihmisten kanssa siihen ei yleensä reagoida millään tavalla. SU7

Vastausten perusteella vaikuttaa siltä, että ne henkilöt, jotka ovat tottuneen epäintentionaalisten kielivalintojen esiintymiseen vuorovaikutustilanteissa, suhtautuivat niihin neutraalisti. Kim onkin todennut (2006: 44), että ymmärrys monikielisyyden ilmiöistä auttaa ymmärtämään monikielisten tuottamaa kieltä paremmin. Myös monikielisten kommunikointitapoihin vaikuttavien kulttuuristen ja sosiaalisten tekijöiden ymmärtäminen sujuvoittaa kommunikointia.

4.5.2 Positiivinen

Moni vastaaja kertoi positiivisesti tilanteista, joissa he olivat vahingossa puhuneet eri kieltä kuin tarkoittivat. Vastaajat kertoivat esimerkiksi, että tilanne oli vain naurattanut heitä:

- 145) Korjasin puhetta välittömästi, nauratti vaan, en ota niin tosissani. SU28
- 146) Huomaan käyttäväni väärää kieltä melko nopeasti, ja puran tilanteen yleensä nauraen ja pyytäen anteeksi. SI2
- 147) Samalla kun puhuin eri kieltä, tajusin sen ja vaihdoin takaisin alkuperäiseen kieleen nauramalla sanomalla "apua, nyt mä puhuin sulle suomea/ruotsia/espanjaa" ja sanomalla sitten, mitä olin sanonut eri kielellä. SU1
- 148) Väsyneenä alan itse nauramaan kun tajuan useimmiten itse nopeasti että nyt ei tullut tarkoitettulla kielellä. [--] Pahoittelin nauraen ja toistin kysymyksen. SU39

Usein tilanteet kuitattiin huumorilla eikä niihin suhtauduttu kovin vakavasti. Henkilöt kuitenkin korjasivat puheensa ja saattoivat pahoitella tahatonta kielen vaihtamista. Pitäytymällä yhteisessä kielessä ja varmistamalla keskustelukumppanin ymmärtäneensä lausuman merkityksen puhujat ovat toimineet yhteistyöperiaatteen (ks. Grice 1996 [1975]) mukaisesti ja pyrkineet välttämään epäsovivia kielivalintoja keskustelun ylläpitämiseksi, kuten Bhatia ja Ritchie ovat myös todenneet (2004: 339) monikielisten henkilöiden usein tekevän.

Tilanteet saatiin kokea myös huvittaviksi tai *hauskoiksi kömmähdyksiksi*, joista puhuja pääsi pian yli, kuten seuraavat esimerkit osoittavat:

- 149) Useasti itselle tulee vain hieman huvittunut olo kyseisissä tilanteissa, mutta siitä usein jatkaa tilannetta eteenpäin vaihtaen oikeaan kieleen sen kummemmin asiaa pohtimatta. SU24
- 150) En yleensä nolostu tilanteista, vaan ne ovat vain hauskoja kömmähdyksiä. SU27
- 151) Koen/koin tilanteen hauskana kömmähdyksenä, jollaisia sattuu kun vaihtelee kieliä lennossa. Yleensä havaintoa seuraa naurunpyrskähdykset ja pikainen pahoittelu ("Pfft sorry, what I mean is...") ennen kuin siirrytään varsinaiseen asiaan. SU8

Edellä esitetyt esimerkit olivat varsin yleisiä aineistossa, mikä kertoo siitä, että puhujat ovat itselleen armollisia epäintentionaalisten kielivalintojen suhteen. Kielten vaihtamisen on havaittu olevan yleisempää epämuodollisissa ja niin sanotusti luonnollisissa tilanteissa, kuten esimerkiksi perheen ja ystävien kanssa (Zentella 1997: 120–121; Gardner-Chloros 2009: 46). Monet näihin esimerkkeihin liittyvät tilanteet liittyivätkin vapaa-aikaan tai muuten epämuodolliseen ympäristöön, mikä on voinut vaikuttaa henkilöiden positiiviseen suhtautumiseen.

Muiden positiivisia reaktioita oli aineistossa paljon. Virheelliset kielivalinnat saattoivat aiheuttaa esimerkiksi huvittuneisuutta kuulijoissa:

- 152) Se on herättänyt vain huvittuneisuutta. SU15
- 153) Yleensä sekoiluni aiheuttaa muissa ihmisissä huvitusta. SU46
- 154) Mieheni kuitenkin välillä naureskelee ja huomauttaa kun käytän ruotsinkielistä sanaa kun puhun pääosin suomeksi. Hänestä se on lähinnä huvittavaa. SI6
- 155) Nauroimme vain aina, olimme niin hyviä tuttuja kämppisteni kanssa, joiden kanssa nämä erehdykset tapahtuivat. SU47
- 156) Oppilaille puhuessani englantia, lapset nauroivat ja sanoivat, että eivät he ymmärrä englantia. SU41

Perheenjäsenet, ystävät tai muut tuttavat suhtautuivat useimmiten huvittuneesti epäintentionaalisiin kielivalintoihin. Muiden positiivinen suhtautuminen tilanteisiin vaikutti olevan esimerkkien perusteella jollain tapaa myös siihen, kuinka tuttu ilmiö kuulijoille on. Esimerkiksi SU13:n ja SU8:n vastauksissa on viitteitä tästä:

- 157) Lentokone-tapauksessa lentoemäntä oli huvittunut. Hän näytti siltä, etten ole ainut joka on tehnyt samoin. SU13
- 158) Tilanteen ratkettua molemminpuolinen reaktio oli huvittuneisuus, sillä myös hän oli puhunut vahingossa puolaa useampaankin otteeseen. SU8

Kummassakin esimerkissä myös kuulijalla oli kokemuksia kielen tahattomasta vaihtumisesta. Voi hyvinkin olla, että jos vuorovaikutustilanteen muilla osapuolilla on aiempia kokemuksia epäintentionaalisista kielivalinnoista, he suhtautuvat niihin ymmärtävästi ja myönteisesti. Kim on siis oikeassa esittämässään (Kim 2006: 50) ajatuksessa, jonka mukaan ymmärrys monikielisyteen liittyvistä ilmiöistä voi sujuvoittaa kommunikointia

4.5.3 Hämmennys

Monikieliset henkilöt ole aina tietoisia puheessaan esiintyneistä eri kielistä (Gardner-Chloros 2009: 135), joten vastaajat saattoivat kokea hämmennystä havaittuaan käyttäneensä eri kieltä kuin olivat aikoneet:

- 159) Usein on hämmentynyt olo, että "ai, puhuinko väärää kieltä?". Mutta olo on myös huvittunut, että näinkö pääsi siis käymään. SU20
- 160) Yhtäkkiä vain huomasin, että puhunkin väärää kieltä. Hämmennyin ja naurahdin, että hetkinen, minähän puhunkin ruotsia enkä englantia. SU10

Hämmennys saattoi kuitenkin yhdistyä myös positiivisiin tunteisiin. SU20 ja SU10 kertovat, että he ovat olleen hämmennyksen ohella myös huvittuneita tai naurahtaneet tilanteessa. Eri-laisten tunteiden kokeminen samanaikaisesti vaikutti olevan varsin yleistä näissä tilanteissa.

Hämmennys saattaa joskus aiheuttaa sen, että puhujan on vaikea päästä keskustelussa eteenpäin kuten voidaan nähdä SU15:n ja SU41:n antamissa vastauksissa:

- 161) Hämmennyksissäni meni hetki, ennen kuin muistin oikean sanan oikealla kielellä. SU15

- 162) Kun väärä kieli tulee ajattelukielen seurauksena, on tilanne usein hieman hämmäntävämpi ja minun on vaikeampi päästä eteenpäin nopeasti. Näissä tilanteissa usein itsekin hämmennyn siitä, että puhun väärää kieltä. SU41

Vaikuttaa siltä, että epäintentionaalisen kielivalinnan aiheuttaman hämmennyksen vuoksi puhujalla voi kestää hetki ennen kuin hän saa aktivoitua oikean kielen puheeseensa. Dufva ja Isoherranen ovat nimittäneet (1997: 170) tämän kaltaista prosessia uudelleen organisoinniksi. Kyseessä on siis todennäköisesti kognitiivinen prosessi, jossa kielellisen kontrollin toiminnot (Colzato ym. 2008: 303; Lehtonen 2010: 157) organisoidut uudelleen.

Aineiston perusteella yksi yleisimmistä muiden ihmisten reaktioista oli hämmennys. Esimerkiksi vastaajat SU16, SU19 ja SI2 kuvailevat muiden reagoineen hämmennyksen, jos puhuja on käyttänyt puheessaan eri kieltä kuin tarkoitti:

- 163) Joidenkin silmät rävähtävät joskus suuriksi yllätyksestä. SU16

- 164) Ihmiset hämmästyivät, mutta usein myös pitivät sitä hauskana. SU19

- 165) Lähes poikkeuksetta tilanteeseen on aina reagoitu ehkä hämmennyksen, mutta ymmärtäen. SI2

Hämmennyksestä huolimatta muut henkilöt saattoivat pitää ilmiötä hauskana, mutta siihen suhtauduttiin myös ymmärtäväisesti. Todennäköisesti hämmennyksen ”laatuun” vaikuttaa paljolti se, kuinka tuttu ilmiö kuulijalle on: ensimmäistä kertaa ilmiöön törmäävän kuulijan silmät voivat ”rävähtää suuriksi yllätyksestä”, kun taas ilmiöön jo tottuneemmat henkilöt voivat suhtautua siihen ymmärtäväisemmin. Tässäkin tapauksessa siis ymmärrys monikielisyyden ilmiöistä edesauttaa sosiaalisten tilanteiden sujuvuutta (ks. Kim 2006: 44).

SU11 kertoo, että muut ihmiset saattavat hämmästyä, jos he kokevat, että tilanteessa ei ollut syytä vaihtaa kieltä tai jos puheeseen esiintynyt kieli on jokin muu kuin englanti:

- 166) He saattavat ihmetellä, jos tilanteessa ei ole ollut mitään syytä vaihtaa kieltä tai jos vaihtunut kieli on jokin muu kuin englanti. On suht normaalia ujuttaa englanninkielisiä sanoja ja ilmauksia suomenkielisen puheen joukkoon, mutta jos sekoitan suomeen vaikkapa ruotsia tai arabiaa, muut yleensä ihmettelevät (varsinkaan jos eivät ymmärrä käyttämäni sanaa). Läheiseni tietävät kieliinnostuksistani, joten heistä ei ole niin outoa, jos puhun vahingossa puuta heinä. SU11

Tämä esimerkki osoittaa, että joissakin tilanteissa kielen vaihtaminen koetaan luonnolliseksi tai tarpeelliseksi (ks. esim. Fishman 2014 [1965]: 71–72). SU11 mainitsee myös vastauksessaan, että valikoitunut kieli vaikuttaa myös muiden reaktioon: englannin kielen ilmestyminen puheeseen ei hämmästyä, mutta jos puheeseen ilmestyy *vaikkapa ruotsia tai arabiaa, muut yleensä*

ihmettelevät sitä. Tämä osoittaa kulttuurin vaikutuksen reaktioihin. Englanti on osa monen kielirepertuaaria, ja englannin kielen sanastoa saatetaan käyttää arkipuheessa paljonkin. Tästä syystä muut henkilöt eivät välttämättä tulkitse englannin kielen ilmestymistä puheeseen tahattomana ilmiönä, vaan he saattavat tulkita sen tietoisena koodin vaihtamisena. Toisaalta jos koodin vaihtamiselle ei *ollut mitään syytä*, se saattaa hämmentää kuulijoita.

4.5.4 Negatiivinen

Monikieliset vastaajat kokivat myös negatiivisia tunteita epäintentionaalisten kielivalintojen esiintymisen yhteydessä. Osa vastaajista kertoi, että heillä joissakin tilanteissa on myös saattanut nolottaa väärän kielen puhuminen:

- 167) Jostain syystä väärän kielen käyttäminen tuntuu vähän nololta. SU22
- 168) Silloin minua vähän itseasiassa nolotti, että aloin puhumaan ystävälleni suomea, vaikka hän ei sitä ymmärrä. SU13
- 169) Ruotsin tunnilla muiden ilmeet kertoivat selvästi, että käytin väärää kieltä kuin mitä piti. Se lähinnä nolottaa. Menee vaikeaksi ja koittaa pakottaa itseään vaihtamaan haluttuun koodiin. SU16
- 170) Nolostutti kun englantia puhuessa lauseeseen pääsi suomenkielen pikkusanoja, mutta jätin asian sikseen ja jatkoin puhumista.. jos toinen kiinnitti huomiota niin saatoin sanoa että hups puhuin suomea. SU42
- 171) Välitön tunne oli pieni nolostuminen, joka meni ohi hetkessä, ehkä juuri sen takia, että kukaan ei nostanut virhettäni esille. SU5

Vastaajien kertomat tilanteet vaihtelevat ystävän kanssa puhumisesta luokkahuonetilanteisiin. Nolostumisen tunne vaikuttaisi olevan myös yhteydessä muiden reaktioihin. Ympäristön reaktiot tilanteeseen vaikuttivat esimerkiksi SU16:n ja SU5:n reaktioihin tilanteessa. Nolostumisen tunne voi olla yhteydessä siihen, miten kuulijat suhtautuvat epäintentionaaliseen kielivalintaan. Tätä olettamusta tukee SU5 kertomus siitä, että nolostumisen tunne menee nopeasti ohi, jos kukaan ei nosta virhettä esille. Bhatian ja Ritchien mukaan (2004: 350) epäsovivat kielivalinnat voivat vaikuttaa negatiivisesti vuorovaikutustilanteeseen; virheellisen kielivalinnan takia ymmärrettävyys kärsii. Kielen vaihtaminen voidaan myös kokea merkiksi huolimattomuudesta (Bhatia & Ritchie 2004: 350), joten on ymmärrettävää, että puhuja saattaa nolostua kielellisen kontrollin pettäessä.

Epäintentionaaliset kielivalinnat voivat laukaista myös muita negatiivisiksi koettuja tunteita. Esimerkiksi SU6 kertoo, että hän on kokenut pahaa mieltä toisen henkilön puolesta:

- 172) [--] työkaverini kysyi minulta asiakkaan lähdettyä, miksi en puhunut suomea, vaikka niin pyydettiin, vaan vaihdoin kielen ruotsiin. Aloitin siis palvelutilanteen suomeksi, mutta vaihdoin vahingossa ruotsiin. Itse olin hieman huvittunut, mutta kuitenkin pahoillani miehen puolesta, sillä hän ei ilmeisestikään halunnut huomauttaa minulle, että vaihdoin kieltä. SU6

Esimerkki havainnollistaa hyvin kielen roolia vuorovaikutustilanteessa yhteistyöperiaatteen näkökulmasta: SU6 ilmeisesti kokee asettaneensa toisen henkilön tahattomasti epämieluisaan tilanteeseen vaihtamalla tahattomasti käyttämänsä kieltä. SU6 siis epäonnistui työskentelemään yhdessä yhteisen ymmärryksen saavuttamiseksi ja ylläpitämiseksi, kuten yhteistyöperiaate edellyttää (ks. Grice 1996 [1975]). SU6 on luultavasti jollain tavalla tiedostanut tämän, ja siksi ollut pahoillaan asiakkaan puolesta. Myös asiakas oli pahastunut tilanteesta ja yhteisymmärryksen puuttumisesta:

- 173) [--] Mies ei itse sanonut mitään, ihmettelin vain, kun hänestä tuli tilanteen edetessä hieman ärtyinen. [--] mies ärsyyntyi, koska luultavasti luuli, etten halua palvella suomeksi. SU6

Asiakas ei ehkä ole pitänyt kielen vaihtumista tahattomana vaan kokenut toiveensa suomenkielisestä palvelusta tulleen ohitetuksi. Asiakkaan tietämys monikieliseen kommunikaatioon liittyen on voinut olla puutteellista. Tämäkin esimerkki osoittaa sen, kuinka tieto monikielisten henkilöiden kommunikointitavoista voi parantaa sosiaalisia vuorovaikutustilanteita (ks. Kim 2006: 44).

Muutama vastaaja kertoi myös kokeneensa ärtymystä väärin kielivalintojen vuoksi:

- 174) Yleensä asia huvittaa, mutta vähän virallisemmissä tilanteissa asia ärsyttää, koska haluaisin puhua hyvin ja oikein. SU23
- 175) Joskus se ärsyttää, koska tiedän pystyväni sanomaan asian tietyllä kielellä, mutta se tulee ulos vain toisella. SU43

Virallisissa tilanteissa virheet kielivalinnoissa voidaan kokea ärsyttäväksi, sillä niissä usein halutaan puhua huolitellusti. Sajavaara ja Lehtonen toteavatkin (1989: 42), että usein lausumien kieliopillisuus ja hyväksyttävyyys ovat puhujille tärkeitä asioita. Myös SU43 kertoo kokevansa ärtymystä, kun hän kokee oikean kielen ilmausten löytämisen vaikeaksi oikealla kielellä. SU43:n tapauksessa vaikuttaisi siltä, että ärtymyksen syy voi olla eräänlainen itsekontrollin

pettäminen. Taustalla voi olla itsepintainen inhibitio, joka kertoo epäsymmetrisestä kuormittavuudesta (ks. Abutalebi & Green 2008: 560–561).

Kuten esimerkissä 173 jo nähtiin, kielten vaihtaminen tai sekoittaminen saattaa aiheuttaa myös yksikielisissä henkilöissä negatiivisia tunteita (ks. Kim 2006: 50). Vain muutamissa vastauksissa mainittiin, että kuulijat ovat saattaneet suuttua siitä, että puhuja on yllättäen vaihtanut kieltä. SU42 kertoo, että hänen miehensä ilmaisee närkästyksensä näissä tilanteissa:

176) mieheni kyllä älähtää jos ei ymmärrä mitä suomeksi hänelle selitän. SU42

Miehen suuttuminen todennäköisesti johtuu siitä, että SU42 poikkeaa pariskunnan yhteisesti sopimasta kielipolitiikasta. Myös SU30 kertoo tilanteen väärinymmärryksen aiheuttamasta suuttumuksesta kuulijassa seuraavassa esimerkissä:

177) kerran eräs nuorempi nainen suuttui ja vaati puhumaan suomea: hän luuli että minä ja serkkuni puhuimme hänestä pahaa hänen nenänsä alla. SU30

Kuulijan tulkinnan mukaan kielen vaihtaminen oli siis tehty tahallisesti, ja sen tarkoitus oli sulkea hänet ulos keskustelusta, mikä suuttutti häntä. Nämä esimerkit kuvastavat myös osaltaan hyvin kielivalinnan roolia keskustelun ilmapiirin määrittämiseksi: Bhatia ja Ritchie ovat todenneetkin, että epäsovivat kielivalinnat ja niissä pitäytyminen voi johtaa jopa vihamielisyyksiin (2004: 339).

Kaksi vastaajaa kertoi, että kielen tahaton vaihtuminen on aiheuttanut paheksuvaa suhtautumista. SU29 kertoo, että hänen suomalaiset ystävänsä kokevat, että hän vaihtaa kieltä tahallisesti esitelläkseen kielitaitojaan. Myös SU44 kertoo, että Suomessa saatetaan ajatella hänen leveilevän kielitaidollaan tai teeskentelevän, ettei hän *muka muistaisi enaa suomea*.

178) Suomalaiset ystäväni joskus kokevat että teen sen tahallani esittääkseni kielitaitojani, mikä ei pidä paikkaansa, enkä koskaan ole mitään täysiä lauseita vahingossa heittänytään. SU29

179) Suomessa ehkä suhtaudutaan vahan hassusti, jos vahingossa sanon "yeah" tms., kuvitellaan, että leveilen tai en etta en muka muistaisi enaa suomea. SU44

Näissä tilanteissa kuulijoilla saattaa olla oletus siitä, että puhuja yrittää asemoida itsensä jollain tapaa paremmaksi muihin nähden esittelemällä kielitaitoaan tai parempaa kielenosaamistaan. Kielitaitoa saatetaan siis pitää eräänlaisena statussymbolina, jolloin omien taitojen osoittamisen voidaan tulkita niin, että puhuja pyrkii osoittamaan olevansa jollain tavalla parempi kuin muut.

5 PÄÄTÄNTÖ

5.1 Yhteenveto ja pohdinta

Tässä tutkielmassa olen lähestynyt epäintentionaalisia kielivalintoja monikielisten henkilöiden kokemuksista käsin. Olen keskittynyt erityisesti siihen, mitkä tekijät tai syyt vaikuttavat epäintentionaalisten kielivalintojen ilmenemiseen. Olen myös pyrkinyt selvittämään, miten epäintentionaaliset kielivalinnat ilmenevät monikielisten henkilöiden puheessa ja miten niihin suhtaudutaan sosiaalisissa tilanteissa.

Keräsin aineistoin sähköisellä kyselylomakkeella, johon vastasi 58 monikielistä henkilöä. Aineisto osoittautui kattavaksi, ja aineistosta nousi esiin myös uusia, odottamattomia teemoja. Aineiston analysoimiseen käytin aineistolähtöistä sisällönanalyysia, joskin analyysi oli myös osittain teoriaohjaavaa joidenkin teemojen suhteen. Aineiston luokittelun ja analysoinnin loppuvaiheessa hyödynsin teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoja, kun sovitin sisällönanalyysin luomia kategorioita teoreettiseen viitekehykseen. Tutkimuksessa käytetty teoria on siis kasvanut aineiston ympärille sen mukaan, mitä teemoja aineistosta nousi esille. Tämä menettelytapa oli toimiva, vaikkakin suhteellisen työläs, teorian keräämisen ja rajaamisen suhteen. Prosessin edetessä oli myös välillä vaikeaa säilyttää aineistolähtöinen ote aineiston käsittelemisessä.

Kielen vaihtaminen, koodinvaihto ja kielten sekoittaminen on yleistä monikielisten henkilöiden arjessa (Rodriguez-Fornells ym. 2006: 137). Tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaa vahvasti siltä, että myös epäintentionaaliset kielivalinnat ovat yleisiä sekä monikielisten henkilöiden että heidän läheistensä arjessa. Moni vastaaja kertoi, että kielen epäintentionaalinen vaihtuminen on normaalia ja myös heidän lähipiirinsä tiedostaa sen.

Tilanteiden koettu muodollisuus tai rentous vaikuttivat siihen, kuinka helposti epäintentionaalista eri kielten puhumista esiintyi (ks. Gardner-Chloros 2009: 46). Muodollisissa tilanteissa vastaajat suhtautuivat epäintentionaalisiin kielivalintoihin jokseenkin negatiivisesti, minkä taustalla vaikutti usein olevan tarve tai halu puhua oikein. Vastaajat kertoivat myös harkitsevansa sanomisiaan tarkemmin muodollisissa tilanteissa. Epämuodollisissa tai rennoiksi koetuissa tilanteissa epäintentionaalisiin kielivalintoihin suhtauduttiin useimmiten neutraalisti tai positiivisesti. Monella vastaajalla epäintentionaalisia kielivalintoja ilmeni enemmän epämuodollisissa ja rennoissa tilanteissa, mikä antaa viitteitä siitä, että kielellinen kontrolli on erilainen näissä tilanteissa.

Epäintentionaalisten kielivalintojen syyt ovat kietoutuneita toisiinsa. Aineistoesimerkkien luokittelu tuottikin välillä haasteita, sillä useassa tapauksessa oli nähtävissä useamman tekijän yhtäaikainen vaikutus ja välillä luokittelu tuntui keinotekoiselta.

Virittäytyminen jollekin kielelle oli yleensä nähtävissä epäintentionaalisen kielivalinnan syyksi. Virittäytyminen tarkoittaa useimmiten sitä, että jonkin kielen aktiivisuustaso on korkeampi kuin muiden (Festman 2019: 246). Ajattelukieli vaikuttaa usein vastaavan sitä kieltä, jolle henkilö on virittäytynyt, ja ajattelussa käytetty kieli voi siirtyä myös puheeseen. Ajattelukieli voi myös vaikeuttaa puheessa käytettävän kielen joustavaa vaihtamista, sillä ajattelukielen vaihtaminen kohdekielelle voi vaatia virittäytymistä (ks. Dufva & Isoherranen 1997: 168–169). Kielellinen syötös ja tuotos olivat usein avainasemassa jonkin kielen aktivaation lisäämisessä niin suureksi, että henkilö virittäytyi kyseiselle kielelle. Usein myös henkilön ajattelukieli voi muuttua kielellisen syötöksen tai tuotoksen seurauksena. Kielellisen syötöksen tai tuotoksen kieli vaikutti siirtyvän myös ajatteluun ja puheeseen niissä kielissä, joiden osaaminen oli korkealla tasolla.

Kielen käyttäminen vuorovaikutustilanteissa ja pitkäaikainen altistuminen kielelle saattoivat myös aiheuttaa virittäytymistä, mikä johti siihen, että edellisessä vuorovaikutustilanteessa käytetty kieli valikoitui puheeseen myös seuraavan vuorovaikutustilanteen alussa. Pitkäaikaisen altistumisen suhteen useimmiten kyseessä oli arjessa käytetty kieli, joka ilmestyi puheeseen eri tavoin, kuten yksittäisinä sanoina, automaattisen reagoinnin kielenä tai jopa pitkinä puheenvuoroina.

Yllättävät tilanteet saattoivat aiheuttaa epäintentionaalisia kielivalintoja niissä tilanteissa, joissa henkilö reagoi sanallisesti tapahtuneeseen. Usein automaattisen reagoinnin kieli oli korkean taitotason kieli tai henkilön tunnekieli. Myös se kieli, jolle henkilö oli virittäytynyt, saattoi näkyä automaattisessa reagoinnissa. Automaattisen reagoinnin lausumat olivat usein lyhyitä, muutaman sanan mittaisia reaktioita. Yleisimpiä olivat erilaiset voima- ja kiro sanat, dialogipartikkelit tai puheen prosessointiin liittyvät sanat, kuten suunnittelu- ja empimisilmaukset.

Vaihtaminen kielten välillä on tiedetty kuormittavaksi kognitiiviseksi prosessiksi (Lehtonen 2010: 158). Kielellinen kontrolli vaikuttaa olevan heikompi väsyneenä ja vieraiden kielten tuottaminen voidaan kokea haastavammaksi; oman kielen valikoiminen tilanteen mukaan saatiin kokea vaativan erityistä ponnistelua väsyneenä. Keskittymisen puute on yksi yleisimmistä syistä, joilla monikieliset henkilöt selittävät puheessaan esiintyvää kielten sekoittumista (Gumperz 1982: 62), mutta tämän tutkimuksen aineistossa keskittymisen puute ilmeni epäintentionaalisten kielivalintojen ”pääsyyksi” vain muutamia kertoja. Keskittymisen puute aiheutti usein sen, että puheeseen ilmestyi henkilön äidinkieli tai arjessa käytetty kieli. Tämä voi johtua

siitä, että kyseisten kielten perusaktiivisuustaso on korkeampi kuin muiden kielten (ks. Lehtonen 2010: 158).

Epäintentionaalisia kielivalintoja syntyi usein tilanteissa, joissa puhuja joutuu vaihtamaan käyttämäänsä kieltä useasti, vuorottelemaan eri kielten välillä tai vaihtamaan puhekielensä toiseen keskustelutoverin vaihtuessa. Kuormittavuusvaikutuksen (ks. Lehtonen 2010: 158) vuoksi nopeat ja toistuvat vaihdokset kielestä toiseen aiheuttivat väärän kielen valikoitumisen puheeseen ja saattoivat johtaa ketjureaktioon, jossa kielivalinnat epäonnistuvat toistuvasti.

Kielten valikoituminen puheeseen saattoi myös liittyä tiettyihin paikkoihin tai tiettyjen henkilöiden kanssa tapahtuvaan kanssakäymiseen, jos henkilöt olivat muodostaneet niistä kielitoimintojen skeemoja (ks. Festman 2019: 255). Kielitoimintojen skeemojen vuoksi puhe alkoi usein tilanteeseen kuulumattomalla kielellä ja joskus kielen vaihtaminen toiseksi koettiin haastavaksi. Kielitoimintojen skeemat saattoivat liittyä paikkaan, ihmisiin, aiheisiin, tilanteisiin tai tunteisiin sekä kielten ääntämiseen, eikä olemassa olevien skeemojen muuttaminen ollut aina helppoa. Kielitoimintojen skeemojen vaikutukset ja muokkautuminen monikielisten henkilöiden vuorovaikutustilanteissa olisi kiinnostava jatkotutkimuksen kohde.

Tunnekieli valikoitui usein puheeseen affektiivisen prosessoinnin yhteydessä, ja usein puheeseen valikoitunut kieli oli henkilön äidinkieli. Tunnekieli saattoi aktivoitua erilaisten tunnetilojen vaikutuksesta, mutta joissain tapauksissa myös koettu läheisyys keskustelukumppanin kanssa vaikutti tunnekielen aktivoitumiseen. Tunnekieltä käsittelevät aineistoesimerkit tukevat käsitystä ensikielen ja tunnekielen välisestä suhteesta (ks. Pavlenko 2012: 405). Lisäksi analyysi tarjosi kiinnostavia uusia näkökulmia affektiiviseen prosessointiin ja sen vaikutuksiin monikielisten henkilöiden epäintentionaalisiiin kielivalintoihin. Aikaisemmat tutkimukset ovat keskittyneet lähinnä tarkastelemaan, miten monikielisten henkilöiden affektiiviset ilmaukset eroavat eri kielten välillä (ks. esim. Koven 2006), mutta eivät juurikaan ole perehtyneet siihen, miksi jokin tietty kieli ilmestyy puheeseen affektiivisen prosessoinnin yhteydessä. Affektiivisen prosessoinnin ja kielivalintojen prosessien vuorovaikutusta olisi syytä selvittää tarkemmin.

Monikielisten henkilöiden kielitaito voi vaihdella elämän eri osa-alueiden ja aiheiden mukaan, ja aihe voi vaikuttaa kielten aktivaatioon (Kim 2006: 55; Fishman 2014 [1965]: 71–72). Tämä oli nähtävissä myös tämän tutkimuksen aineistossa, jossa moni vastaaja kertoi kielen vaihtuvan sen mukaan, mikä kieli on vahvin kyseisessä kontekstissa tai tietystä aiheesta puhuttaessa. Osa vastaajista kertoi myös tietoisesti lainaavansa sanoja muista kielistä ja käyttävänsä siten kielen tai koodin vaihtamista strategisena viestintäkeinona (ks. Kim 2006: 51). Kielen vaihtaminen oli myös osittain tiedostamaton apukeino (ks. Zentella 1997: 98–99) silloin kun

jokin ilmaus unohtui kohdekielellä, ja joissakin tilanteissa kielen vaihtaminen koettiin luontevaksi (Fishman 2014 [1965]: 71–72). Lainaaminen tai koodin vaihtaminen saattoivat kuitenkin jossain tilanteissa aiheuttaa sen, että kielen vaihtaminen takaisin kohdekieleeseen ei enää onnistunutkaan, kun lainatun kielen inhiboiminen ei onnistunut ja lainattu sana laukaisi kielenvaihdoksen. Lainattu sana toimi siis kielenvaihdon laukaisevana tekijänä (ks. Clyne 1980: 400–401).

Kielten välinen samankaltaisuus ja kielten taitotasojen suhteet vaikuttivat myös kielten epäintentionaaliseen valikoitumiseen puheeseen. Kielten tai yksittäisten sanojen samankaltaisuus saattoi vaihtaa puhekielen (ks. de Bot ym. 2009: 85), mutta toisaalta samankaltaisuus saattoi myös hankaloittaa oikean kielen tietoista valintaa tai tuottamista. Myös kielten taitotaso vaikutti siihen, kuinka niiden aktivoiminen tai inhiboiminen onnistui (ks. Abutalebi & Green 2008: 560–561, Lehtonen 2010: 158). Joidenkin kielten koettiin esimerkiksi olevan dominoivampia, minkä vuoksi ne valikoituvat herkemmin puheeseen kuin muut kielet (Abutalebi & Green 2008: 560–561). Oikeastaan on vaikeaa sanoa, ovatko kielten väliset valtasuhteet epäintentionaalisten kielivalintojen syy vai ilmenemistapa. Yksiselitteisen tulkinnan tekeminen tämän aineiston perusteella ei ole mahdollista – voi toisaalta olla niinkin, ettei yksiselitteistä vastausta olekaan.

Kielten korvautuminen toisella oli selkeästi yleisin epäintentionaalisen kielivalinnan esiintymismuoto aineistossa. Vastaajat saattoivat esimerkiksi aloittaa puhevuoronsa eri kielellä kuin tarkoittivat: puhe saatettiin aloittaa sillä kielellä, jolle puhuja oli virittäytynyt tai kieli saattoi vaihtua toiseksi vaikkapa tottumuksen, tunnetilan tai yllättyneisyyden vuoksi. Toisaalta kielet saattoivat myös sekoittua keskenään sanaston, lauserakenteiden tai ääntämisen tasolla (ks. Jarvis & Pavlenko 2008: 2). Syyt kielten sekoittumisen taustalla olivat yleisimmin aihe, kielten samankaltaisuus tai puheen prosessointiin liittyvien sanojen ilmaantuminen puheeseen.

Monikielisten henkilöiden oma suhtautuminen oli suurimmaksi osaksi positiivista. Tilanteet koettiin usein hauskoina kömmähdyksinä ja niihin suhtauduttiin huumorilla. Toisaalta joissain tilanteissa epäintentionaalinen kielivalinta saattoi myös aiheuttaa hämmennystä ja vaikeuttaa keskustelun ylläpitoa sen jälkeen. Negatiiviset tunteet vaikuttivat olevan yhteydessä muiden reaktioihin: nolostuminen ja sen ohi meneminen riippuivat usein siitä, miten muut reagoivat puheessa esiintyneeseen ”virheeseen”. Pahaa mieltä saatettiin kokea myös muille aiheutetun harmin takia. Ahdistusta ja ärsyyntymistä esiintyi niissä tilanteissa, joissa henkilö ei kyennyt tietoisista ponnisteluistaan käyttämään haluamaansa kieltä. Näihin kokemuksiin yhdistyi myös halu puhua hyvin ja oikein.

Muiden henkilöiden suhtautuminen epäintentionaalisten kielivalintojen esiintymiseen vaihteli. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että keskustelukumppanit suhtautuivat kielen yllättävään vaihtumiseen positiivisesti, jos heillä oli aikaisempia kokemuksia ilmiöstä. Sen sijaan

suuttumusta tai hämmennystä esiintyi todennäköisemmin, jos ilmiö ei ollut kuulijalle tuttu tai jos puheeseen valikoitunut kieli koettiin tilanteessa vieraaksi. Negatiivinen ja hämmentynyt suhtautuminen vaikuttavat olevan yhteydessä siihen, että kun kuulija ei osaa tulkita kielen yllättävän vaihtumisen syytä tai ymmärrä puhujan viestiä, hän voi kokea, että yhteisen kommunikoinnin sääntöjä on rikottu (Grice 1996 [1975]: 158–160). Tietoisuus monikielisten kommunikointitavoista olisi siis hyväksi (Kim 2006: 44), minkä vuoksi monikielisten henkilöiden epäintentionaalisia kielivalintoja ja niiden syitä tulisi selvittää vielä kattavammin.

5.2 Tutkimuksen haasteet ja arviointi

Yksi tutkimukseni kannalta suurimmista haasteista oli määrittellä tutkimani ilmiön nimi, eli käsitteellistää se, miksi henkilö puhui eri kieltä kuin tarkoitti. Projektin eri vaiheissa käsite kulki esimerkiksi nimillä ”tahaton kielivalinta”, ”virheellinen kielivalinta” tai ”tahaton kielenkäyttö”. ”Tahattomuus” särähti korvaani, koska siinä korostui mielestäni liikaa sattumanvaraisuus ja eräänlaisen puhtaan vahingon rooli kielivalinnan prosesseissa. Virheellinen kielivalinta taas tuntui liian arvottavalta, ja tahaton kielenkäyttö puolestaan nosti jossain yhteyksissä mielikuvan tilanteista, joissa henkilö puhuu silloin kun ei olisi pitänyt. Suomen kielen sanojen semantiikka tuotti siis suuresti päänvaivaa. Lopulta päädyin termiin epäintentionaalinen kielivalinta. Tiedostan, että ”tahaton kielivalinta” voisi periaatteessa olla aivan yhtä hyvä – ja ehkä jopa suomen kielen maisterintutkielmaan soveltuvampi – nimitys ilmiölle, mutta halusin termissä korostuvan myös laajemmin puhujan intentiot eli aikomukset liittyen käytettävään kieleen. Ilmiössä on nähdäkseni kyse ennen kaikkea siitä, että henkilö ei aikonut käyttää sitä kieltä, mikä hänen suustaan pääsi, mutta erinäisten syiden ja vaikutteiden vuoksi se kuitenkin valikoitui hänen puheeseensa.

Tutkimuksen toteuttamisessa oli myös haasteensa: koska aihetta ei ole aikaisemmin tutkittu, en voinut olla varma, onko valitsemani lähestymistapa toimiva vai ei. Aineiston kattavuus ja laajuus mietityttivät, mutta 58 vastaajaa onneksi tuottivat riittävän monipuolisen ja koherentin aineiston analyysin toteuttamiseksi. Toisaalta vastaajajoukko on sen verran pieni, että tämän tutkimuksen perusteella ei voida tehdä yleistyksiä monikielisten henkilöiden kielellisestä prosessoinnista. Kuitenkin on hyvä huomata, että tutkimustulokset ovat linjassa aikaisempien tutkimusten ja vallitsevien käsitysten kanssa, mikä lisää tutkimustulosten uskottavuutta. Tutkimus olisikin hyvä toistaa suuremmalla vastaajajoukolla ja mahdollisesti teorialähtöisellä tutkimusotteella nyt saatujen tulosten varmistamiseksi.

Lisäksi taustatietojen keräämisessä olisi tärkeää kiinnittää huomioita myös siihen, miten henkilöinen kielirepertuaaria ja taitotasoa kartoitetaan. Nyt käytetyn avoimen kysymyksen ongelmaiseksi muodostui se, että vastaajat ilmoittivat kielitaidoistaan osin puutteellisesti ja hyvin erilaisin tavoin, minkä vuoksi kielitaidon määrittäminen koko aineiston laajuisiin kategorioihin osoittautui haastavaksi. Aineistosta voisi saada myös kattavamman yksityiskohtaisemmalla kyselylomakkeella tai teemahaastattelun avulla. Toisaalta koin nyt käytetyn avoimen kyselylomakkeen olleen myös toimiva. Tutkimuksen toistamisessa voisi myös pohtia vastaajien anonymitteettia aineiston keräämisen suhteen. Verkkokyselyn takia en ole voinut olla varma vastaajien henkilöllisyydestä, minkä vuoksi vastauksien aitous ei ole täysin varmaa. Toisaalta vastaukset olivat pitkiä ja johdonmukaisia sekä usein myös henkilökohtaisia tarinoita, mikä tukee olettamusta niiden autenttisuudesta.

Tämän tutkimuksen tekeminen on ollut palkitsevaa, ja on ollut hienoa lukea ja kuulla muiden ihmisten kokemuksia epäintentionaalisista kielivalinnoista. Tutkimusprosessin aikana olen kuullut kymmeniä tarinoita, joita ihmiset lähes poikkeuksetta kertoivat minulle, kun olin selittänyt heille maisterin tutkielman aiheeni ja tutkimukseni idean. Kun ottaa huomioon sen, miten paljon ihmisillä on kokemuksia epäintentionaalisista kielivalinnoista, on hämmästyttävää, ettei aiheesta löydy tutkimuksia.

Tutkimukseni alussa toivoin, että tutkimus valaisisi monikielisten henkilöiden kielellistä prosessointia sekä sitä, millaisessa suhteessa kielelliset prosessit ovat sosiaaliseen ympäristöön ja millainen vuorovaikutus näiden välillä vallitsee kielivalintojen suhteen. Uskon tutkimukseni vastanneen tähän, sillä tutkimustulosten valossa vaikuttaa vahvasti siltä, että sosiaaliset tekijät ja ympäristö, samoin kuin kielenkäyttäjän sisäinen maailma ja kognitiiviset prosessit ovat vahvasti vuorovaikutuksessa keskenään vaikuttaen myös kielivalinnan prosesseihin ja sitä kautta myös toteutuneisiin epäintentionaalsiin kielivalintoihin. Toivonkin, että tämä tutkimus inspiroi muita tutkijoita huomioimaan entistä enemmän myös kielenkäyttäjien kokemuksia psykolingvistikissä tutkimuksissa. Toivon tutkimukseni ennen kaikkea kannustavan monitieteiseen tutkimusotteeseen monikielisen kielellisen prosessoinnin tutkimuksessa.

LÄHTEET

- Abutalebi, Jubin & Green, David W. 2008: Control mechanisms in bilingual language production: Neural evidence from language switching studies. – *Language and cognitive processes* 23 (4) s. 557–582.
- Aronin, Larissa 2019: What is Multilingualism? – David Singleton & Larissa Aronin (toim.), *Twelve lectures on multilingualism* s. 3–34. Bristol: Blue Ridge Summit.
- Bhatia, Tej K., & Ritchie, William C. 2004: Social and Psychological Factors in Language Mixing. – Tej K. Bhatia & William C. Ritchie (toim.), *The Handbook of Bilingualism* s. 336–352. Oxford: Blackwell Publishing.
- Bhatia, Tej K. & Ritchie, William C. 2013: Introduction. – Tej K. Bhatia & William C. Ritchie (toim.), *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism* s. xxi–xxiii. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Bialystok, Ellen 2001: *Bilingualism in Development – Language, Literacy, and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Byers-Heinlein, Krista, & Garcia, Bianca 2015: Bilingualism Changes Children’s Beliefs About What Is Innate. – *Developmental Science* 18 (2) s. 344–350.
- Chandler, Paul & Sweller, John 1991: Cognitive Load Theory and the Format of Instruction. – *Cognition and Instruction* 8 (4) s. 293–332.
- Clyne, Michael G. 1980: Triggering and Language Processing. – *Canadian Journal of Psychology/Revue Canadienne de Psychologie* 34 (4) s. 400–406.
- Colzato, Lorenza S., Bajo, Maria Teresa, van den Wildenberg, Wery, Paolieri, Daniela, Nieuwenhuis, Sander, La Heij, Viola & Hommel, Bernhard 2008: How Does Bilingualism Improve Executive Control? A Comparison of Active and Reactive Inhibition Mechanisms. – *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 34 (2) s. 302–312.
- Council of Europe 2019: *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR)*. – <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168045bb70> 11.5.2019.
- De Angelis, Gessica 2005: Multilingualism and Non-native Lexical Transfer: An identification Problem. – *International Journal of Multilingualism* 2 (1) s. 1–25.
- de Bot, Kees, Broersma, Mirjam & Isurin Ludmila 2009: Sources of triggering in code switching. – Isurin Ludmila, Donald Winford & Kees de Bot (toim.), *Multidisciplinary Approaches to Code Switching* s. 84–102. Philadelphia, PA: John Benjamins Pub. Company.
- Dewaele, Jean-Marc 2006: Expressing Anger in Multiple Languages. – Aneta Pavlenko (toim.), *Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression, and Representation* s.118–151. Clevedon: Multilingual Matters.
- Dell, Gary S. 1986: A Spreading-Activation Theory of Retrieval in Sentence Production. – *Psychological Review* 93 (3) s. 238–321.
- Dufva, Hannele 1992: *Slipshod utterances: A Study of Mislanguge*. Doctoral Thesis. Studia Phologica Jyväskyläensia 2. Vaitöskirja. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Dufva, Hannele & Isoherranen, Sari 1997: Kääntövätkö ajatukset vieraalle kielelle? Käsityksiä vieraan kielen käytöstä. – Anna Mauranen & Tiina Puurtinen (toim.), *Translation - Acquisition - Use*. AFinLA vuosikirja 1997 s. 161–171. Jyväskylä: AFinLA.
- Dufva, Hannele, Lähteenmäki, Mika & Isoherranen, Sari 1996: *Elämää kielen kanssa. Arkikäsitteitä kielestä, sen oppimisesta ja opettamisesta*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Dufva, Hannele & Pietikäinen, Sari 2009: Moni-ilmeinen monikielisyys. – *Puhe ja kieli* 29 (1) s. 1–14.
- Edwards, John 2019: Multilingual Individuals. – David Singleton & Larissa Aronin (toim.), *Twelve lectures on multilingualism* s. 135–162. Bristol: Blue Ridge Summit.
- Festman, Julia 2019: The Psycholinguistics of Multilingualism. – David Singleton & Larissa Aronin (toim.), *Twelve lectures on multilingualism* s. 233–270. Bristol: Blue Ridge Summit.
- Fishman, Joshua A. 2014 [1965]: Who speaks what language to whom and when? – *La Linguistique* 1 (2) s. 67–88.
- Freud, Sigmund 1958 [1901]: *Psychopathology of Everyday Life*. New York: New American Library.
- Gardner-Chloros, Penelope 2009: *Code-Switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garman, Michael 1990: *Psycholinguistics*. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garnham, Alan 1985: Preface. – *Psycholinguistics. Central Topics* s. xiv–xv. London: Methuen.
- Green, David 1998: Mental Control of the Bilingual Lexico-Semantic System. – *Bilingualism* 1 (2) s. 67–81.
- Grice, Paul H. 1996 [1975]: Logic and Conversation. – Martinich, Aloysius P. (toim.), *The Philosophy of Language* s. 156–167. New York: Oxford University Press.
- Grosjean, François 1982: *Life with Two Language. An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Gumperz, John J. 1982: *Conversational Code-Switching. – Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haakana, Markku 2014: Eiku – korjauksen partikkeli? – *Virittäjä* 118 (1) s. 41–71. – <https://journal.fi/virittaja/article/view/8834> 25.7.2019.
- Hernandez, Arturo E., Dapretto, Mirella, Mazziotta, John & Bookheimer, Susan 2001: Language Switching and Language Representation in Spanish–English Bilinguals: An fMRI Study. – *NeuroImage* 14 (2) s. 510–520. – <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1053811901908109> 13.11.2015
- Jarvis, Scott & Odlin, Terence 2000: Morphological Type, Spatial Reference, and Language Transfer. – *Studies in Second Language Acquisition* 22 s. 535–556.
- Jarvis, Scott and Pavlenko, Aneta 2008: *Crosslinguistic Influence in Language and Cognition*. New York and London: Routledge.
- Kaivapalu, Annekatrin 2005: *Lähdekieli kielennoppimisen apuna*. Väitöskirja. Jyväskylän Studies in Humanities (44). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kajannes, Katriina 2000: Ihminen, kieli ja kognitio. – Katriina Kajannes & Leena Kirstinä (toim.), *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuudesta- ja kielentutkimuksesta* s. 9–22. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kim, Eunhee 2006: Reasons and Motivations for Code-Mixing and Code-Switching. – *Issues in EFL* 4 (1) s. 43–61.
- Kiviniemi, Kari 2018: Laadullinen tutkimus prosessina. – Raine Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2* s. 73–87. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kohnert, Kathryn, Yim, Dongsun, Nett, Kelly, Kan, Pui Fong & Duran, Lillian 2005: Intervention with linguistically diverse preschool children: A Focus on Developing Home Language(s). – *Language, Speech & Hearing Services in Schools* 36 (3) s. 251–263.
- Koostera, Gerrit J., van Hell, Janet & Dijkstra, Ton 2009: Triggered Code Switching: Evidence from Dutch–English and Russian–English Bilinguals. – Isurin Ludmila, Donald Winford & Kees de Bot (toim.), *Multidisciplinary Approaches to Code Switching* s. 103–128. Philadelphia, PA: John Benjamins Pub. Company.
- Koven, Michéle 2006: Feeling in Two Languages: A Comparative Analysis of a Bilingual’s Affective Displays in French and Portuguese. – Aneta Pavlenko (toim.), *Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression, and Representation* s.84–117. Clevedon: Multilingual Matters.
- Lehtonen, Minna 2010: Kaksi kieltä yksissä aivoissa – kaksikielisuuden hermostollinen perusta. – Pirjo Korpilahti, Olli Aaltonen ja Matti Laine (toim.), *Kieli ja aivot* s. 152–161. Helsinki: Turun yliopisto.
- Leino, Pentti 1999: *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Polysemia: kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Ludmila, Isurin, Winford, Donald & De Bot, Kees (toim.) 2009: *Multidisciplinary Approaches to Code Switching*. Philadelphia, PA: John Benjamins Pub. Company.
- Lukasik, Karolina M., Lehtonen, Minna, Soveri, Anna, Waris, Otto, Jylkkä, Jussi & Laine, Matti 2018: Bilingualism and Working Memory Performance: Evidence from a Large-Scale Online Study. – *PLoS ONE* 13 (11) s. 1–16. – <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0205916> 29.5.2019.
- Mackey, William F. 2013: Bilingualism and Multilingualism in North America. – Tej K. Bhatia & William C. Ritchie (toim.), *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism* s. 707–724. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Marian, Viorica 2009: Language Interaction as a Window into Bilingual Cognitive Architecture. – Isurin Ludmila, Donald Winford & Kees de Bot (toim.), *Multidisciplinary Approaches to Code Switching* s. 161–185. Philadelphia, PA: John Benjamins Pub. Company.
- Martin, Maisa 2016: Monikielisyys muutoksessa. – *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 7 (5). – <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2016/monikielisyys-muutoksessa> 29.5.2019.
- Meuter, Renata F. I. 2005: Language Selection in Bilinguals: Mechanisms and Processes. – Judith F. Kroll & Annette M. B. de Groot (toim.), *The Handbook of Bilingualism: psycholinguistic approaches* s. 349–370. Oxford: Oxford University Press.
- Norden i skolen 2019: *Tanskan kielestä*. – <https://nordeniskolen.org/fi/kieli-ja-kulttuuri/gymnasiet/pohjoismaiset-kielet/tanskan-kielestae/> 11.5.2019
- Pavlenko, Aneta 2012: Affective Processing in Bilingual Speakers: Disembodied Cognition? – *International Journal of Psychology*, 47 (6) s. 405–428.
- Pavlenko, Aneta 2014: *The Bilingual Mind: and what it tells us about language and thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Poulisse, Nanda 2000: Slips of the Tongue in First and Second Language Production. – *Studia Linguistica*. 54 (2) s. 136–149.
- Pfaff, Carol W. 1979: Constraints on Language Mixing: Intrasentential Code-Switching and Borrowing and Spanish/English. – *Language* 55 (2) s. 291–318.

- Prior, Matthew T. 2008: Introduction. Contextualizing Emotion in Multilingual Interaction: Theoretical and Methodological Perspectives. – Anita Fetzer (toim.), *Emotion in Multilingual Interaction* s. 1–28. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Riding, Richard 2001: The nature and effects of cognitive styles. – Robert J. Sternberg & Li-Fang Zhang (toim.), *Perspectives on thinking, learning, and cognitive styles* s. 47–73. Lontoo: Lawrence Erlbaum Associates.
- Rodriguez-Fornell, Antoni, De Diego Balaguer, R. & Münte, T.F. 2006: Executive Control in Bilingual Language Processing. – *Language learning* 56 (11) s. 133–190.
- Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen Matti (toim.) 2010: *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Saariluoma, Pertti 1995: *Taitavan ajattelun psykologia*. Helsinki: Otava.
- 2001: Moderni kognitiotiede. – Pertti Saariluoma, Matti Kampainen & Antti Hautamäki (toim.), *Moderni kognitiotiede* s. 26–50. Helsinki: Gaudeamus.
- Sajavaara, Kari 1999: Toisen kielen oppiminen. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kielenoppimisen kysymyksiä* s. 73–102. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sajavaara, Kari & Lehtonen, Jaakko 1989: Aspects of Transfer in Foreign language Speakers' Reactions to Acceptability. – Hans, W. Dechert & Manfred Raupach (toim.), *Transfer in Language Production* s. 35–52. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Skantz, Suvi 2015: *Plurilingvaalisten henkilöiden kokemuksia eri kielten esiintymisestä arkiajattelussa*. Kandidaatintutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos. – <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/45958/URN:NBN:fi:ju-201505201914.pdf?sequence=1> 13.11.2015.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1986: *Bilingualism or not: the education of minorities*. Multilingual Matters 7. Clevedon: Multilingual Matters.
- Sweller, John 1988: Cognitive Load During Problem Solving: Effects on Learning. – *Cognitive Science* 12 s. 257–285.
- Thomas, Maria, Sing, Helen, Belenky, Gregory, Holcomb, Henry, Mayberg, Helen, Dannals, Robert, Wagner, Henry Jr., Thorne, David, Popp, Kathryn, Rowland, Laura, Wlesh, Amy, Balwinski, Sharon & Redmond, Daniel 2000: Neural Basis of Alertness and Cognitive Performance Impairments During Sleepiness. I. Effects of 24 h of Sleep Deprivation on Waking Human Regional Brain Activity. – *Journal of Sleep Research* 9 (4) s. 335–352.
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli 2011: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 7. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vaid, Jyotsna 2006: Joking Across Languages: Perspectives on Humor, Emotion, and Bilingualism. – Aneta Pavlenko (toim.), *Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression, and Representation* s.152–182. Clevedon: Multilingual Matters.
- Valli, Raine 2018: Aineistonkeruu kyselylomakkeella. – Raine Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1* s. 92–116. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Valli, Raine & Perkkilä, Päivi 2018: Sähköinen kyselylomake ja sosiaalinen media aineistonkeruussa. – Raine Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1* s. 117–128. Jyväskylä: PS-kustannus.
- van Hell, Janet G. & Witterman, Marijt. J. 2009: The Neurocognition of Switching Between languages: A Review of Electrophysiological Studies. – Isurin Ludmila, Donald Winford & Kees de Bot (toim.), 2009: *Multidisciplinary Approaches to Code Switching* s. 53–83. Philadelphia, PA: John Benjamins Pub. Company.
- van Heuven, Walter J.B., Schriefers, Herbert, Dijkstra, Ton & Hagoort Peter 2008: Language Conflict in the Bilingual Brain. – *Cerebral Cortex* 18 (11) s. 2706–2716.
- van den Noort, Maurits, Struys, Esli, Kim Kayoung, Bosch, Peggy, Mondt, Katrien, van Kralingen, Katrien, Lee, Mikyoung & van de Craen, Piet 2014: Multilingual Processing in the Brain. – *International Journal of Multilingualism* 11 (2) s. 182–201.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. – <http://scripta.kotus.fi/visk> 13.4.2019.
- Way, Li 2000: Dimensions of Bilingualism. – Li Way (toim.), *The Bilingualism Reader* s. 3–25. London: Routledge.
- Zentella; Ana Celia 1997: *Growing up Bilingual: Puerto Rican Children in New York*. Malden, MA: Blackwell.

LIITE 1. SÄHKÖINEN KYSELY

1. Mitkä ovat äidinkieliäsi?

2. Mitä muita kieliä osaat? Kuinka hyvin? Milloin ja miten kielet tulivat elämäsi?

3. Mitä kieliä käytät arjessasi?

4. Kerro tilanteesta, jossa olet alkanut puhumaan eri kieltä kuin tarkoittit.

Apukysymyksiä:

- Mitä olit tekemässä? Millainen tilanne oli?
- Minkä kielen ympäristö oli? Oliko ympäristö monikielinen?
- Oliko tilanteessa mukana muita ihmisiä? Mitä kieliä he käyttivät? Käyttivätkö he äidinkieltään?
- Mikä kieli ilmestyi puheeseen tahtomattasi?

5. Miten muut henkilöt reagoivat siihen, että aloit käyttämään eri kieltä?

6. Miten itse havaitsit sen, että käytit vahingossa eri kieltä kuin tarkoittit?

7. Mikä mielestäsi aiheutti sen, että puhuit eri kieltä kuin tarkoittit?

8. Haluaisitko tulla haastatteluun ja kertoa lisää kokemuksistasi?

LIITE 2. MERKINNÄT ESIMERKEISSÄ

Merkinnät mukailevat osittain Ruusuvuoren, Nikanderin ja Hyvärisen litterointimerkintöjä (2010: 460–461).

[--] poistettu jakso

[lisäys]